

Z CYKLU „SZKOŁY JUBILATKI”

ZARYS HISTORII TECHNIKUM WŁÓKIENNICZEGO W BIELSKU-BIAŁEJ

Od najdawniejszych czasów po lata sześćdziesiąte ubiegłego wieku w Bielsku-Białej wytwarzano materiały włókiennicze proste i gładkie (przeważnie sukna). Wtedy to ośrodki włókiennicze czeskie, jak np. Brno, Karniów i Liberec, zaczęły już dostarczać na rynek materiały tzw. modne. Bielsko-bialski przemysł ze względów konkurencyjnych musiał zmienić profil swej produkcji i przestawić się na wyrób towarów bardziej poszukiwanych, modnych. Do tego potrzebował fachowców. Większe zakłady włókiennicze nie miały z tym problemem trudności, zatrudniając absolwentów z Libereca. Mniejsze natomiast musiały na miejscu szkolić poszukiwanych fachowców.

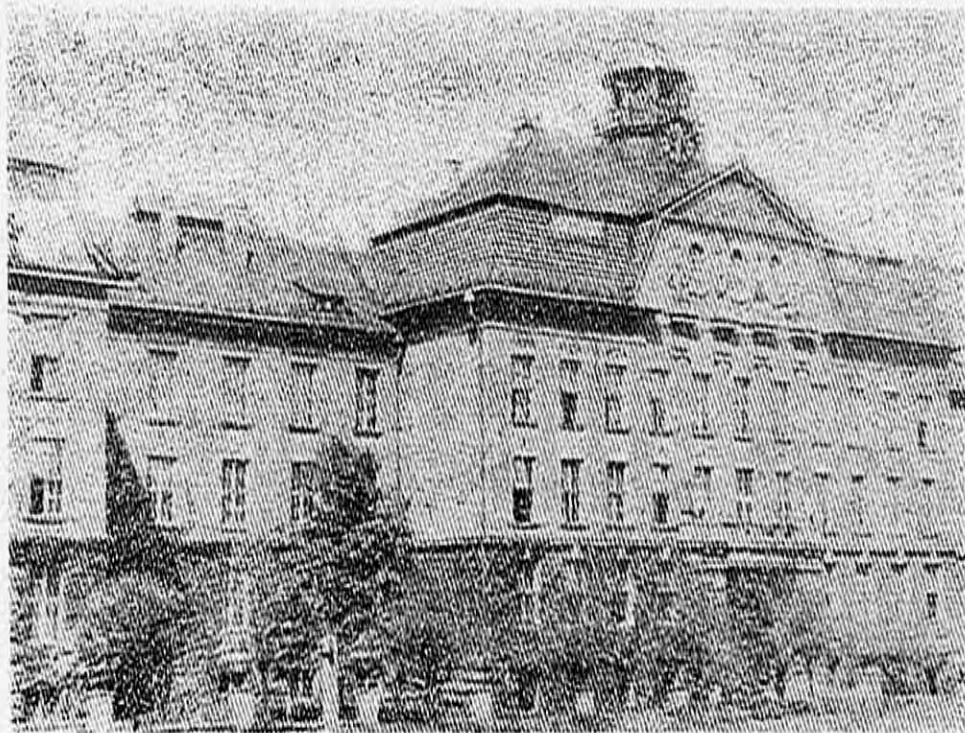
LATA 1862—1918

Inicjatywę przygotowania nowych kadr przejęli sami mistrzowie. W 1862 r. 12 młodych i ambitnych mistrzów zorganizowało pod kierunkiem absolwenta szkoły tkackiej w Libercu — R. Suchego — trzymiesięczny kurs celem opanowania sztuki komponowania wzorów. Kurs ten przekształcił się w prywatną Szkołę Mistrzów Tkackich, korzystającą z poparcia miejscowych fabrykantów i cechów oraz z subwencji Wydziałów Krajowych Śląska i byłej Galicji. Szkołę w 1874 r. upaństwowiono i oddano pod wspólne kierownictwo, powstałej w tym samym roku, Państwowej Szkole Przemysłowej, a w 1882 r. została z nią organicznie związana, stanowiąc jeden z jej działów.

Państwowa Szkoła Przemysłowa (PSP) dzieliła się na wyższą i niższą. W wyższej uprzywilejowaną pozycję zajmował 4-letni wydział chemiczny z oddziałem farbiarskim. Niższym stopniem organizacyjnym była szkoła mistrzów maszynowych z oddziałem tkackim i młynarskim oraz 2-letnia szkoła chemiczna z oddziałem farbiarskim i gorzelnicznym.

Jak z tego widać, bardzo podrzędne miejsce wyznaczono działowi włókienniczemu, który — biorąc pod uwagę potrzeby miejscowego przemysłu tekstylnego — powinien zajmować czołowe miejsce w organizacji PSP. Widocznie upośledzono Bielsko ze względu na istniejące szkoły włókiennicze w Brnie Morawskim i Libercu. Oddziały mistrzów tkackich i farbiarskich właściwie wegetowały. Przeciętnie szkoła mistrzów tkackich dawała rocznie 5, 7 absolwentów, szkoła mistrzów farbiarskich 3, 9. Przykładowo, szkołę mistrzów tkackich w 1887 r. ukończyło 2 uczniów, w 1898 — 4, w 1904 — 4, a jedynie w 1914 r. — 15. Podobnie, szkołę mistrzów farbiarskich w 1882 r. ukończyło 2 uczniów, w 1885 — 2, w 1886 — 1, w 1887 — 2, w 1890 — 2, w 1905 — 3, w 1911 — 3, wyjątkowo w 1889 — 10.

Po przeniesieniu wydziału chemicznego do Wiednia otwarto w roku szkol. 1910/11 4-letni wydział włókienniczy, wskutek czego przemysł bielsko-bialski zyskał ważną placówkę naukową, lecz równocześnie stracił nie mniej ważny dział farbiarstwa.

Gmach Technikum Włókienniczego w Bielsku-Białej, wybudowany w roku 1913

Dopiero po kilkunastu latach, już po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, szkoła otworzyła ten dział pod zmienioną i rozszerzoną nazwą: 3-letni wydział chemiczno-farbiarski.

Ponieważ PSP stale się rozwijała, rychło wyłoniła się konieczność budowy własnego gmachu szkolnego, gdyż sutereny w gmachu gimnazjum klasycznego i realnego nie mogły jej wystarczyć na pomieszczenia pracowni, zbiorów i warsztatów. Przez kilkanaście lat toczyła się uporczywa walka o właściwy budynek dla „Przemysłowki”. Po złożeniu wielu memoriałów oraz odbyciu wielu posiedzeń i konferencji Ministerstwo Oświaty w Wiedniu zgodziło się w końcu na budowę nowego gmachu szkolnego. Przy pomocy Zarządu Miejskiego Komitet Budowy Szkoły zakupił parcelę między dzisiejszymi ulicami Karola Marksa, Słowackiego, Piastowską i Kraśńskiego. Budowę rozpoczęto w 1910 r., a zakończono w 1913.

Uroczystość rozpoczęcia nauki we własnej szkole odbyła się 20 IX 1913 roku. Zbudowana wielkim nakładem środków finansowych, należała do jednej z najpiękniejszych i najlepiej wyposażonych szkół w monarchii austriacko-węgierskiej. Mimo świetnego, jak na owe czasy, wyposażenia gmachu nie przewidziano w nim ani pomieszczenia na salę gimnastyczną, ani na aulę.

PSP została pomyślana jako placówka germanizacyjna. Opierając się na rozporządzeniu z 1873 r. (L. 14, 287), władze miejscowe orzekły w 1906 r., że językiem wykładowym na wszystkich wydziałach i kursach ma być język niemiecki. Jako szkoła niemiecka ściągала uczniów z różnych krajów monarchii austriacko-węgierskiej i nawet spoza jej granic. Z drugiej jednak strony, szowinistyczne władze niemieckie zdawały sobie sprawę z faktu, że Bielsko z okalającym je wąskim pasem stanowiło tylko „wyspę językową” (*Sprachinsel*) otoczoną morzem polskości. Z tego

morza wywodzili się robotnicy pracujący w przemyśle bielsko-bialskim, z którymi technicy i mistrz porozumieć się mogli tylko po polsku, a około 10% uczniów uznawało język polski za język ojczysty (*Muttersprache*). To zadecydowało, że władze szkolne wprowadziły w drugim półroczu roku szkol. 1910/11 naukę języka polskiego jako przedmiotu nadobowiązkowego, po 2 godziny tygodniowo, w klasach III i IV obu wydziałów oraz na wszystkich kursach dla mistrzów. Po czterech latach władze szkolne skreśliły z programu naukę języka polskiego, nie przewidując, że za kilkanaście lat język polski w PSP stanie się językiem nauczania, a język niemiecki tylko przedmiotem drugorzędny.

Upłynęło zaledwie 10 miesięcy od wprowadzenia się do nowego budynku, gdy wybuchła pierwsza wojna światowa. Liczba uczniów zmniejszyła się z 862 do 158, ponieważ starsza młodzież została powołana do wojska. Wolne sale zamieniono na sale szpitalne, w warsztatach zatrudniono inwalidów wojennych. Rozwój szkoły został zahamowany, lecz sam budynek, urządzenia i pomoce naukowe na ogół nie uległy zniszczeniu.

SZKOŁA W OKRESIE II RZECZYPOSPOLITEJ

Po obaleniu monarchii austriacko-węgierskiej Polacy utworzyli w Cieszynie polską Radę Narodową, stojącą na gruncie jedności Księstwa Cieszyńskiego z pozostałymi ziemiami polskimi. Stało się to w pamiętną noc 31 X 1918 roku. Z jej ramienia Komiteta Szkolna 1 XI przejęła pod swój zarządek wszystkie szkoły na terenie Księstwa.

PSP należące do najpiękniejszych i najlepiej zorganizowanych szkół i ciesząc się blisko półwieczną tradycją — wskutek niezrozumiałego stanowiska władz cieszyńskich pozostała szkołą niemiecką. Pod naciskiem społeczeństwa polskiego w Bielsku-Białej Rada Narodowa w Cieszynie uchwałą z dn. 18 VII 1919 r. zarządziła otwarcie w PSP równoległych klas polskich. Przeprowadzenie wpisów i egzaminów zlecono prof. K. Rybarskiemu z Białej Krakowskiej. Wpisy odbyły się z początkiem października, a naukę rozpoczęto 10 tegoż miesiąca. Kierownikiem „paralelek” polskich został inż. K. Staś. Zapoczątkowały one historię polskiej „Przemysłowki” wydziałem mechanicznym i szkołą mistrzów maszynowych. W 1920 r. klasy polskie zostały zrównane pod względem prawnym z klasami niemieckimi, a w roku 1921 przekształcono je w zakład główny. Tym samym klasy niemieckie zostały podporządkowane jednolitemu kierownictwu polskiemu.

Polska PSP kształtowała się w bardzo trudnych warunkach. Najgorsze izby w suterrenach, brak kadry nauczycielskiej i mieszkań dla zgłaszających się pedagogów, brak internatu dla polskich uczniów. Pozostawiony na stanowisku z niewiadomej przyczyny dyrektor Kuhn prowadził szkołę w duchu niemieckim i bezwzględnej nienawiści do Polski, Polaków i wszystkiego co polskie. Sama szkoła pod każdym względem przypominała przebrzmiałe czasy austriacko-węgierskie z wielkim portretem cesarza Franciszka Józefa I w holu, witrażem dwugłowego orła czarnego, portretem cesarza Karola I w gabinecie dyrektorskim, napisami niemieckimi i niemieckim językiem urzędowym. W tych warunkach rosła wzajemna nienawiść dwu antagonistycznych obozów uczniowskich, przebywających pod jednym dachem szkolnym, z których każdy chciał być gospodarzem uczelni. Napiecie osiągnęło taki punkt krytyczny, że trzeba było tylko przysłowiowej iskry, by nastąpiła eksplozja. I sprowokował ją dyrektor Kuhn i jego opiekunowie.

Dyr. Kuhn mimo dwukrotnego zakazu Wydziału Przemysłu i Handlu Urzędu Wojewódzkiego w Katowicach, któremu od 16 VII 1922 r. szkoła podlegała, samowolnie utworzył niemiecki kurs werkmistrzowski. Wskutek tego dwa polskie roczniki nie miały nauki rysunku, ponieważ salę rysunkową zajęli uczniowie niemieccy. Ponadto

uczniowie polscy mieli być usunięci z popołudniowych zajęć warsztatowych na rzecz Niemców. Zagrożona w swym stanie posiadania i dotknięta w uczuciach narodowych młodzież polska wysłała delegację do Kuhna, który nie chciał inaczej rozmawiać, jak tylko przez tłumacza. Delegacja żądała rozwiązania bezprawnie otwartego kursu niemieckiego. W razie odmowy zagrożono natychmiastowym opuszczeniem szkoły przez młodzież polską. Dyrektor odrzucił postulaty młodzieży, biorąc na siebie pełną odpowiedzialność. Dnia 9 X 1922 r. o godz. 16.00 uczniowie polscy manifestacyjnie opuścili szkołę i rozpoczęli strajk. Następnego dnia (dokładnie w trzecią rocznicę otwarcia paralelek polskich) o godz. 5.30 okupowali budynek, wpuszczając do niego tylko uczniów polskich. Na wiecu zażądano usunięcia dyr. Kuhna i instruktorów niemieckich oraz wszystkich relikwów niemieckich jako symbolu niewoli. Żądano również natychmiastowego rozwiązania pierwszego kursu werk mistrzówki niemieckiej i stopniowej likwidacji zakładu niemieckiego.

Przedstawiciele Wydziału Przemysłu i Handlu z Katowic usilnie starali się nakłonić strajkujących do powrotu do normalnej nauki w szkole. Ponieważ rokowania speliły na niczym, ówczesny wojewoda Rymer zarządził zamknięcie szkoły na czas nieograniczony. Strajk polskiej „Przemysłówki” stał się głośny nie tylko w Bielsku-Białej, ale i w wielu miastach polskich. Poświęcano mu sporo uwagi w prasie polskiej i niemieckiej. Młodzież strajkującą poparła solidarnie polska opinia publiczna bez względu na przekonania polityczne i społeczne.

Po trzech tygodniach uczniowie polscy, dumni z odniesionego zwycięstwa, wrócili do polskiej Państwowej Szkoły Przemysłowej. Od listopada 1922 r. Kuhn był tylko kierownikiem klas niemieckich do czasu ich zlikwidowania w roku 1926. Dyrektorem szkoły w wyniku konkursu został inż. Jerzy Stonawski, Ślązak z urodzenia, człowiek o szlachetnym charakterze i wielkim autorytecie, wybitny organizator, świetny pedagog, ofiarny społecznik oraz gorący patriota. Za jego rządów zmienił się charakter szkoły, która stała się prawdziwą polską placówką oświatowo-kulturalną, jedną z najlepszych znanych w kraju i za granicą.

Dnia 1 IX 1923 r. otwarto 4-letni wydział włókienniczy, obejmujący ogólne szkolenie w zakresie przedzalnictwa, tkactwa i wykończalnictwa oraz 2-letnią szkołę farbiarską, która istniała tylko 5 lat. Po jej zlikwidowaniu wprowadzono 1 IX 1928 r. 3-letni wydział chemiczno-farbiarski. W latach 1924/25—1929/30 szkoła prowadziła wieczorowe kursy tkackie (zlikwidowano je w okresie kryzysu gospodarczego).

Do 1 IX 1939 r. szkoła obejmowała: 4-letni wydział mechaniczny, 4-letni wydział włókienniczy, 3-letni wydział chemiczno-farbiarski, 2-letnią szkołę mistrzów maszynowych, 2-letnią szkołę mistrzów elektrotechnicznych i 3-letnią szkołę mistrzów budowlanych (w sezonie zimowym) oraz, uruchomione z powrotem w 1938 r., wieczorowe kursy tkackie. W latach 1924/25 — 1929/30 szkoła prowadziła też wieczorowe kursy specjalistyczne z dziedziny pozawłókienniczej, a do roku 1933 kształcającą szkołę kupiecką i kształcającą szkołę wielobranżową.

Na wydziały, które dawały absolwentom tytuł technika, przyjmowano młodzież (do roku 1932) po ukończeniu 4 klas gimnazjum lub 4 klas szkoły wydziałowej (łącznie po 8 latach nauki podstawowej). Dolna granica wieku wynosiła 14 lat, górna była nieokreślona. Do szkoły jako uczniowie uczęszczali np.: nauczyciel Jurkowski, S. Koss i Aleksander Wajsfater — po roku studiów prawniczych, Adolf Perhun i Markus Findling — absolwenci szkoły średniej. Warunkiem przyjęcia do szkoły mistrzów było ukończenie 18 lat życia, 7-letniej szkoły powszechnej i odbycie 3-letniej praktyki zawodowej, podobnie jak na 2-letnich wieczorowych kursach tkackich. Do roku 1932 abiturienti wszystkich wydziałów oprócz egzaminów z przedmiotów zawodowych składali egzamin dojrzałości również z języka polskiego. Dawało to im wstęp na studia wyższe. W następnych latach przedmioty ogólnokształcące kończyły się w klasie trzeciej, a egzamin dojrzałości ograniczał się tylko do przedmiotów

zawodowych. Taka matura zamykała im drogę na wyższe uczelnie. Jednakże po zdaniu egzaminu dojrzałości w szkole ogólnokształcącej absolwenci naszej szkoły mogli ubiegać się o przyjęcie na wyższe studia. Liczba godzin nauczania w poszczególnych klasach wynosiła 42 godzin tygodniowo, a w szkołach mistrzów aż 46.

Programy nauczania opracowywał każdy nauczyciel do swego przedmiotu za wiedzą dyrektora. Zmieniło się to z chwilą wprowadzenia nowego ustroju szkolnego. W roku 1938 ustanowiono 3-letnie liceum mechaniczne, którego program obejmował 46 godz. tygodniowo, w tym tylko po 2 godz. nauki języka polskiego w klasach I i II. Do liceum przyjmowano uczniów od lat 16 do 20 po ukończeniu 4 klas gimnazjum ogólnokształcącego lub zawodowego. W tym samym roku wprowadzono nadto gimnazjum mechaniczne, do którego przyjmowano uczniów w wieku 14—17 lat po ukończeniu 6 klas szkoły powszechnej. W klasach gimnazjum liczba godzin wynosiła przeciętnie 44 tygodniowo. W liceum i gimnazjum obowiązywały tymczasowe programy, wydane przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Szkolenie praktyczne uczniów odbywało się w warsztatach mechanicznych, włókienniczych, farbiarskich i laboratoriach chemicznych. Uczniowie wszystkich wydziałów odbywali 4-tygodniową praktykę wakacyjną w jednym z zakładów przemysłowych.

Za dyrekcji inż. Stonawskiego (1922—1936) i jego następców: dra inż. Adama Konopnickiego (1936—1937) i inż. Szczepana Wieluńskiego (1937—1939), szkołę wyposażono w cenne zbiory i pomoce naukowe, laboratoria i warsztaty, w wiele maszyn i urządzeń, rozbudowano stację badawczą w zakresie włókienniczym i chemiczno-technicznym (kierował nią dr inż. Józef Bystron), założono stację badawczą wytrzymałości materiałów (pod kierunkiem inż. Karola Górki, dawnego asystenta Politechniki Lwowskiej), przebudowano warsztaty mechaniczne, farbiarskie i włókiennicze, zbudowano salę gimnastyczną i strzelnicę według projektu nauczyciela inż. Stanisława Hławiczki, unowocześniono centralne ogrzewanie według projektu inż. Tadeusza Chłipańskiego, również nauczyciela PSP, zbudowano garaż (szkoła posiadała dwa samochody, trzy motocykle i kilka rowerów dla celów szkoleniowych), urządzono kort tenisowy. Rozwinęły się też biblioteki (nauczycielska, licząca wówczas 5582 woluminy w języku polskim, niemieckim, angielskim i francuskim, oraz biblioteka uczniowska, obejmująca 8367 woluminów). W roku 1939 obie biblioteki liczyły 13 849 tomów.

Poziom nauczania i wychowania w szkole był wysoki. Nauczyciele stosowali metodę poglądową, mając do dyspozycji bogaty zbiór pomocy naukowych z zakresu fizyki, chemii, materiałoznawstwa, maszynoznawstwa i elektrotechniki, geometrii, geografii, historii, nie mówiąc już o dobrze wyposażonych warsztatach szkolnych. Nauczyciele, zrzeszeni w Stowarzyszeniu Nauczycieli Szkół Zawodowych (później w Sekcji Nauczycieli ZNP), pogłębiali wiedzę pedagogiczną, teoretyczną i praktyczną, opracowywali i wygłaszali referaty, brali udział w dyskusjach, prowadzili lekcje pokazowe. Wybitniejsi nauczyciele przedmiotów zawodowych dla poszerzenia swych wiadomości specjalistycznych wyjeżdżali za granicę, do Czechosłowacji, Niemiec, Szwajcarii i Francji. Brak podręczników z przedmiotów specjalistycznych nauczyciele rozwiązywali w ten sposób, iż sporządzali i wydawali powielane skrypty. Poważną rolę w nauczaniu i wychowaniu spełniały coroczne wycieczki. Tak np. w roku szkol. 1938/39 zorganizowano ich 56. Wycieczki kierowano do fabryk miejscowych, do Chorzowa, Katowic, Bogumina, Trzyńca, Sosnowca, Łodzi, Tomaszowa Maz., Andrychowa, Żywca, Cieszyna itd. Młodzież poznawała nie tylko fabryki różnych branż, lecz także warunki pracy robotników i ich sytuację materialną. Osobną grupę stanowiły wycieczki krajoznawczo-turystyczne w pobliskie Beskidy, w Tatry czy do Krakowa.

Szkołą przygotowania do życia społecznego były organizacje młodzieżowe. Czołową rolę odgrywała Bratnia Pomoc, której podporządkowano liczne koła i sekcje, takie

jak: Liga Obrony Powietrznej Państwa, Liga Morska i Kolonialna, Koło Sportowe, PCK, Harcerstwo, Sklepik Szkolny, Szkolna Kasa Oszczędności, Koło Szybownicze, koło zainteresowań, Sekcja Motocyklowa, Sekcja Krótkofalowców i inne.

Z kolei należy zwrócić uwagę na liczbę absolwentów naszej szkoły w latach 1882—1939. Ilustruje to poniższe zestawienie:

Wydziały i kursy	Liczba absolwentów szkoły niemieckiej w latach 1882—1926	Liczba absolwentów szkoły polskiej w latach 1921—1939
Mechaniczny	1016	707
Włókienniczy	328	244
Chemiczny	500	—
Chemiczno-farbiarski	—	188
Szkoła mistrzów maszynowych	898	675
Szkoła mistrzów tkackich	239	—
Szkoła mistrzów farbiarskich	162	44
Szkoła mistrzów elektrycznych	—	287
Szkoła mistrzów budowlanych	—	66
Kursy specjalne około	1090	577
Razem absolwentów	4233	2788

Z powyższego zestawienia wynika, że „Przemysłówka” w ciągu 57 lat swego istnienia dostarczyła przemysłowi 7021 absolwentów, z tego polska szkoła o około 24% więcej niż niemiecka, biorąc pod uwagę czas istnienia szkoły, co najlepiej świadczy o jej rozwoju w okresie międzywojennym. Absolwenci wydziału mechanicznego łatwo znajdowali pracę dzięki dobremu przygotowaniu zawodowemu w hutnictwie, górnictwie, przemyśle metalowym, kolejnictwie. Trudniej o pracę było absolwentom wydziału włókienniczego i chemiczno-farbiarskiego. Wielu absolwentów poświęciło się zawodowi nauczycielskiemu. Absolwenci PSP z okresu międzywojennego, którzy przeszli twardą szkołę życia w czasie II wojny światowej i ocalili z pogromu hitlerowskiego, mają poważne zasługi przy odbudowie zniszczonego przemysłu w całej Polsce. Władza ludowa wysunęła ich na stanowiska kierownicze, ułatwiła im podniesienie kwalifikacji zawodowych i zdobycie tytułów (inżynierów, magistrów, doktorów). Niektórzy poświęcili się pracy naukowej. Tak np. inż. F. Płużek, pracujący w Poznaniu, jest konstruktorem sztucznego serca, dr inż. Jan Halpern został profesorem Politechniki w Moskwie, inż. Jan Lisowski adiunktem Politechniki Śląskiej, Franciszek Lorenz, absolwent wydziału włókienniczego, następnie instruktor w warsztatach, po wojnie kierownik PSP w Mazańcowicach w pow. bielskim, uzyskał tytuł doktora nauk pedagogicznych. Wielu absolwentów wojna rzuciła na wszystkie kontynenty świata, gdzie często piastują poważne stanowiska zawodowe.

PSP w ostatnim roku przed wojną liczyła 710 uczniów. Pochodzili oni niemal z całej Polski, w znacznym procencie z Zaolzia. Mieszkali w skromnej Bursie Polskiej, którą opiekowało się Towarzystwo Bursy Polskiej im. I. Paderewskiego. Prezesem Towarzystwa był gen. Józef Kustron, a sekretarzem autor niniejszego opracowania. Dzięki wspólnemu wysiłkowi Towarzystwa i Urzędu Wojewódzkiego

Śląskiego rozpoczęto budowę czteropiętrowego budynku internatu. Po wojnie nie wykończony gmach przekazano Państwowemu Domowi Dziecka.

Młodzież PSP miała nie tylko dobre warunki do nauki w szkole (dużo przestrzeni) i pewną pomoc ze strony Komitetu Rodzicielskiego (dożywianie), ale także i troskliwą opiekę lekarską.

Skład pracowników PSP w 1939 r. przedstawiał się następująco: dyrektor, 3 kierowników szkół, 3 kierowników warsztatów, 24 nauczycieli (w tym 4 na tzw. „godzinach”), 2 lekarzy, 1 dentystka, 4 asystentów, 13 instruktorów, 4 urzędników administracji i 13 pracowników fizycznych (razem 68 osób).

Do wyróżniających się pedagogów i działaczy społecznych w okresie międzywojennym należeli:

1. Dyr. inż. Jerzy Stonawski — prezes Związku Polskich Towarzystw w Bielsku, wiceprezes Towarzystwa Teatru Polskiego, przewodniczący wydziału wykonawczego Żeńskiej Szkoły Zawodowej Macierzy Szkolnej w Bielsku, wiceburmistrz miasta.

2. Dr inż. Michał Affanasowicz — prezes Koła Związku Inżynierów i Techników, prezes Koła Przyjaciół Harcerzy, następnie wizytator szkół zawodowych w Krakowie, a po wojnie profesor Politechniki Śląskiej.

3. Adam Bunsch — artysta plastyk i pisarz.

4. Dr Bartłomiej Gofron — kierownik Szkoły Zawodowej Żeńskiej, prezes Macierzy Szkolnej w Bielsku, wiceprezes Zarządu Głównego Macierzy Szkolnej, popularny i ceniony prelegent w mieście i powiecie.

5. Leopold Heilig — działacz ZNP na terenie Bielska i województwa.

6. Władysław Klimkowicz — prezes Zarządu LMiK w Bielsku, sekretarz Tow. Bursy Polskiej, prelegent Macierzy Szkolnej, członek Zarządu Polskiego Białego Krzyża.

7. Inż. Józef Krzemień — długoletni wójt w Szczyrku.

8. Inż. Jan Nenhof — rzeczoznawca do spraw budowlanych, przewodniczący Sekcji Komunikacyjnej w Komitecie Młoińników Bielska.

9. Inż. Kazimierz Markiewicz — wiceprezes Koła Polskiego Towarzystwa Tatrzńskiego i prezes Koła Przyjaciół Harcerzy w Bielsku.

10. Mieczysław Pilariski — autor zbiorku wierszy i rozprawy pt. *Śladem myśli ludzkiej*, którą musiał jednak wycofać z półek księgarskich za sprzyjanie lewicy społecznej, działacz PTT.

11. Inż. Feliks Słuchocki — założyciel i dyrektor Śląskiej Stacji Jedwabniczej w Bielsku, popularyzator idei hodowli jedwabników w Polsce, autor broszury pt. *Zarys hodowli jedwabników* (Warszawa 1928).

12. Kazimierz Srebro — sekretarz Koła Przyjaciół Harcerzy, działacz sportowy.

13. Stanisław Stefański — członek Zarządu Macierzy Szkolnej i Zarządu Polskiego Związku Zachodniego w Bielsku.

14. Inż. Leon Unicki — ekspert wyrobów włókienniczych, zwłaszcza dla Ministerstwa Spraw Wojskowych.

15. Inż. Bartłomiej Tokarski — członek Zarządu Stowarzyszenia Nauczycieli Szkół Zawodowych, skarbnik Związku Towarzystw Polskich Inżynierów i Techników, po wojnie profesor Politechniki Śląskiej.

16. Dr Józef Wałach — prezes Związku Oficerów Rezerwy, prezes Federacji Związku Obrońców Ojczyzny, wiceprezes Związku Lekarzy Polaków Ziemi Cieszyńskiej, wiceprezes Związku Gospodarczego Lekarzy Polaków Województwa Śląskiego.

17. Inż. Tomasz Woźniak — rzeczoznawca urządzeń fabrycznych.

18. Instr. Rudolf Biłko — prezes Związku Absolwentów Państwowej Szkoły Przemysłowej.

19. Instr. Ryszard Lapisz — prezes Związku Podoficerów Rezerwy.

20. Instr. Stanisław Smerdziński — prezes Związku Powstańców Śląskich.

W okresie międzywojennym PSP, znajdując się pod stałą krytyczną obserwacją wroglej ludności niemieckiej, musiała swym poziomem wychowawczym i dydaktycznym górować nad szkołami niemieckimi. I cel swój osiągnęła. Nie można jednak pominąć, iż wysokie stosunkowo opłaty utrudniały kształcenie się dzieciom robotników, chłopów, rzemieślników i gorzej uposażonych pracowników umysłowych. Akcji stypendialnej prawie nie prowadzono. Dla dziewcząt szkoła była zamknięta. Absolwenci, praktycznie biorąc, nie mieli wstępu na wyższe uczelnie. Nie mieli też zawsze zapewnionej pracy. Była to niewątpliwie nie wina szkoły, lecz ówczesnego ustroju polityczno-społecznego. Dopiero władza ludowa usunęła te nieprawidłowości.

SZKOŁA W LATACH 1939—1945

Po zajęciu Bielska-Białej w dn. 3 IX 1939 r. przez wojska niemieckie hitlerowcy przystąpili przede wszystkim do likwidacji szkół polskich w mieście i powiecie, przekształcając je na szkoły niemieckie. Podobny los spotkał PSP. Okupanci całkowicie zmienili organizację szkoły, kadry nauczycielskie, administrację i uczniów. W ciągu kilku dni usunięto wszystko, co mogło przypominać polskość tej szkoły. Na gruzach polskiej „Przemysłówki” założono wydział mechaniczny pod szumną nazwą „Szkoły Inżynierskiej” (Ingenieurschule), a wydział włókienniczy przekształcono na 2-letnią Włókienniczą Szkołę Zawodową (Textilfachschule). Obydwie szkoły były dostępne tylko dla Niemców i volkdeutschów, a o ich dziejach nie wiemy nic konkretnego, ponieważ Niemcy opuszczając Bielsko w lutym 1945 r. spalili albo wywieźli nie tylko archiwum polskie, ale i swoje akta. Ocalały jedynie akta personalne międzywojennych pracowników szkoły, ukryte w kłitce pod schodami. Wielu uczniów niemieckich, którzy uczyli się w polskiej „Przemysłówce”, znalazło się w oddziałach gestapo lub w szeregach wojska niemieckiego.

Okupant nie tylko pozbawił młodzież polską możliwości korzystania z nauki w języku polskim i zniszczył cały 20-letni dorobek szkoły, ale także pozostawił wspomnienia tragicznych chwil, jakie przeżyła ta młodzież wraz ze swymi wychowawcami i całym polskim społeczeństwem. Uczniowie i absolwenci walczyli w kampanii wrześniejszej na wszystkich frontach świata, w partyzance, w I i II Armii Ludowego Wojska Polskiego. Wymienimy tylko przykładowo: Bronisław Wojciechowski walczył pod Monte Casino, ppr. Stanisław Koss poległ pod Rybnikiem na Śląsku, Alojzy Pająk, trzykrotnie skazany w Rzeszowie na śmierć (wykonanie wyroku opublikowano), dziwnym zbiegiem okoliczności ocalał. W szeregach armii podziemnej walczyli: Józef Dworniczek, kpt. AK; Władysław Filek, kpt. AK; Jan Kawecki, por. AK; Jerzy Klimonda był porucznikiem Dywizji Pancerniej gen. Maczka, Adolf Elsner — sierżantem I Dyw. im. T. Kościuszki; Bronisław Gałuch, ppr. AK, po wojnie został nauczycielem PSP.

Dziesiątki uczniów i absolwentów nie przeżyło wojny. Z nauczycieli zginęli w obozach koncentracyjnych i więzieniach: inż. Jan Neuhoff, inż. Mieczysław Pilarski, Franciszek Wojnar, inż. Grzegorz Zmłocki, dr Moses Zipper; od bomb zginęli: dr inż. Adam Konopnicki i asystent Józef Wołowicz. Zmarli wskutek ciężkich przeżyć wojennych: dyr. inż. Szczepan Wleluński, mgr Kazimierz Bandała, prof. Karol Rybarski i starszy woźny Antoni Mały. W obozach koncentracyjnych przebywali: dr Józef Wałach, inż. Leon Unicki, nauczyciel Jan Pytlík, sekretarz Leopold Rzempiel.

W POLSKIEJ RZECZYPOSPOLITEJ LUDOWEJ

Z chwilą ustąpienia okupanta i wyzwolenia Bielska-Białej w dniach 10—12 II 1945 r. rozpoczął się czwarty rozdział w historii naszej szkoły, okres rozkwitu, jakiego nigdy nie przeżyła w ciągu przeszło stulecia swego istnienia.

Jako pierwsi wrócili do szkoły nauczyciele: J. Wałach, L. Uniecki, J. Bystroń, W. Klimkiewicz, R. Bily, K. Srebro, J. Sypniewski, B. Gołuch, S. Hławiczka i sekretarz L. Rzempiel. Ponieważ front zatrzymał się na kilkanaście tygodni w pobliżu Bielska, gmach PSP został zajęty na szpital wojskowy. Wpisy i egzaminy przeprowadzono od lutego do kwietnia 1945 roku. Przyjęto 632 uczniów. Naukę rozpoczęto 16 IV w dwu prywatnych budynkach w najprymitywniejszych warunkach, jakie można sobie wyobrazić. W dniu 19 VII zakończono rok szkolny. Rok następny 1945/46 rozpoczęto w podobnych warunkach, tylko że w trzech budynkach. Liczba zapisanych wynosiła około 860 uczniów. Z braku miejsc nie przyjęto 30% kandydatów.

Dopiero 12 X 1945 r. wprowadzono się do własnego budynku. Straty, jakie poniosła szkoła wskutek wojny, były ogromne. Wynosiły one szacunkowo: w zakresie budynków 2%, urządzeń szkolnych i umeblowania 70%, pracowni 84%, pomocy naukowych 94,8%, biblioteki 56% (ocalały książki niemieckie), innych urządzeń 51,6%; w 50% zdewastowane zostały warsztaty szkolne. Wspólnym wysiłkiem młodzieży, nauczycieli, Komitetu Rodzicielskiego i Komitetu Opiekuńczego oraz przy pomocy finansowej warsztatów, które do 1950 r. były na własnym rozrachunku i dawały poważny dochód, a także dotacji Kuratorium w Katowicach — stopniowo przeprowadzono remont budynku, uzupełniono niezbędne wyposażenie sal, doprowadzono do stanu używalności warsztaty, usunięto ślady zniszczeń w pracowniach, gabinetach, zbiorach, pomocach naukowych, bibliotece, przywrócono opiekę lekarską i dożywianie uczniów, otoczono również opieką nauczycieli, zapewniając im pomoc materialną w ramach działalności ZNP i Komitetu Rodzicielskiego.

W związku z szybkim rozwojem polskiego przemysłu rosło zapotrzebowanie na kadry pracownicze, których musiało dostarczyć między innymi Bielska PSP. Szybko więc wzrastała liczba uczniów, która w roku szkol. 1949/50 wynosiła już 1510 osób. Wydział włókienniczy, liczący 64 uczniów w roku 1944/45, wzrósł do 400 w roku 1949/50; analogicznie powiększył się stan liczbowy wydziału chemiczno-farbiarskiego z 14 do 138 osób.

W latach 1947—1948 dobudowano do dawnych warsztatów nowy obiekt dwupiętrowy, co pozwoliło zwiększyć liczbę stanowisk uczniowskich, zaś w latach 1949—1951 dobudowano nowe skrzydło do głównego korpusu budynku od strony zachodniej. Uzyskano w ten sposób 12 sal wykładowych i wiele pomocniczych. W 1951 r. dokonano naprawy i odświeżenia otynkowania całego budynku.

Poza głównymi inwestycjami przeprowadzono do roku 1974 wiele zmian w urządzeniu samego budynku i w jego otoczeniu. Zastąpiono ogrodzenie drewniane metalowym, zasadzono wokół posesji szkolnej drzewa i krzewy ozdobne, wyasfaltowano obszerne podwórze, zbudowano boisko sportowe, garaże i warsztaty naprawcze, warsztaty dziewiarskie, wełny czesankowej (na miejscu zlikwidowanej kotłowni i rozebranego komina fabrycznego). Dokonano wymiany maszyn i urządzeń w warsztatach włókienniczych i farbiarskich, zupełnie je zmodernizowano. Przeprowadzono kapitalny remont sieci elektrycznej i sygnalizacyjnej. Centralne ogrzewanie podłączone do elektrociepłowni. Wewnątrz budynku głównego urządzone świetlicę, salę kinową, garderobę, radiofonizowano szkołę i warsztaty, przebudowano sekretariat, kwaterę, kuchnię, bibliotekę, niektóre gabinety i pracownie, urządzone stołówkę, usunięto z sal linoleum, a podłogi wyłożono parkietem, a korytarze terassem. Ostatnio założono centralkę telefoniczną. Obecnie szkoła tylko z zewnątrz przypomina dawną „Przemysłówkę”. Ponadto szkoła posiada dobrze wyposażone gabinety lekarski

i dentystyczny, nowoczesną pracownię włókienniczą i gabinet wychowania obywatelskiego. Wzbogaciły się zbiory i pomoce naukowe, a do postępowych metod nauczania służą: filmowy aparat dźwiękowy, telewizory, radioodbiorniki, adaptory, magnetofony, rzutniki itp. Dwie biblioteki liczą około 50 000 tomów.

Wyposażenie materialne szkoły obejmuje 3 budynki (gmach główny, warsztaty, salę gimnastyczną). Liczba pomieszczeń zasadniczych w budynkach wynosi 143, w tym sal wykładowych 17, pracowni przedmiotowych 12, gabinetów 34, sal bibliotecznych, kinowych i świetlicowych 4, biurowych 9, warsztatowych 18, pomieszczeń gospodarczych 12, mieszkań służbowych 4. Mimo to w PSP panuje ciasnota. Nauka odbywa się na dwie zmiany, wszystkie dni tygodnia są zajęte łącznie z niedzielami. Chociaż posiada własne cztery szkoły pod jedną dyrekcją — stale wprowadza się do budynku dodatkowa szkoła (z zewnątrz). Ostatnio musiano odstąpić filii Politechniki Łódzkiej cztery sale wykładowe i jeden gabinet.

Organizacja szkoły zmieniała się po wojnie jak w kalejdoskopie. Pomyślana jako szkoła zbiorcza PSP, obejmowała 13 poszczególnych szkół. Szkoły te podlegały wydziałom: mechanicznemu, lotniczemu, włókienniczemu i chemiczno-farbiarskiemu. W roku 1950 dwa pierwsze wydziały przeniosły się do oddzielnego budynku i dały początek Technikum Mechaniczno-Elektrycznemu, a wydziały włókienniczy i chemiczno-farbiarski pozostały w budynku, dając początek Technikum Włókienniczemu jako samodzielnej szkole nowego typu. Przeszła ona następującą drogę rozwojową:

W latach 1945—1949 istniał 4-letni wydział przędzalniczo-tkacki na podbudowie 7 klas szkoły podstawowej;

1 IX 1946—1951 — 3 letnie Liceum Włókiennicze na podbudowie małej matury;

1 IX 1947—1951 — 4-letnie Liceum Włókiennicze na podbudowie 7 klas szkoły podstawowej;

1949—1951 — 2-letnie Liceum Włókiennicze II stopnia, na podbudowie liceum I stopnia (3-letniego);

1945—1950 — wieczorowe kursy tkackie;

1 IX 1951—1957 — 4-letnie Technikum Przędzalnicze i 4-letnie Technikum Tkackie, na podbudowie 7 klas szkoły podstawowej;

1 IX 1951—1957 — 4-letnie Technikum Przędzalnicze i 4-letnie Technikum Tkackie dla Pracujących, na podbudowie 7 klas szkoły podstawowej;

1 IX 1957 — Technikum Włókiennicze o kierunku przędzalniczym i tkackim (istnieje dotychczas), na podbudowie 7 klas, a następnie 8 klas szkoły podstawowej;

1957—1959 — 2-letnie Technikum Przędzalniczo-Tkackie dla zdemobilizowanych podoficerów i oficerów Wojska Polskiego;

1 IX 1960—1963 — Szkoła Mistrzów dla przemysłu włókienniczego, po 7 klasach szkoły podstawowej i 5 latach praktyki;

1951—1956 — Technikum Normowania w Przemysle Włókienniczym;

1952—1957 — Technikum Planowania w Przemysle Włókienniczym; (oba 4-letnie, oparte na podbudowie 7 klas szkoły podstawowej);

1 IX 1974 — Technikum Włókiennicze o kierunku dziewiarskim, na podbudowie 8 klas szkoły podstawowej.

Podobnej ewolucji uległ wydział chemiczno-farbiarski (podbudowa jak poprzednio).

1 X 1973 — 3-letnie (po ZSZ) Technikum o kierunku przędzalniczo-tkackim;

1945—1946 — 3-letni wydział chemiczno-farbiarski;

1946—1951 — 3-letnie Liceum Chemiczno-Farbiarskie;

1948—1952 — 4-letnie Liceum Chemiczno-Farbiarskie;

1950—1952 — 2-letnie Liceum Chemiczne, na podbudowie 9 klas szkoły ogólnokształcącej;

1952—1959 — 4-letnie Technikum Wykończalnictwa Wełny;

1959 — 5-letnie Technikum Chemicznej Obróbki Włókna;

1951—1958 — 4-letnie Technikum Wykończalnictwa Lnu;
1958—1960 — Państwowa Szkoła Techniczna, o kierunku: analiza chemiczna, dla absolwentów szkół ogólnokształcących;

1962—1968 — Technikum Pralniczo-Farbiarskie;

1 IX 1972 — Technikum Chemiczne, o kierunku: chemiczna powłoka antykorozyjna;

1 IX 1957 — ZSZ (młodzieżowa), o kierunku przedzalnicy, tkackim i odzieżowym;

1962—1969 — ZSZ o specjalności: laborant-chemik.

1 IX 1973 r. — przejęto Zasadniczą Szkołę Zawodową Doksztalającą, o kierunkach: krawiec, szwacz, dziewiarz, obuwnik i fryzjer, oraz powtórnie Technikum Włókiennicze Zaoczne, o kierunkach: przedzalnictwo, tkactwo, chemiczna obróbka włókna i krawiectwo przemysłowe. Warunek przyjęcia do 3-letniego TWZ to ukończenie ZSZ i, co najmniej, dwuletnia praktyka i skierowanie z zakładu pracy.

W roku 1964 Technikum Włókiennicze otrzymało patrona w osobie Romana Sliwy, w 1973 zaś przekształciło się w Zespół Szkół Zawodowych Nr 1, obejmując Technikum Włókiennicze (młodzieżowe), Technikum Włókiennicze Zaoczne, Zasadniczą Szkołę Zawodową (młodzieżową) i Zasadniczą Szkołę Doksztalającą.

Z kolci nieco danych o rozwoju ilościowym szkoły w latach 1945—1974 (bez uwzględnienia poszczególnych szkół i kierunków szkolenia). Dotyczą one tylko Technikum Włókienniczego.

Lata	1945	1949/50	1953/54	1963/64	1974/75
Liczba uczniów	78	566	985	1801	1852

Powyższe dane wykazują, że obecnie do Technikum Włókienniczego (Zesp. Szk. Zawod. Nr 1) uczęszcza przeszło 2,5 raza więcej uczniów niż do przedwojennej PSP, o przeszło 30% więcej niż do powojennej PSP w 1950 r. (1510 uczniów), a w stosunku do włókienników przeszło 23 razy więcej niż w 1945 roku.

Następne zagadnienie to problem równouprawnienia dziewcząt i chłopców. Ilustruje je poniższe zestawienie:

Lata	1946/47	%	1949/50	%	1953/54	%	1963/64	%	1974/75	%
Chłopcy	211		445		491		604		369	
Dziewczęta	12	5,4	122	21,4	394	44,4	1197	60,9	1483	80,0
Ogółem uczniów	223		566		885		1801		1852	

Jak zaznaczyłem wyżej, przed wojną PSP przeznaczona była tylko dla chłopców. Po wojnie sytuacja się zmieniła. Liczba dziewcząt zaczęła stale wzrastać, a nawet przewyższać liczbę chłopców. Szczególnie jaskrawo występuje to w ZSZ, gdzie na 578 dziewcząt przypada 15 chłopców, a w Technikum po ZSZ na 67 dziewcząt tylko 2 chłopców. Z tej sytuacji przemysł lekki nie bardzo jest zadowolony.

Trzeci problem, który Polska Ludowa rozwiązała w trosce o młodzież, to system stypendialny. Nie wchodząc w szczegóły, ogólnie tylko zaznaczam, że w ciągu

ćwierćwiecza (1950—1974) 6897 uczniów TW i ZSZ otrzymało stypendia na ogólną kwotę 11 943 168 zł, a 308 jednorazową zapomogę w sumie 79 607 zł.

Do Zespołu Szkół Zawodowych Nr 1 uczęszcza młodzież z różnych stron województwa katowickiego i województw krakowskiego, rzeszowskiego, kieleckiego, lubelskiego i innych. Chłopcy do 1957 r. korzystali z internatu „ORT”, od 1957 r. z internatu Technikum Mechaniczno-Elektrycznego, dziewczęta zaś z własnego internatu (w budynku dzierżawionym od Spółdzielni „Strzecha”). Internat mogący pomieścić około 170 dziewcząt otrzymał w 1974 r. Medal Komisji Edukacji Narodowej za osiągnięcia w dziedzinie wychowania.

Odrębne zagadnienie — to sprawa przygotowania kadr pracowniczych dla przemysłu w naszych szkołach. Mówi o tym zestawienie absolwentów podzielonych według kierunku nauki.

A. Absolwenci z tytułem technika:

Technik włókiennictwa	—	309
„ przędzalnictwa	—	798
„ tkactwa	—	1217
„ chemicznej obróbki włókna	—	768
„ chemik-farbiarz	—	221
„ pralnictwa-farbiarstwa	—	104
„ normowania w przem. włók.	—	37
„ planowania w przem. włók.	—	54
„ analizy chemicznej	—	153
„ krawiectwa przemysłowego	—	87
Razem		3748

B. Absolwenci z tytułem mistrza:

Mistrzów tkactwa	—	65
„ przędzalnictwa	—	7
Razem		72

C. Absolwenci z tytułem kwalifikowanego robotnika:

przędzarze	—	347
tkacze	—	632
krawcy i szwacze	—	1101
ślusarze obić zgrzebnych	—	49
laboranci chemiczni	—	227
dzielnicy	—	45
fryzjerzy	—	65
Razem		2466

D. Absolwenci kursów wieczorowych dla

przemysłu włókienniczego: — 95

E. Absolwenci byłej PSP w latach 1945—1950:

technicy mechanicy	—	240
ślusarze-tokarze	—	356
mistrzowie maszynowi	—	237
„ elektryczni	—	56
„ budowlani	—	77
Razem		966

Łącznie w grupach A—E przygotowano	—	7347 pracowników
W PSP międzywojennej przygotowano	—	2788 pracowników
W PSP niemieckiej przygotowano	—	4233 pracowników

Razem 14 368 pracowników

Z powyższych zestawień wynika, że w okresie 30-lecia PRL ukończyło szkołę prawie tyłu uczniów co w okresie niemal 60-ciu lat PSP niemieckiej i międzywojennej. Polska Ludowa zapewniła absolwentom techników możliwość dalszego kształcenia się w wyższych uczelniach. Z tego przywileju korzysta rocznie około 10% absolwentów naszego technikum. Kilkunastu ukończyło studia w wyższych uczelniach ZSRR, kilkudziesięciu uzyskało dyplom inżyniera w wieczorowej Szkole Inżynierskiej, która przez wiele lat mieściła się w gmachu tutejszego technikum. Absolwenci przedwojenni w dużej mierze przyczynili się do odbudowy przemysłu włókienniczego (i nie tylko włókienniczego) w Bielsku-Białej i w kraju. Można ich spotkać na eksponowanych stanowiskach w ministerstwach poszczególnych resortów, zjednoczeniach, instytutach naukowych. Wielu z nich poświęciło się pracy pedagogicznej.

Oto kilka przykładów: Dyrektorem Technikum Włókienniczego był w latach 1951—1968 inż. Adolf Elsner, a od 1972 r. jest nim inż. Edward Kubica. Absolwentami PSP byli: mgr inż. Józef Dworniczek, Władysław Fłek, inż. Bronisław Gołuch, inż. Stanisław Jędrzejko, Walenty Kitliński, Gracjan Piechowicz, Karol Tyc (także utalentowany artysta malarz). Pracują nadal absolwenci sprzed wojny: inż. Stanisław Grzybowski, inż. Władysław Gaczol, kierownicy warsztatów przedziałniczych, i Bolesław Białek. Z powojennych absolwentów: inż. Jan Kawecki — naczelny kierownik warsztatów szkolnych, inż. Antoni Kajor — kierownik warsztatów tkackich, inż. Wit Nowotarski — kierownik warsztatów farbiarskich, Irena Jabłońska, inż. Marian Juźwiak, mgr inż. Halina Kempna, inż. Józef Sadowski, mgr inż. Anna Skrolecka, mgr inż. Jadwiga Sobel, mgr inż. Julia Dudowa, inż. Alesander Malczyk, inż. Halina Potrawiak.

Przez kilka lat pracowali przedwojenni absolwenci: inż. Alojzy Maśka — kierownik warsztatów, Stefan Plotrowski, Gustaw Kożuszniak — zastępca dyrektora do spraw pedagogicznych, Stefan Podworski, inż. Ludwik Guzdek, Kurt Steuer, Tadeusz Puchajda, a z powojennych: Jan Jasek (emeryt), inż. Stanisław Szypuła — kier. warsztatów, dr inż. Józef Cwiertka, inż. Tadeusz Paszek, dr inż. Ewa Dąbrowska i kilku innych. Obecnie 11 absolwentów z przemysłu pracuje w Technikum Włókienniczym w charakterze nauczycieli kontraktowych, a dr inż. Kazimierz Maczyński jest adiunktem filii Politechniki Łódzkiej w Bielsku Białej.

Szkola w okresie 30-lecia PRL zmieniała się nie tylko ilościowo, lecz także jakościowo. Absolwenci opuszczający mury szkolne są przygotowani do pracy zawodowej i społecznej, zgodnie z wymaganiami stawianymi szkole przez władze polityczne i oświatowe. Pomocną rolę w wychowaniu młodego pokolenia spełniają ZMS i ZHP, a współzycia i pracy kolektywnej uczy Rada Młodzieży, której podlegają liczne organizacje szkolne, jak np. Samorząd Uczniowski, TPPR, LOK, PCK, SKS, SKO, Spółdzielnia Uczniowska, kółka zainteresowań itp. Krzewieniu umiłowania piękna przez sztukę służą zajęcia świetlicowe, zgrupowane w zespołach: recytatorskim, muzycznym, wokalnym, chóralnym i teatralnym. Zarówno zespoły artystyczne, jak i sportowe w czasie swej ożywionej działalności zdobyły kilka pucharów, kilkadziesiąt dyplomów, wyróżnień i nagród rzeczowych.

Równoległe z rozwojem szkoły szedł rozwój ilościowy i jakościowy personelu nauczycielskiego, administracyjnego i obsługi technicznej. O ile w 1945 r. (PSP) było zatrudnionych 29 nauczycieli, 2 pracowników administracji i 9 pracowników fizycznych (razem 40 osób), to w roku 1975 jest zatrudnionych łącznie z warsztatami 180 osób, w tym 75 nauczycieli etatowych, 31 dochodzących i 6 emerytów, 19 pracowników administracji i 49 osób obsługi technicznej. Na 180 pracowników kobiety stanowią 61%, a wśród grona pedagogicznego 78%. Zespół nauczycielski został znacznie odmłodzony i odpowiednio przygotowany do pracy pod względem zawodowym i pedagogicznym. Mimo to nadal prowadzi się szkolenie w zakresie wiedzy pedagogicznej poprzez pracę w zespołach przedmiotowych, na konferencjach Rady Pedago-

gicznej, konferencjach ideowo-pedagogicznych ZNP i na otwartych lekcjach pokuzowych. Prowadzi się również pedagogizację rodziców uczniów. W pracy organizacji polityczno-społecznych na terenie szkoły wysuwają się na czoło POP PZPR i Ognisko ZNP, które prowadzi szkolenie ideowo-pedagogiczne, jest organizatorem życia towarzyskiego i turystyki oraz prowadzi opiekę nad emerytami.

Nauczyciele Technikum, zwłaszcza starsi, ofiarnie pracowali i nadal pracują w radach narodowych (Adolf Elsner, Władysław Gaczoł, Władysław Klimkowicz, Mieczysław Kóśka, Józef Jasek), w ZNP (Walenty Jeleśniański, Gołuch, Klimkowicz, Władysław Kawiak, Jan Kawecki), w FJN, w sądownictwie (ławnicy), ZBoWiD-le, TPD, TPPR i innych organizacjach. Nie sposób wymienić wszystkich. W okresie powojennym zasłużyli się w pracy nad odbudową i rozbudową szkoły dyrektorzy: inż. Tomasz Woźniak (1945—1947), inż. Alfred Maksymowicz (1947—1949), inż. Karol Górka (1949—1950), mgr Zygmunt Najzarek (1950—1951), inż. Adolf Elsner 1951—1968), mgr Stefan Kawka (1968—1972), inż. Edward Kubica (od 1972).

Swoje zasługi mają też zastępcy dyrektora: mgr Janina Stocka, inż. Genowefa Magowa, mgr Krystyna Such, kier. warsztatów inż. Jan Kawecki i mgr inż. Julia Durdowa, a z nauczycieli: emerytowany kierownik zajęć pozalekcyjnych i artysta-malarz, Kazimierz Kopeczyński, Jan Grabowski, artysta plastyk, autor płaskorzeźby R. Sławy w westybulu, emerytowany profesor W. Klimkowicz (przepracował w tej szkole 47 lat), organizator dwóch bibliotek i autor kilku prac z historii szkoły, prof. Walenty Jeleśniański, odznaczony Medalem Komisji Edukacji Narodowej, i inni.

W okresie 100 lat „Przemysłówka” bielska obchodziła swe trzy jubileusze: w 1924 roku, w 1934 i 1964. Za całokształt działalności szkoła została odznaczona w dn. 9 XII 1973 r. Medalem Komisji Edukacji Narodowej jako jedna z najstarszych placówek oświatowych.

Bibliografia prac poświęconych dziejom szkoły:

- B. Gofron: *Rozwój Szkoły Przemysłowej od początków do 50-lęcia jej istnienia*, tj. 1924/25 (wstęp do drukowanego sprawozdania za rok szkol. 1924/25).
- J. Stonawski: *Ku uczczeniu 60 roku istnienia Państwowej Szkoły Przemysłowej w Bielsku*, Bielsko 1934.
- W. Klimkowicz: *Z historii Technikum Włókienniczego w Bielsku-Białej*, „Biuletyn Szkół Zawodowych Kuratorium Okręgu Katowickiego”, 1958, nr 7—10.
- S. Hławiczka: *Historia Szkoły Przemysłowej w Bielsku*, „Chowanna”, 1961, zesz. V. Wyd. Kuratorium Okręgu Szkolnego Katowickiego.
- A. Racewicz: *Siedem wieków i sto lat. 100-lecie popularnej bielskiej „Przemysłówki”*, „Głos Nauczycielski”, 1964, nr 46.
- Stawko: *Sto lat bielskiej uczelni*, „Kronika Beskidzka”, 1964, nr 41.

W maszynopisie pozostają:

- A. Elsner: *Zarys historyczny szkół włókienniczych z terenu Bielska-Białej, 1945—1964*.
- E. Jurczyk: *Dzieje Państwowej Szkoły Przemysłowej w Bielsku*, Katowice 1963 (praca magisterska).
- W. Klimkowicz: *W 40 rocznicę powstania polskiej Państwowej Szkoły Przemysłowej w Bielsku*, 1959.
- W. Klimkowicz: *Historia Technikum Włókienniczego w Bielsku-Białej do 1963 roku*.

KONKURS HISTORYCZNY ZNP W ROKU 1975

Ogłoszony przez Zarząd Główny ZNP w roku 1972 Konkurs Historyczny na prace dotyczące problemów związkowego ruchu nauczycielskiego i zawodu nauczycielskiego przynosił corocznie piękne plony w postaci dziesiątków opracowań z różnych regionów kraju.

Jury Konkursu, pracując pod przewodnictwem prof. dra R. Wroczyńskiego, w składzie: prof. dr J. Miąso, zastępca przewodniczącego, W. Budziło, sekretarz, oraz członkowie: S. Brzozowski, F. Filipowicz, S. Mach, S. Michalski, W. Pokora, M. Rataj, W. Wawrzynowski i K. Wojciechowski, oceniło nadesłane prace. Każdą pracę recenzowało dwóch członków sądu konkursowego, a przy istnieniu opinii rozbieżnych — recenzent trzech.

Wpłynęły 24 prace, z których większość była przygotowana specjalnie na Konkurs. Sąd konkursowy stwierdził, że chociaż liczba nadesłanych opracowań była w bieżącym roku mniejsza, jednak poziom ich był wysoki, co znalazło swe odbicie w decyzjach podjętych na plenarnym posiedzeniu sądu w dniu 24 IX 1975 roku.

Przyznano następujące nagrody:

Dwie pierwsze nagrody uzyskali koledzy:

1. Narcez Kozłowski (Gdańsk): *Tajna oświata polska na Ziemi Gdańskiej w latach drugiej wojny światowej (1939—1945)* — 10 000 zł.

2. Wiktor Mrozek (Mińsk Mazowiecki): praca złożona z dwóch części: a) *Krótka Historia Oddziału Powiatowego ZNP w Mińsku Mazowieckim, lata 1915—1972*; b) *Rozwój szkolnictwa podstawowego w powiecie Mińsk Mazowiecki, lata 1900—1970* — 10 000 zł.

Nagrody II w wysokości 8000 zł nie przyznano.

Nagroda III — 5000 zł: Angela Brzozowska, *Główne kierunki pracy ZNP, lipiec 1944 — lipiec 1945*.

Nagroda III — 5000 zł: Balbina i Józef Iwanowic, *Z dwudziestoletniej działalności Związku Nauczycielstwa Polskiego na Ziemi Gorzowskiej (1945—1965)*.

Nagroda III — 5000 zł: *Nauczyciele w środowisku cieszyńskim* (Komitet Redakcyjny: E. Baran, E. Pasek, E. Rosner, J. Sowiński, K. Szczurek, A. Waszek, J. Wojnar).

Nagroda III — 5000 zł: Kazimierz Jędrzejczak (Łowicz), *Liceum Ogólnokształcące im. Krystyny Idzikowskiej w Zdunach. Historia szkoły średniej na wsi 1945—1975*.

Wyróżnienia otrzymali:

Stanisław Bober (Ryki): *Tajna oświata na terenie powiatu Ryki* — 3000 zł.

Janina Królińska-Kaciuba (Warszawa): *Nauczycielskie Kluby ZNP 1954—1974* — 3000 zł.

Franciszek Sikora (Olsztyn): *Trzydzieści lat działalności ZNP w województwie olsztyńskim* — 3000 zł.

Hipolit Kozioł (Zamość): *Oddział Powiatowy w Zamościu 1944—1972* — 3000 zł.

Urszula Tobis (Poznań): *Działalność Oddziału Grodzkiego ZNP w Poznaniu (1945—1963)* — 2000 zł.

Róża Król (Szczecin): *Działalność wydawnicza ZNP w latach 1945—1948* — 2000 zł.

Katarzyna Senkowska (Kałowice): *O krok od kolczastych drutów „Auschwitzu”* — 1500 zł.

Marian Buszka (Gniezno): *Działalność ZNP w powiecie gnieźnieńskim w latach 1945—1972* — 1500 zł.

*

Doceniając duże zainteresowanie członków związku problemami historii i współczesności oświaty polskiej, a zwłaszcza dziejami nauczycielskiego ruchu związkowego, Zarząd Główny ZNP kontynuować będzie Konkurs w latach następnych.

Poza Konkursem Historycznym przyznana została coroczna specjalna nagroda za najlepszą pracę, opublikowaną w 1974 roku, w zakresie problematyki związkowego ruchu nauczycielskiego i zawodu nauczycielskiego. W roku bieżącym nagrodę specjalną w wysokości 10 000 zł przyznano Stanisławowi Mauersbergowi za pracę pt. *Reforma szkolnictwa w Polsce w latach 1944—1948*.

Wszystkim laureatom — nagrody i wyróżnienia zostały wręczone na uroczystym spotkaniu w Zarządzie Głównym ZNP, zorganizowanym z okazji Dnia Nauczyciela.

WERONIKA BUDZIŁO
Warszawa

STEFANIA MAZUREK: Z DZIEJÓW TAJNEJ OŚWIATY
 POLSKIEJ NA ŚLĄSKU OPOLSKIM
 W LATACH II WOJNY ŚWIATOWEJ
 Opole 1973, ss. 136. Instytut Śląski

Książka Stefani Mazurek daje więcej niż zapowiada jej tytuł, omawia bowiem również wiele poczyniń związanych z tajną oświatą na Opolszczyźnie, które jednak podejmowano poza jej terenem, głównie w Warszawie i Krakowie. Są w niej informacje na temat działającego w Warszawie Biura Szkolnego Ziemi Zachodnich i Śląskiego Biura Szkolnego, o prowadzonym przez nie Tajnym Pedagogium Ziemi Zachodnich, o czynionych w Warszawie przygotowaniach do uruchomienia po wojnie polskiego szkolnictwa na Śląsku Opolskim, o kontaktach nawiązanych przez przebywających w Krakowie nauczycieli śląskich z pozostałą na Śląsku młodzieżą, a także o prowadzonym w Krakowie przez Śląskie Biuro Szkolne kursie dla przyszłych inspektorów Opolszczyzny.

W słowie wstępnym Autorka słusznie zwraca uwagę, że na terenie Śląska Opolskiego nie mogło być mowy o zorganizowanych formach tajnego nauczania, jak to miało miejsce na innych polskich ziemiach. Nie pozwalała na to specyficzna sytuacja Opolszczyzny, uwarunkowana zarówno sytuacją historyczną (długowiekowa niewola połączona z bezwzględny uciskiem narodowym), jak i aktualną (niesłychany terror okupanta, duża liczba Niemców, brak polskich nauczycieli). Tutaj nie chodziło o przerabianie szkolnego programu nauczania, ale przede wszystkim o „zachowanie i przekazywanie mowy polskiej, którą wróg usiłował za wszelką cenę zniszczyć”. Decydującą rolę odegrali na tym polu ci opolscy Polacy, którzy już przed wojną działali aktywnie w polskim życiu organizacyjnym, posyłali swe dzieci do jakże

nielicznych (nie przekraczających 10) polskich szkół prywatnych. To w ich domach gromadziły się dzieci, aby porozmawiać po polsku, aby poczytać uratowane polskie książki. Była to akcja samorzutna, prowadzona indywidualnie i w jak najściślejszej konspiracji. Tu i ówdzie pomagali w tej akcji przebywający na przymusowych robotach nauczyciele z innych stron Polski. Podkreślić trzeba za Autorką ogromny patriotyzm, zapal i dojrzałość samej młodzieży biorącej udział w kształceniu się, która przechowywała i kolportowała polskie książki (w czym niemały udział mieli opolscy harcerze).

Bardzo istotną rolę odgrywało czytelnictwo polskich książek, poczynając od starych modlitewników, a kończąc na arcydziełach polskiej literatury romantycznej. Książki te, w różny sposób, a zawsze z narażeniem życia ratowane, przechowywano przez cały czas wojny i z dumą pokazywano po wojnie przybywającym tutaj polskim nauczycielom. „Na Opolszczyźnie tajne czytelnictwo polskie było najpowszechniejszą formą tajnej oświaty polskiej” — stwierdza Autorka.

Wywody swe ilustruje konkretnymi przykładami, podając nazwiska i miejscowości. Oparła je na zebranych przez siebie materiałach, na ankietach, na wspomnieniach i relacjach oraz przeprowadzonych wywiadach, a częściowo na niezbyt obszernej literaturze. Z tych powodów zapewne spotykamy w książce S. Mazurek niekiedy może zbyt daleko idące uogólnienia, a nawet wybrykanie niektórych spraw (jak np. na s. 36 na temat liczebności polskich woj-

skowych organizacji konspiracyjnych). Trzeba przy tym zwrócić uwagę na nieodczowność krytycznej oceny każdego źródła historycznego, tym bardziej różnych wspomnień i relacji. Wiele bowiem okoliczności (o których nie tutaj miejsce mówić), w tym także długi okres czasu dzielący nas od relacjonowanych wydarzeń, łatwo może pociągać za sobą pewne deformacje przedstawianych sytuacji. A przecież, jeżeli wziąć pod uwagę przeszłość Opolskiej Ziemi i ówczesne, jakże trudne i niebezpieczne, życie Polaków, to sam fakt uporczywego, powszechnego używania polskiego języka (mimo surowych zakazów i kar), wiara w powrót Opolszczyzny do Polski, niewątpliwe przykłady (przytoczone przez Autorkę) aktywnej postawy licznych jednostek — wszystko to świadczy o patriotyzmie polskich mieszkańców Opolszczyzny i nie potrzebuje żadnych upiększeń.

O skuteczności walki o utrzymanie polskości świadczyć może fakt, że po wojnie ogromna większość polskich dzieci, zwłaszcza na wsi, nie miała większych trudności przy podejmowaniu nauki w polskiej szkole.

W załączonym aneksie Autorka zamie-

szcza sporo materiałów dotyczących głównie działalności, której celem było przygotować jak najszybsze uruchomienie po wojnie polskich szkół na Opolszczyźnie (działalność Tajnego Pedagogium, prace nad programami itp.), oraz źródeł ilustrujących wywody na temat oświaty polskiej (ankiety, relacje). Autorka zamieściła również „Częściowy wykaz współpracowników Śląskiego Biura Szkolnego (1941—1945)”, który zawiera jednak pewne błędy, a zwłaszcza sporo luk. Można ich było uniknąć, wykorzystując znany Autorce (bo cytowany w jednym z przypisów) artykuł niżej podanego na temat tajnego nauczania.

Niewielkie objętością opracowanie Stefani Mazurek, przedstawiające sporo faktów dotyczących tajnej oświaty na Śląsku Opolskim i różnorodnych poczynań z tym związanych, stanowi istotne uzupełnienie naszej historiografii okresu okupacji, dając jakże wymowne świadectwo patriotyzmu opolskich Polaków i przywiązania do polskości szerokich mas ludu śląskiego.

KAZIMIERZ POPIOLEK
Katowice

MARIAN WALCZAK: NAUCZYCIELE WIELKOPOLSCY
W LATACH WOJNY I OKUPACJI 1939—1945
Poznań 1974, ss. 204. Instytut Zachodni

Problematyka szkolnictwa i oświaty w okresie okupacji hitlerowskiej w Polsce cieszy się nadal niesłabnącym zainteresowaniem wśród historyków. Fakt ten jest zjawiskiem ze wszech miar pozytywnym, ponieważ w miarę upływu czasu coraz mniej będzie świadków i uczestników tamtych bohaterских wydarzeń. Z funkcjonowania podziemnej oświaty nie pozostało wiele dokumentów, ponieważ na ich sporządzenie i gromadzenie nie zezwalały zasady konspiracji. Odtwarzanie tych dziejów odbywać się musi w dalszym ciągu na podstawie wspomnień i relacji uczestników tajnego nauczania lub ich rodzin, przyjaciół i kolegów. Przykładem takiej metody

gromadzenia faktów jest nowa książka Mariana Walczaka — *Nauczyciele wielkopolscy w latach wojny i okupacji 1939—1945*. Chodzi tu głównie o jej drugą część dotyczącą martyrologii nauczycieli.

Książka M. Walczaka składa się z obszernego wstępu, czterech rozdziałów i aneksu. Całość zamyka spis źródeł i literatury. Wstęp i dwa pierwsze rozdziały nie wnoszą w zasadzie nic nowego w stosunku do tego, co Autor omawianej pozycji opublikował już wcześniej, a szczególnie w wydanej w 1972 r. książce pt. *Wielkopolska konspiracja oświatowa*. Nowe treści wnosi przede wszystkim rozdział IV i zarazem ostatni.

We wstępie omawia Autor politykę

okupanta hitlerowskiego wobec ludności polskiej. W sposób pobieżny przedstawia w zasadzie wszystkie formy eksterminacji Polaków na terenie Wielkopolski. Wstęp kończy przegląd literatury traktującej o okupacji regionu poznańskiego, ze szczególnym uwzględnieniem problematyki oświatowej.

Rozdział I: *Nauka w szkołach powszechnych*, omawia funkcjonujące w pierwszych miesiącach okupacji elementarne szkolnictwo polskie oraz szkolnictwo niemieckie dla dzieci polskich. Autor zadał sobie trud dokładnego przedstawienia dziejów szkolnictwa polskiego od września 1939 r. do marca 1940 roku. Zasięg tego szkolnictwa z uwzględnieniem liczby nauczycieli, uczniów i szkół zobrazował w dwu starannie opracowanych tabelach. Wynika z nich, że w początkowym okresie, podobnie zresztą jak na terenie Generalnej Guberni, okupanci nie ujawniali jednakowego stosunku do polskiego szkolnictwa. W województwie poznańskim na otwarcie szkół polskich nie zezwolono w ogóle w dziewięciu powiatach i osiemnastu miastach (s. 20).

Z czynnych szkół zamknięto większość już w pierwszych 3 miesiącach okupacji. W tępieniu polskiego szkolnictwa i szykanowaniu nauczycieli współpracowały zgodnie władze administracyjne, policja i gestapo. W tych warunkach stwierdzenie Autora, że „nauczyciele mimo zdekompletowanych zespołów pedagogicznych i uczniowskich realizowali przedwojenny program nauczania i korzystali z obowiązujących wówczas podręczników i pomocy szkolnych” (s. 20), nie wydaje się prawdopodobne. Zresztą o dwie strony dalej Autor sam temu zaprzecza, pisząc o przymusowym wprowadzeniu języka niemieckiego oraz zakazie nauczania takich przedmiotów, jak: język polski, historia, geografia itp. Następnie omawia Autor organizację, program i zadania szkół niemieckich dla dzieci polskich. Właściwie to trudno byłoby nazwać je szkołami, ponieważ ich celem była eksterminacja Polaków.

Lektura tego rozdziału budzi jednak u czytelnika pewien niedosyt. Wydaje się, że Autor zbyt pobieżnie potraktował

zarówno szkolnictwo polskie, jak i niemieckie. Wprawdzie problematyce tej poświęcił dwa osobne artykuły w „Przebiegach Historyczno-Oświatowym”, ale pismo to ma jednak węższy zakres oddziaływania niż książka, która w tym ujęciu traci trochę na wartości.

Powyższe uwagi odnieść można również do rozdziału II pt. *Działalność nauczycieli w konspiracji*. Składa się on z trzech części: „Tajne nauczanie”, „Podziemna praca kulturalno-artystyczna” oraz „Konspiracja polityczna i wojskowa”. Autor w sposób bardzo pobieżny omawia motywy tajnego nauczania, jego formy, organizację trudności oraz osiągnięcia dydaktyczne. Zasięg tajnego nauczania, tzn. liczbę nauczycieli i uczniów, podaje za okres całej okupacji, a nie za poszczególne lata szkolne. Wyliczenia M. Walczaka są w zasadzie zgodne z danymi opublikowanymi wcześniej przez Autora niniejszej recenzji¹.

Zaletą tego fragmentu pracy jest uwytknienie specyfiki organizacyjnej i programowej tajnego nauczania w Wielkopolsce. Chociaż program nauczania opierał się w zasadzie na zaleceniach przedwojennych, ale w rzeczywistości modyfikowany był zależnie od aktualnie panujących warunków.

W następnej części rozdziału II pokazuje Autor podziemną pracę kulturalno-artystyczną, ze szczególnym uwzględnieniem zaangażowania w niej nauczycieli i uczniów. M. Walczak twierdzi, że istniała ścisła zależność pomiędzy funkcjonowaniem tajnego nauczania a podziemnym życiem artystycznym. Obydwie części potraktowano jednak pobieżnie i skrótowo, ale prawdopodobnie wynika to z tego, iż szczegółowo problemy te przedstawił Autor w poprzedniej książce².

Zarzut powierzchowności odnieść należy szczególnie do części trzeciej rozdziału II: *Konspiracja polityczna i wojsko-*

¹ J. Krasuski, *Tajne szkolnictwo polskie w okresie okupacji hitlerowskiej 1939—1945*, Warszawa 1971 PWN.

² M. Walczak, *Wielkopolska konspiracja oświatowa 1939—1945*, Warszawa 1972 Książka i Wiedza.

wa. Autor operuje tu prawie wyłącznie sformułowaniami w rodzaju: „Nauczyciele wielkopolscy głęboko tkwili w konspiracji politycznej, wojskowej i społecznej w całej Generalnej Guberni” (s. 52). Stwierdzenie to uzasadnia na przykładzie zaledwie kilku osób. Z wywodów Autora nie wynika bynajmniej, że udział nauczycieli w konspiracji politycznej i wojskowej „był wszechstronny”. M. Walczak stwierdza wprawdzie, że ze względu na brak źródeł udział nauczycieli w ruchu oporu można przedstawić jedynie „przykładowo i fragmentarycznie”, ale takiego potraktowania problemu nie sugeruje bynajmniej tytuł książki. Mówi on wyraźnie o nauczycielach wielkopolskich w latach wojny i okupacji, a więc ich udział w konspiracji politycznej i wojskowej należało opracować bardziej wnikliwie i szczegółowo. Wydaje się, że jest to jeden z najważniejszych mankamentów pracy M. Walczaka.

W omawianej pozycji spotykamy pewne nieścisłości merytoryczne. Na s. 51 pisze Autor, że w ramach Biura Zachodniego Departamentu Oświaty i Kultury powołano kierownictwo oświaty i kultury w Wielkopolsce na czele z Władysławem Sperczyńskim. W rzeczywistości było to podziemne kuratorium pod nazwą: Biuro Okręgowe Oświaty i Kultury. Nie wspomina też Autor o tym, że kierownictwo tzw. Biura Oświatowo-Szkolnego Ziem Zachodnich — głównego pionu organizacyjnego oświaty na Wielkopolskę — reprezentowało, przynajmniej do 1943 r., stanowisko skrajnie reakcyjne. BOSZ był najbardziej zdecydowanym wrogiem ideowym Tajnej Organizacji Nauczycielskiej (podziemnego ZNP). Zwalczał ją otwarcie, m.in. na łamach prasy podziemnej, co w warunkach konspiracji nie powinno mieć miejsca.

O nowatorstwie książki M. Walczaka zdecydowały w głównej mierze dwa ostatnie rozdziały: rozdział III, pt. *Martyrologia i eksterminacja nauczycieli*, i rozdział IV, *Księga strat nauczycielstwa polskiego*. Ich treść stanowi nowy wkład do wiedzy o nauczycielach Wielkopolski, którzy z narażeniem życia walczyli o polską szkołę i polską kulturę.

W rozdziale III przedstawia Autor różne formy eksterminacji nauczycieli. Podaje dokładne zestawienia, ilu pedagogów zginęło w czasie działań wojennych i w obozach jenieckich, ilu w obozach koncentracyjnych i więzieniach, a wreszcie ilu zamordowano w egzekucjach i innych okolicznościach. Dwie części tego rozdziału poświęcone są takim formom prześladowań polskich nauczycieli, jak wywłaszczania i wysiedlenia oraz praca przymusowa, najczęściej w wyniku wywozu do Rzeszy. Z zestawień Walczaka dowiadujemy się, że w czasie wojny i okupacji zginęło lub zostało zamordowanych ponad 900 nauczycieli wielkopolskich, a ponad 3000 doznało różnych prześladowań. Wartość rozdziału podnoszą sugestywne opisy różnych form martyrologii nauczycieli oraz liczne fotokopie dokumentów i fotografie. W przeciwieństwie do poprzedniego w tym rozdziale Autor operuje faktami, które opiera na skrupulatnie zebranych dokumentach, wywiadach z nauczycielami, ich rodzinami i kolegami.

Rozdział IV, pt. *Księga strat nauczycielstwa wielkopolskiego*, zawiera 902 noty biograficzne nauczycieli, którzy zginęli w czasie wojny i okupacji. Noty biograficzne poprzedzone są kilkustronicowym wprowadzeniem metodologicznym i bibliograficznym. Warto podkreślić, że praca M. Walczaka mieści się w ramach rozpoczętej w 1971 r. przez ZG ZNP akcji zbierania materiałów i przygotowywania monografii terenowych na temat tajnego nauczania i martyrologii nauczycieli. Dotychczas ukazały się opracowania poświęcone martyrologii nauczycieli śląskich, bydgoskich i łódzkich.

Noty biograficzne opracowane zostały przez M. Walczaka bardzo starannie i, jak się wydaje, na podstawie wszystkich dostępnych źródeł. Mają układ alfabetyczny; poza nazwiskiem i imieniem zawierają także informację, jak data i miejsce urodzenia, miejsce pracy przed wojną, działalność w czasie okupacji oraz miejsce i przyczyna śmierci. Oczywiście powyższe dane nie dotyczą wszystkich nazwisk. Losów niektórych nau-

czycieli — poza faktem ich śmierci lub zaginięcia — nie udało się Autorowi omawianej książki odtworzyć. Podane w rozdziale informacje wzbogacone są o kilkadziesiąt fotografii zamordowanych nauczycieli. Na końcu rozdziału podaje Autor imienny wykaz strat nauczycieli wielkopolskich według powiatów.

Na zakończenie należy podkreślić, że mimo stwierdzonych tu pewnych usterek praca M. Walczaka stanowi cenny wkład do dziejów oświaty w okresie okupacji hitlerowskiej w Wilkopolsce. Charakter nowatorski mają przede wszy-

stkim rozdziały dotyczące eksterminacji i martyrologii nauczycieli, a wszystkie informacje zawarte w notach biograficznych są wyrazem holdu złożonego nauczycielom, którzy w obronie ojczyzny i jej kultury oddali to, co dla człowieka jest najcenniejsze — życie. Rodziny i żyjący koledzy pomordowanych nauczycieli z innych regionów Polski z niecierpliwością oczekiwać będą na dalsze tego typu opracowania.

JÓZEF KRASUSKI
Kielce

JERZY SZEWS: JĘZYK POLSKI W SZKOLNICTWIE ŚREDNIM
POMORZA GDAŃSKIEGO W LATACH 1815—1920
Gdańsk 1975, ss. 245. Gdańskie Towarzystwo Naukowe

Praca Jerzego Szewsa obejmuje zagadnienie nauczania języka polskiego w szkolnictwie średnim na całym Pomorzu Gdańskim w XIX i na początku XX wieku. Jest ona rezultatem pięcioletnich badań Autora nad tym zagadnieniem, którego punktem wyjściowym była analiza drukowanych sprawozdań rocznych gimnazjów w Gdańsku, Toruniu, Elblągu, Chojnicach, Wałcu, Wejherowie, Brodnicy, Starogardzie, progimnazjów w Lubawie, Kurzętniku, Nowym Mieście Lubawskim, Świeciu nad Wisłą oraz średniej szkoły żeńskiej w Toruniu. Drugim źródłem były archiwalia polskie i zagraniczne. Z archiwów zagranicznych Autor wykorzystał zbory Deutsches Zentralarchiv w Merseburgu — zespół byłego pruskiego Ministerstwa Oświaty. Uzupełniające źródło stanowiły często pisma, takie jak: „Szkoła Narodowa”, „Nadwiślanin”, „Gazeta Toruńska” i „Mestwin”, oraz wspomnienia i wywiady przeprowadzone z byłymi uczestnikami lekcji języka polskiego w szkołach średnich Pomorza Gdańskiego w ostatnich latach panowania pruskiego, a także podręczniki i drukowane katalogi bibliotek szkolnych.

Praca Jerzego Szewsa składa się z czterech rozdziałów. W rozdziale I zostały omówione tendencje germanizacyj-

ne władz pruskich oraz akcje podejmowane przez społeczeństwo polskie w celu utrzymania języka ojczystego w szkolnictwie średnim w latach 1815—1847, walka o równouprawnienie języka polskiego w latach 1848—1870 i w okresie „kulturkampf” w latach 1871—1885 oraz 1886—1920. W rozdziale II Autor przedstawia organizację nauczania języka polskiego w szkołach średnich z językiem polskim i plan nauczania. W III rozdziale omawia treści kształcące i środki nauczania, program, podręczniki, polskie biblioteki gimnazjalne oraz prace pisemne uczniów, publiczne egzaminy z języka polskiego i przedstawienia teatralne. Przedmiotem rozważań rozdziału IV jest problem nauczycieli języka polskiego, ich wykształcenie i przygotowanie zawodowe, praca literacko-naukowa i działalność społeczno-narodowa. Całość książki uzupełniają wykazy materiałów archiwalnych i opracowań źródłowych.

Spółeczeństwo polskie na Pomorzu zajmowało aktywną postawę w stosunku do poczynań germanizacyjnych rządu pruskiego i walczyło różnymi legalnymi środkami o tworzenie nowych szkół średnich, (katolickich gimnazjów i seminariów nauczycielskich) oraz o wprowadzenie do nich języka polskiego. Antypolska polityka rządu pruskiego w la-

tach 1871—1885 przyczyniła się do wzrostu uświadomienia narodowego społeczeństwa polskiego i wzmocnienia ruchu narodowego. Wyrazem tego była akcja wieców szkolnych, wystąpienia posłów polskich w Sejmie w Berlinie, rozwój prasy polskiej, wzrost liczby polskich towarzystw, działalność młodzieży zrzeszanej w tajnych kółkach samokształceniowych.

W końcu XIX w. i na początku XX w. (w okresie tzw. praw wyjątkowych 1871—1917 i gwałtownego wypierania języka polskiego ze szkoły) zadanie ratowania mowy ojczystej od zagłady podjęły organizacje o charakterze patriotycznym i oświatowym, jak Towarzystwo Ludowe, Sokół, liczne towarzystwa śpiewacze, Towarzystwo Czytelni Ludowych, Oświata, Ogniwo, Jedność, towarzystwa wlecowe, Straż i inne. Wielką rolę w upowszechnianiu nauczania języka polskiego odegrała prasa pomorska, jak np. „Gazeta Grudziądzka” (założona w 1894 r.), „Gazeta Toruńska” (założona w 1867 r.) i „Gazeta Gdańska” (założona w 1891 r.).

W tym bardzo trudnym dla społeczeństwa polskiego okresie ukazało się w dniu 31 XII 1905 r. postanowienie ministerialne, iż nauczycielami języka polskiego w gimnazjach mogą być tylko Niemcy, a lekcje polskiego mają być przeznaczone głównie dla uczniów narodowości niemieckiej. W rezultacie w większości szkół ustała nauka tego przedmiotu.

Stopniowe likwidowanie lekcji języka polskiego w gimnazjach było przyczyną intensywnego rozwoju tajnych kółek samokształceniowych (kółek filomackich), które w latach 1871—1920 istniały we wszystkich szkołach średnich, do których uczęszczała młodzież polska. Przez poznawanie literatury i historii ojczystej młodzież broniła się przed germanizują-

cym wpływem pruskiej uczelni. W latach 1918—1919 Towarzystwo Tomasza Zana w Starogardzie Gdańskim, Wejherowie, Chojnicach, Chełmnie i Toruniu zorganizowało systematyczną naukę języka polskiego dla młodzieży gimnazjalnej. Akcja ta ułatwiła w 1920 r. przywrócenie polskości tym szkołom i obroniła młodzież polską przed wynarodowieniem.

Dużą rolę w walce o język polski spełniały biblioteki uczniowskie, zakładane w gimnazjach w Chełmnie, Chojnicach, Wejherowie i Wałczu, które powstały dzięki ofiarności obywateli i instytucji polskich na Pomorzu i w Poznaniu, a także z darów i składek uczniów. W roku 1900 korzystanie z polskich księgozbiorów zostało zakazane.

W swej pracy Autor podkreśla decydującą rolę nauczycieli języka polskiego w realizacji programu nauczania tego przedmiotu. Język polski był skutecznym orężem w walce z germanizacją jako podstawa kształcenia młodych kadr inteligencji polskiej w duchu patriotyzmu, przyczynił się do budzenia jej świadomości narodowej. Społeczeństwo polskie zdawało sobie sprawę z wagi tego problemu, toteż nie szczędziło wysiłków, aby wspierać zarówno nauczycieli, jak i młodzież polską w ich działalności. Duże osiągnięcia w tej akcji miało m.in. Towarzystwo Pomocy Naukowej, które nie tylko współpracowało w zakładaniu bibliotek, ale i pomagało materialnie uczniom, którzy wykazywali się postęпами w opanowaniu języka polskiego.

Przyszłość pokazała, że nietolerancja pruskich nacjonalistów, odmawiających młodzieży polskiej prawa do nauki języka ojczystego, nie odniosła spodziewanego skutku. Historia przesądziła losy ich poczynań.

TERESA NARLOCH
Gdynia

JÓZEF GRZYWNA: PROBLEM KLERYKALIZACJI SZKOLNICTWA
POWSZECHNEGO NA KIELECCZYŹNIE 1919—1939
W OPINII PUBLICZNEJ

Kielce 1974 ss. 201. Wyd. Wyższej Szkoły Pedagogicznej i Kuratorium
Okręgu Szkolnego w Kielcach

Praca Józefa Grzywny pt. *Klerykalizacja szkolnictwa powszechnego na Kielecczyźnie 1919—1939 w opinii publicznej* wydana została staraniem Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Kielcach i tamtejszego Kuratorium Szkolnego. Praca ukazuje nie tylko dążenia kleru do podporządkowania sobie szkolnictwa, ale też walkę lewicy społecznej z tymi dążeniami.

Pracę swą podzielił Autor na pięć części: I. *Lata 1919—1922* obejmuje sprawy nauczania religii podczas uchwalania *Konstytucji* i wyborów do Sejmu i Senatu; II. *Lata 1922—1926* (maj) — to okres władzy stronnictw prawicowych, głównie Narodowej Demokracji, lata zawierania konkordatu z Watykanem; III. *Lata 1926—1928* — to pierwsze lata po przewrocie Józefa Piłsudskiego, gdy Kościół uzyskał wiele przywilejów w polityce szkolnej; IV. *Lata 1928—1932* — to okres, w którym sanacja podporządkowała sobie sprawy szkolne, pozbywając się działaczy endeckich i lewicowych oraz przygotowała w marcu 1932 r. ustawę o ustroju szkolnictwa; V. *Lata 1932—1939* — okres postępującego sojuszu obozu rządowego z hierarchią kościelną.

Autor wykorzystał w pracy bogaty materiał źródłowy zarówno z Archiwum ZG ZNP oraz Centralnego Archiwum KC PZPR, jak i materiał z archiwów terenowych w Kielcach i Radomiu, z Archiwum ZNP w Ostrowcu, a także Kuratorium Okręgu Szkolnego w Krakowie. Podobnie obficie jest też wykorzystany materiał drukowany zarówno książkowy, jak i czasopiśmienniczy. Autor zadał sobie duży trud w dotarciu do wielu periodyków z okresu międzywojennego, chociaż zdarzyły mu się pewne pominięcia. Tak np. nie uwzględnił książki *Problematyka prawnospołeczna nauczania religii w szkołach w Polsce 1918—1939* Bolesława Reinera czy tegoż sa-

meo autora *Konkordat i jego wpływ na klerykalizację oświaty w Polsce międzywojennej* — obie wydane w Opolu w 1964 roku. Brak też (w bibliografii, bo z przypisów wynika, że rzecz wykorzystano) opracowania pt. *Polska lewica społeczna wobec oświaty w latach 1919—1939 — wybór materiałów*¹ i podobnego pt. *Postępowa myśl oświatowa w Polsce w latach 1918—1939*².

Pod względem merytorycznym budzi zastrzeżenie zbyt skrótowe potraktowanie sprawy walki o szkołę świecką w toku uchwalania *Konstytucji* marcowej. Józef Grzywna postawił sobie za zadanie przedstawienie problemu klerykalizacji w opinii społecznej Kielecczyzny. Robi to, i chyba słusznie, po naświetleniu ogólnego tła wydarzeń z tego okresu w kraju. Dlatego też należało dokładniej ukazać walkę lewicy, a głównie Polskiej Partii Socjalistycznej (szczególnie Kazimierza Czaplińskiego), w dyskusjach sejmowych. Fakt, że Czapliński był posłem z Krakowskiego, a nie Kieleckiego, nie usprawiedliwia pominięcia jego działalności. Mówiąc o roli PPS trzeba też stwierdzić, że broniła ona konsekwentnie świeckości życia publicznego i laickiej szkoły. Tak było i w czasie dyskusji nad ratyfikacją konkordatu, co zresztą J. Grzywna pokazał na przykładzie artykułu Czaplińskiego w „Robotniku”. Nie wspomniął jednak o rezolucji Czaplińskiego, zgłoszonej na wypadek ra-

¹ B. Ługowski, E. Rudziński, *Polska lewica społeczna wobec oświaty w latach 1919—1939 — wybór materiałów*, Warszawa 1960, PZWS, ss. 487, tabl., ilustr.

² *Postępowa myśl oświatowa w Polsce w latach 1918—1939*, wstęp i opracowanie B. Ługowski, F. W. Araszkiewicz, Wrocław 1972 Ossolineum, ss. XXXVIII+543. Źródła do Dziejów Myśli Pedagogicznej, t. XI, Komitet Nauk Pedagogicznych i Psychologicznych PAN.

tyfikacji konkordatu (rezolucja ta miała być opublikowana razem z konkordatem w „Dzienniku Ustaw”), odrzuconej zresztą przez Sejm. Jako kolejny brak wysunąć trzeba niepełne przedstawienie problemu tzw. „Okólnika Bartla” i konfliktu „Wici” z klerem w latach trzydziestych. Jest też w pracy kilka usterek, tak np. podana data powstania Akcji Katolickiej w 1930 r. jest datą rozpoczęcia jej działalności w Polsce.

Mimo kilku uwag krytycznych należy uznać pracę za bardzo pożyteczną, gdyż

materiały oddziałów ZNP i prasa terenowa z tego okresu to źródła, do których przeciętnemu czytelnikowi bardzo trudno dotrzeć. Należą się za to Autorowi słowa uznania. Recenzowana książka jest kolejnym przyczynkiem do poznania historii polskiego szkolnictwa powszechnego, aczkolwiek omawia problem dotyczący tylko Kielecczyny. Jest pracą rzetelną oraz ciekawą i byłoby dobrze, gdyby podobne monografie opracowano w odniesieniu do innych regionów naszego państwa.

KRZYSZTOF JABŁOŃSKI
Warszawa

JANINA MARCINIAK
Warszawa

PRACE Z ZAKRESU WYCHOWANIA, SZKOLNICTWA I MYŚLI PEDAGOGICZNEJ W POLSCE, OPUBLIKOWANE W 1974 ROKU

UWAGI WSTĘPNE

Poniższa bibliografia rejestruje, tak jak i poprzednie¹, druki zwarte, fragmenty prac zbiorowych oraz artykuły z wybranych wydawnictw ciągłych.

Układ bibliografii jest rzeczowy, a w obrębie działów alfabetyczny. Na końcu niektórych działów zamieszczono numery pozycji, których opis znajduje się w innym dziale, lecz dotyczą w pewnym stopniu także tego samego tematu.

W opisie pominięto rok wydania, jeśli praca ukazała się w 1974 roku. Natomiast przy uzupełnieniach z lat poprzednich podano właściwy rok. Pozycje opatrzone gwiazdkami dotyczą prac wydanych i opisanych w latach poprzednich, do których ukazały się nowe recenzje. Opis bibliograficzny jest wtedy skrócony, a uwaga w nawiasie odsyła do właściwego opisu, zamieszczonego w poprzednich częściach bibliografii.

SPIS TREŚCI

I. OPRACOWANIA OGÓLNE I PODRĘCZNIKOWE Z ZAKRESU HISTORII WYCHOWANIA:

1. Bibliografie.
2. Podręczniki.

II. ROZWOJ OŚWIATY, SZKOLNICTWA, WYCHOWANIA I MYŚLI PEDAGO- GICZNEJ:

1. Opracowania ogólne.
2. Z dziejów oświaty, szkolnictwa, wychowania i myśli pedagogicznej w okresie do końca XVIII wieku.
- 2a. Komisja Edukacji Narodowej.
3. Z dziejów oświaty, szkolnictwa, wychowania i myśli pedagogicznej w okresie zaborów.
4. Z dziejów oświaty, szkolnictwa, wychowania i myśli pedagogicznej w okresie międzywojennym.

¹ „Przegląd Historyczno-Oświatowy”, 1971, nr 1, s. 143—168; 1972, nr 1, s. 151—183; 1973, nr 1, s. 123—151; 1974, nr 1, s. 113—147; 1975, nr 1, s. 115—147.

5. Z dziejów oświaty, szkolnictwa, wychowania i myśli pedagogicznej w latach drugiej wojny światowej.
6. Rozwój oświaty, szkolnictwa, wychowania i myśli pedagogicznej w Polsce Ludowej:
  - a) opracowania dotyczące problematyki ogólnokrajowej;
  - b) opracowania regionalne.

III. DZIEJE SZKÓL RÓŻNYCH STOPNI:

1. Szkoły podstawowe.
2. Szkoły średnie ogólnokształcące.
3. Szkoły zawodowe (z wyjątkiem szkół wyższych).
4. Zakłady kształcenia nauczycieli (z wyjątkiem szkół wyższych).
5. Szkoły wyższe.

IV. TEORETYCY WYCHOWANIA I DZIAŁACZE OŚWIATOWI.

V. DZIEJE OŚWIATY POZASZKOLNEJ:

1. Oświata dorosłych.
2. Bibliotekarstwo.

VI. DZIEJE RUCHU NAUCZYCIELSKIEGO:

1. Opracowania ogólne.
2. Pamiętniki.
3. Opracowania monograficzne i źródła do dziejów organizacji nauczycielskich.

VII. Z ŻYCIA I DZIAŁALNOŚCI ORGANIZACJI MŁODZIEŻOWYCH.

SPIS UWZGLĘDNIONYCH WYDAWNICTW CIĄGLYCH I SKRÓTY ICH TYTUŁÓW

- Acta Pol. hist.* — Acta Poloniae Historica. Warszawa. Niereg.
- Acta UNC. Pedag.* — Acta Universitatis Nicolai Copernici. Nauki humanistyczno-społeczne. Pedagogika. Toruń. Niereg.
- Acta Univ. Wratisl. Hist.* — Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia. Wrocław. Niereg.
- Acta Univ. Wratisl. Pr. pedag.* — Acta Universitatis Wratislaviensis. Prace pedagogiczne. Wrocław. Niereg.
- Ann. UMCS. Sect. F.* — Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F — Nauki filozoficzne i humanistyczne. Lublin. Niereg.
- Archiw. Hist. Med.* — Archiwum Historii Medycyny. Warszawa. Rocz.
- Archiw. Hist. Fil. Myśli społ.* — Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej. Warszawa. Rocz.
- Biul. kwart.* Radom. Tow. Nauk. — Biuletyn Kwartalny Radomskiego Towarzystwa Naukowego. Radom.
- Biul. Lub.* Tow. Nauk. Sect. A — Biuletyn Lubelskiego Towarzystwa Naukowego. Sectio A. Humanistyka. Lublin. Niereg.
- Biul. Żyd. Inst. Hist.* — Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego. Warszawa. Kwart.
- Bydgosztana.* Bydgoszcz. Niereg.

- Chowanna. Katowice. Kwart.
 Czas. praw. hist. — Czasopismo Prawno-Historyczne. Poznań. Półroc.
 Człowiek i Nauka. Warszawa. Roczn.
 Dydak. Szk. wyż. — Dydaktyka Szkoły Wyższej. Warszawa. Kwart.
 Dzieje najnow. — Dzieje Najnowsze. Warszawa. Kwart.
 Fasc. Hist. — Fasciculi Historici. Warszawa. Nierog.
 Głos Olesna. Olesno. Roczn.
 Karta Groni. Żywiec. Nierog.
 Kom. mazur.-warm. — Komunikaty Mazursko-Warmińskie. Olsztyn. Kwart.
 Koszal. Stud. Mater. — Koszalińskie Studia i Materiały. Koszalin. Kwart.
 Kron. bydgos. — Kronika Bydgoska. Bydgoszcz. Nierog.
 Kron. M. Pozn. — Kronika Miasta Poznania. Poznań. Kwart.
 Kron. M. Zabrze — Kronika Miasta Zabrze. Zabrze. Roczn.
 Kron. Warsz. — Kronika Warszawy. Warszawa. Kwart.
 Kron. Wielkop. — Kronika Wielkopolski. Poznań. Kwart.
 Kult. i Społ. — Kultura i Społeczeństwo. Warszawa. Kwart.
 Kwart. Hist. — Kwartalnik Historyczny. Warszawa.
 Kwart. Hist. Nauki — Kwartalnik Historii Nauki i Techniki. Warszawa.
 Kwart. Hist. Ruchu zaw. — Kwartalnik Historii Ruchu Zawodowego. Warszawa.
 Kwart. Naucz. opol. — Kwartalnik Nauczyciela Opolskiego. Opole.
 Kwart. opol. — Kwartalnik Opolski. Opole.
 Kwart. pedagog. — Kwartalnik Pedagogiczny. Warszawa.
 Nasza Przeszł. — Nasza Przeszłość. Kraków. Nierog.
 Naucz. i Wychow. — Nauczyciel i Wychowanie. Warszawa. Dwum.
 Not. płoc. — Notatki Płockie. Płock. Dwum.
 Odrodz. Reform. — Odrodzenie i Reformacja w Polsce. Warszawa. Roczn.
 Pam. pol. — Pamiętnikarstwo Polskie. Warszawa. Kwart.
 Pokolenia. Warszawa. Kwart.
 Pr. Komis. Hist. Byd. Tow. Nauk. — Prace Komisji Historii. Bydgoskie Towarzystwo Naukowe. Prace Wydziału Nauk Humanistycznych. Seria C. Bydgoszcz. Nierog.
 Pr. Komis. Pedagog. Psychol. Byd. Tow. Nauk. — Prace Komisji Pedagogiki i Psychologii. Bydgoskie Towarzystwo Naukowe. Prace Wydziału Nauk Humanistycznych. Seria A. Bydgoszcz. Nierog.
 Probl. ekon. — Problemy Ekonomiczne. Kraków. Kwart.
 Probl. Pol. zagr. — Problemy Polonii Zagranicznej. Warszawa. Nierog.
 Prz. bibl. — Przegląd Biblioteczny. Warszawa. Kwart.
 Prz. hist. — Przegląd Historyczny. Warszawa. Kwart.
 Prz. hist.-ośw. — Przegląd Historyczno-Oświatowy. Warszawa. Kwart.
 Prz. lubus. — Przegląd Lubuski. Zielona Góra. Kwart.
 Prz. ośw.-wychow. — Przegląd Oświatowo-Wychowawczy. Kraków. Kwart.
 Prz. pedagog. — Przegląd Pedagogiczny. Warszawa. Kwart.
 Prz. zach. — Przegląd Zachodni. Poznań. Dwum.
 Prz. zach.-pom. — Przegląd Zachodnio-Pomorski. Szczecin. Kwart.
 Roczn. białost. — Rocznik Białostocki. Białystok.
 Roczn. bibl. — Roczniki Biblioteczne. Wrocław.
 Roczn. Bibl. Nar. — Rocznik Biblioteki Narodowej. Warszawa.
 Roczn. dęb. — Rocznik Dębicki. Dębica.
 Roczn. Dziej. Ruchu lud. — Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego. Warszawa.
 Roczn. gdań. — Rocznik Gdański. Gdańsk.
 Roczn. hist. — Roczniki Historyczne. Poznań.
 Roczn. Hist. Czas. pol. — Roczniki Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego. Warszawa. Kwart.

- Rocz. hum.* — Roczniki Humanistyczne. Lublin. Niereg.
Rocz. jel.-górs. — Rocznik Jeleniogórski. Jelenia Góra.
Rocz. kal. — Rocznik Kaliski. Kalisz.
Rocz. Komis. Nauk Pedag. — Roczniki Komisji Nauk Pedagogicznych. Kraków.
Rocz. koszal. — Rocznik Koszaliński. Koszalin.
Rocz. lub. — Rocznik Lubelski. Lublin.
Rocz. łódz. — Rocznik Łódzki. Łódź.
Rocz. maz. — Rocznik Mazowiecki. Warszawa.
Rocz. międzyrz. — Rocznik Międzyrzecki. Międzyrzec Podlaski.
Rocz. Muz. Rol. Szreniawa — Rocznik Muzeum Rolnictwa w Szreniawie. Poznań.
Rocz. nauk. AWF Pozn. — Roczniki Naukowe Akademii Wychowania Fizycznego w Poznaniu. Poznań.
Rocz. nauk.-dydak. WSP Krak. Pr. hist. — Rocznik Naukowo-Dydaktyczny. Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Krakowie. Prace historyczne. Kraków.
Rocznik nauk. dydak. WSP Rzesz. Nauk. społ.-ekon. — Rocznik Naukowo-Dydaktyczny. Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Rzeszowie. Nauki społeczno-ekonomiczne. Rzeszów.
Rocz. pedag. — Rocznik Pedagogiczny. Warszawa.
Rocz. polit.-gosp. — Rocznik Polityczny i Gospodarczy. Warszawa.
Rocz. teol.-kanon. — Roczniki Teologiczno-Kanoniczne. Lublin. Dwum.
Rocz. tor. — Rocznik Toruński. Toruń.
Rocz. UW. — Roczniki Uniwersytetu Warszawskiego. Warszawa.
Rocz. warsz. — Rocznik Warszawski. Warszawa.
Rocz. Wielkop. Wsch. — Rocznik Wielkopolski Wschodni. Poznań.
Rocz. Zakł. Nar. im. Ossolińskich — Rocznik Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Wrocław.
Rocz. Ziemi Miel. — Rocznik Ziemi Mieleckiej. Mielec.
Rozpr. Dziej. Ośw. — Rozprawy z Dziejów Oświaty. Warszawa. Rocz.
Ruch. pedag. — Ruch Pedagogiczny. Warszawa. Dwum.
Spraw. Opol. Tow. Prz. Nauk. — Sprawozdania. Opolskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk. Wydział I Nauk Historyczno-Społecznych. Seria A. Wrocław. Rocz.
Stud. hist. — Studia Historyczne. Kraków. Kwart.
Stud. kiel. — Studia Kieleckie. Kielce. Kwart.
Stud. Mater. Dziej. Nauki. Ser. C. — Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej. Seria C. Historia nauk matematycznych, fizyko-chemicznych i geologiczno-geograficznych. Warszawa. Rocz.
Stud. Mater. Dziej. Wielkop. — Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza. Poznań. Półroc.
Stud. Mater. WSP Ziel. Góra — Studia i Materiały. Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Zielonej Górze. Nauki społeczno-polityczne. Zielona Góra. Niereg.
Stud. pedag. — Studia Pedagogiczne. Warszawa. Niereg.
Stud. śl. — Studia Śląskie. Opole. Rocz.
Stud. theol. vars. — Studia Theologica Varsaviensia. Warszawa. Półroc.
Stud. warm. — Studia Warmińskie. Olsztyn. Rocz.
Szkice leg. — Szkice Legnickie. Legnica. Rocz.
Szkice nys. — Szkice Nyskie. Opole. Niereg.
Sz. spec. — Szkoła Specjalna. Warszawa. Kwart.
Śl. Kwart. hist. Sobótka. — Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka. Wrocław.
Śl. Stud. hist.-teol. — Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne. Katowice. Rocz.
Wczoraj, Dzisiaj, Jutro. Opole. Kwart.
Z Pola Walki. Warszawa. Kwart.
Zap. hist. — Zapiski Historyczne. Toruń. Kwart.

- Zar. śl. — Zaranie Śląskie. Katowice. Kwart.
- Zesz. gliw. — Zeszyty Gliwickie. Gliwice. Rocz.
- Zesz. hist.-polit. Str. Dem. — Zeszyty Historyczno-Polityczne Stronnictwa Demokratycznego. Warszawa. Niereg.
- Zesz. nauk. AGH. Zagad. społ.-polit. — Zeszyty Naukowe Akademii Górniczo-Hutniczej. Zagadnienia społeczno-polityczne. Kraków. Niereg.
- Zesz. nauk. AR Krak. Hist. roln. — Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej w Krakowie. Historia rolnictwa. Kraków. Niereg.
- Zesz. nauk. AR Warsz. Ser. hist. — Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej w Warszawie. Seria historyczna. Warszawa. Niereg.
- Zesz. nauk. AR Wrocł. Pr. Inst. Nauk Spół.-Polit. — Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej we Wrocławiu. Prace Instytutu Nauk Społeczno-Politycznych. Wrocław. Niereg.
- Zesz. nauk. ASW. — Zeszyty Naukowe. Akademia Spraw Wewnętrznych. Warszawa. Kwart.
- Zesz. nauk. AWF Wrocł. — Zeszyty Naukowe Akademii Wychowania Fizycznego we Wrocławiu. Wrocław. Niereg.
- Zesz. Nauk ekon.-społ. WSI Lub. — Zeszyt Nauk Ekonomiczno-Społecznych. Wyższa Szkoła Inżynierska w Lublinie. Lublin. Niereg.
- Zesz. nauk. Inst. Nauk Polit. UW. — Zeszyty Naukowe Instytutu Nauk Politycznych. Uniwersytet Warszawski. Warszawa. Niereg.
- Zesz. nauk. KUL. — Zeszyty Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Lublin. Kwart.
- Zesz. nauk. PCzest. Nauki społ.-ekon. — Zeszyty Naukowe Politechniki Częstochowskiej. Nauki społeczno-ekonomiczne. Częstochowa. Niereg.
- Zesz. nauk. PŚl. Nauki społ. — Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej. Nauki społeczne. Gliwice. Niereg.
- Zesz. nauk. PŚw. Nauki społ.-ekon. — Zeszyty Naukowe Politechniki Świętokrzyskiej. Nauki społeczno-ekonomiczne. Kielce. Niereg.
- Zesz. nauk. UG. Pedag. Psychol. — Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego. Uniwersytet Gdański. Pedagogika. Psychologia. Historia wychowania. Gdańsk. Niereg.
- Zesz. nauk. UJ. Pr. hist. — Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace historyczne. Kraków. Niereg.
- Zesz. nauk. UJ. Pr. psychol.-pedag. — Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace psychologiczno-pedagogiczne. Kraków. Niereg.
- Zesz. nauk. UŁ. Ser. I — Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego. Seria I. Nauki humanistyczno-społeczne. Łódź. Niereg.
- Zesz. nauk. UŁ. Ser. II. — Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego. Seria II. Nauki matematyczno-przyrodnicze. Łódź. Niereg.
- Zesz. nauk. WAP. — Zeszyty Naukowe. Wojskowa Akademia Polityczna. Warszawa. Niereg.
- Zesz. nauk. WSI Ziel. Góra. Nauki społ.-polit. — Zeszyty Naukowe. Wyższa Szkoła Inżynierska w Zielonej Górze. Nauki społeczno-polityczne. Zielona Góra. Niereg.
- Zesz. nauk. WSP Opole. Hist. — Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu. Historia. Opole. Niereg.
- Zesz. nauk. WSP Siedlce. Ser. A — Zeszyty Naukowe. Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Siedlcach. Seria A. Nauki humanistyczne. Siedlce. Niereg.
- Zesz. nauk. WSP Szczec. Pr. Wydz. Hum. — Zeszyty Naukowe. Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Szczecinie. Prace Wydziału Humanistycznego. Szczecin. Niereg.
- Zesz. nauk. WSP Szczec. Pr. Wydz. Pedag. — Zeszyty Naukowe. Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Szczecinie. Prace Wydziału Pedagogicznego. Szczecin. Niereg.

- Zesz. nauk.-dydak. UW Białyst.* Nauki mat.-przyr. — Zeszyty Naukowo-Dydaktyczne. Uniwersytet Warszawski. Filia w Białymstoku. Nauki matematyczno-przyrodnicze. Białystok. Niereg.
- Zesz. nauk.-dydak. UW Białystok. Pedagog. Psychol.* — Zeszyty Naukowo-Dydaktyczne. Uniwersytet Warszawski. Filia w Białymstoku. Pedagogika i psychologia. Białystok. Niereg.
- Zesz. przyr.* — Zeszyty Pyrzyckie. Szczecin. Niereg.
- Zesz. tarn.* — Zeszyty Tarnowskie. Tarnów. Roczn.
- Ziemia częst.* — Ziemia Częstochowska. Częstochowa. Roczn.
- Ziemia koziel.* — Ziemia Kozielecka. Opole. Niereg.
- Ziemia kuj.* — Ziemia Kujawska. Warszawa. Niereg.

I. OPRACOWANIA OGÓLNE I PODRĘCZNIKOWE Z ZAKRESU HISTORII WYCHOWANIA

1. BIBLIOGRAFIE

1. BUCHWALD-PELCOWA PAULINA: Materiały do dziejów Komisji Edukacji Narodowej w Bibliotece Narodowej. *Roczn. Bibl. Nar.* t. 9: 1973, s. 393—410.
2. KRAJEWSKA KAROLINA, MIRSKA ELŻBIETA, WIECZOREK BARBARA: Bibliografia pedagogiki. Druki zwarte wydane w kraju w języku polskim w roku 1971. *Roczn. pedagog.* t. 2: 1972 [wyd. 1974], s. 229—280.
3. ŚLABEK GENOWEFA: Materiały do bibliografii ruchu młodzieżowego w Polsce [za rok 1973]. *Pokolenia* nr 4, s. 148—158.
Zob. też poz.: 327, 332, 346, 354.

2. PODRĘCZNIKI

4. ARASZKIEWICZ FELIKS: Wybór materiałów z historii wychowania i myśli pedagogicznej. Wybór, wstęp i oprac... Poznań ss. 192, il., tabl., bibliogr. — *Skrypty Akademii Rolniczej w Poznaniu*.
5. KRASUSKI JOZEF: Historia wychowania. Przewodnik metodyczny dla studentów pedagogiki. Studia zaoczne. Kielce, ss. 61, nrb, 2, bibliogr. — Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Kielcach.
6. MALEWSKA EUGENIA, NAJMOWICZ WACŁAW: Wybrane zagadnienia z teorii historii wychowania. Olsztyn, ss. 213, bibliogr. — *Skrypty Akademii Rolniczo-Technicznej w Olsztynie*.

II. ROZWÓJ OŚWIATY, SZKOLNICTWA I MYŚLI PEDAGOGICZNEJ

1. OPRACOWANIA OGÓLNE

7. CIEŚLA MICHAŁ: Dzieje nauki języków obcych w zarysie. Monografia z zakresu historii kultury. Warszawa Państw. Wydaw. Nauk., ss. 369, nrb, 2, il., portr., tabl., bibliogr.
8. DZIEJE SZUBINA. Praca zbiorowa pod red. Mariana Biskupa. Poznań Państw. Wydaw. Nauk., ss. 220 — Bydgoskie Towarzystwo Naukowe. Prace Popularnonaukowe nr 8.
W każdym rozdziale materiał poświęcony oświacie.
9. FALSKI MARIAN: Fragmenty prac z zakresu oświaty 1900—1914. Wrocław Zakł. Nar. im. Ossolińskich, ss. 488, il., portr., tab. — Polska Akademia Nauk, Komitet Nauk Pedagogicznych. *Studia Pedagogiczne* t. 31.
Rec.: Kłukowski Bogdan, *Nowe Książki* 1974 nr 4, s. 67—68, il.

* 10. FALSKI MARIAN: Fragmenty prac z zakresu oświaty 1945—1972. Wrocław 1973 [zob. poz. 10 — 1973].

Rec.: Ma u e r s b e r g Stanisław, *Kwart. pedagog.* 1974 nr 1, s. 105—109.

11. FRYDRYCHOWSKA LEOKADIA, GŁAZEK JOANNA: Pięćdziesięciolecie czasopisma „Szkoła Specjalna”. *Sz. spec.* nr 4, s. 289—308.

12. GŁOGOWSKA HELENA: Sylwetki zasłużonych pedagogów szkolnictwa specjalnego. W: *STUDIA I MATERIAŁY. Szkolnictwo specjalne m. Łodzi. Łódź*, s. 17—24. — Zarz. Gł. Związku Nauczycielstwa Polskiego. Oddział w Łodzi. Kuratorium Okręgu Szkolnego m. Łodzi.

13. GÓRECKI BRONISŁAW: 50 lat działalności Sekcji Szkolnictwa Specjalnego w Łodzi. W: *STUDIA I MATERIAŁY. Szkolnictwo specjalne m. Łodzi. Łódź*, s. 7—15. — Zarz. Gł. Związku Nauczycielstwa Polskiego. Oddział w Łodzi. Kuratorium Okręgu Szkolnego m. Łodzi.

14. HISTORIA NAUKI POLSKIEJ. Red. Bogdan Suchodolski. Wrocław Zakł. Nar. im. Ossolińskich. Wydaw. PAN.

T. 6: HAJDUKIEWICZ LESZEK: Dokumentacja bibliograficzna. Indeks bibliograficzny. T. 1 i 2, ss. XLVII, 838, nlb. 2.

Rec.: S z e c z u c k i Lech, *Nowe Książki* 1975 nr 2, s. 30—32.

15. HULEWICZ JAN: Historia wychowania i oświaty. W: POLSKA AKADEMIA UMIEJĘTNOŚCI 1872—1952. Nauki humanistyczne i społeczne. Materiały Sesji Jubileuszowej Kraków, 3—4 V 1973. Kraków Zakł. Nar. im. Ossolińskich Wydaw. PAN, s. 225—233. — Polska Akademia Nauk. Oddział w Krakowie.

* 16. KUBIK KAZIMIERZ: Historia szkolnictwa morskiego w Polsce. Gdańsk 1973 [zob. poz. 14 — 1973].

Rec.: F i e r e k Henryk, *Koszal. Stud. Mater.* 1974 nr 3, s. 100—100; J u r e w i e z Mieczysław, R o p e l e w s k i Andrzej, *Technika Gospodarki Morskiej* 1974 nr 6, s. 369—371; W o j e c i e c h o w s k i Kazimierz, *Oświata Dorosłych* 1974 nr 5, s. 311—313.

17. LEW STEFAN: Karty z dziejów szkolnictwa i kultury Przeworska. W: *SIEDM WIEKÓW PRZEWORSKA. Szkice, studia i materiały z dziejów miasta. Praca zbiorowa pod red. Antoniego Kunysza. Rzeszów*, s. 163—202.

18. LIPIEC JANUSZ: Zarys rozwoju szkolnictwa. *Ziemia częst.* t. 10, s. 165—176.

19. MATERNICKI JERZY: Dydaktyka historii w Polsce 1773—1918. Warszawa Wydaw. Szk. i Pedagog., ss. 453, nlb. 3.

Rec.: C e n t k o w s k i Jerzy, *Nowe Książki* 1975 nr 2, s. 39—40; K a c z o r o w s k i Włodzisław, *Kwart. Naucz. opol.* 1974 nr 4, s. 103—105. *Wiadomości Historyczne* 1975 nr 1, s. 21—25.

* 20. MIAŚO JÓZEF: Dzieje oświaty polonijnej w Stanach Zjednoczonych, Warszawa 1970 [zob. poz. 15 — 1970, poz. 14 — 1971, poz. 26 — 1972].

Rec.: B i e l e w i e z Bohdan, *Prz. zach.* 1974 nr 2, s. 400—412.

21. MIAŚO JÓZEF: Pokłosie 200 rocznicy Komisji Edukacji Narodowej. *Prz. hist.-ośw.* nr 2, s. 167—176.

Referat na Sesji Naukowej zorganizowanej przez Komisję Hist. ZNP w dn. 10 XII 1973 r.

22. MIAŚO JÓZEF: Szkolnictwo i oświata na Woli. W: *DZIEJE WOLI. Warszawa Państw. Wydaw. Nauk.*, s. 621—636.

23. MUSIOŁ TEODOR: Echo Komisji Edukacji Narodowej na Śląsku. *Kwart. Naucz. opol.* nr 1, s. 8—30.

* 24. NAUKA W WIELKOPOLSCE. Przeszłość i teraźniejszość. Poznań 1973 [zob. poz. 19 — 1973].

Rec.: K o s m a n Marcell, *Prz. hist.* 1975 nr 1, s. 120—123; S o b c z a k Janusz, *Prz. zach.* 1974 nr 5/6, s. 210—224.

25. NOWACKI TADEUSZ: Rozwój pedagogiki pracy w Polsce w świetle publikacji. *Rocz. pedagog.* t. 2: 1972 [wyd. 1974], s. 147—163.

* 26. ROLBIECKI WALDEMAR: Taworzystwa naukowe w Polsce. Warszawa 1972 [zob. poz. 33 — 1972, poz. 24 — 1973].

- Rec.: S ty k Józef, *Zycie i Myśl* 1974 nr 9, s. 150—152; S z a j d a k Stefan, *Polonistyka* 1974 nr 4, s. 64—65.
- * 27. SOKOŁ ARKADIUSZ: Szkolnictwo i oświata w powiecie jędrzejowskim. Kraków 1973 [zob. poz. 26 — 1973].
- Rec.: G r z y w n a Józef, *Stud. kiel.* 1974 nr 1, s. 117—123, tab.
28. SOSNOWSKI T.: 40 lat „Szkoły Zawodowej”. W: KALENDARZ NAUCZY-
CIELSKI 1974/75. Warszawa „Nasza Księgarnia”, s. 112—120.
29. TURAJCZYK LEON: Powstanie i rozwój demokratycznego szkolnictwa pol-
skiego we Francji i w pierwszych latach po II wojnie światowej. *Rocz. łódz.* t. 9,
s. 159—172.
30. WROCZYŃSKI RYSZARD: Rola badań historyczno-oświatowych w progno-
zowaniu oświaty. *Prz. hist.-ośw.* nr 3, s. 309—317.
- Referat wprowadzający do dyskusji zorganizowanej przez Komisję Hist. ZNP w dn.
7 III 1974 r. Dyskusja, s. 318—338.
31. ZIMMER BOLESŁAW: Miasto Chełm. Zarys historyczny. Kraków Państw.
Wydaw. Nauk., ss. 226, nrb. 2, tabl. 3, il. — Słowniczek Miłośników Ziemi Cheł-
mskiej.
- W każdym rozdziale, dotyczącym innego okresu historycznego — dział „Oświata”.

2. Z DZIEJÓW OSWIATY, SZKOLNICTWA, WYCHOWANIA I MYŚLI PEDAGOGICZNEJ W OKRESIE DO KONCA XVIII WIEKU

- * 32. BARTNICKA KALINA: Polskie szkolnictwo artystyczne na przełomie
XVIII i XIX wieku. Wrocław 1971 [zob. poz. 28 — 1971, poz. 43 — 1972].
- Rec.: K o w a l e c z y k Jerzy, *Biuletyn Historii Sztuki* 1974 nr 1, s. 75—80, il. Libera
Zdzisław, *Prz. hist.-ośw.* 1974 nr 3, s. 437—440.
33. BARYCZ HENRYK: Polacy w dawnym gimnazjum w Brzegu (w. XVI—
XVIII). *Sl. Kwart. hist. Sobótka* nr 2, s. 177—191.
34. BIENKOWSKA BARBARA, BIENKOWSKI TADEUSZ: Kierunki recepcji
nowożytnej myśli naukowej w szkołach polskich 1600—1773. Warszawa — Uniwersy-
tet Warszawski.
- Cz. 1 — Przyrodoznawstwo, ss. 118, nrb. 1.
- Rec.: W ó j c i k Zbigniew, *Kwar. Hist. Nauki* 1974 nr 3, s. 502—504.
35. FROCH WŁADYSŁAW: Lubelska szkoła parafialna w XVI w. do czasu
powstania Kolegium Jezuickiego w roku 1586. *Rocz. lub.* t. 16: 1973, s. 67—86.
36. KRUKOWSKI JAN: Szkoły „pokątne” w Krakowie w XVI i początkach
XVII wieku. *Rocz. nauk.-dydak. WSP Krak.* Pr. hist. z. 7, s. 112—125.
37. KSIĘGA WPISÓW UCZNIÓW GIMNAZJUM GDAŃSKIEGO 1580—1814.
Oprac. Zbigniew Nowak, Przemysław Szafrań. Poznań Państw. Wydaw. Nauk.
ss. 566, nrb. 1, il. — Polska Akademia Nauk, *Biblioteka Gdańska*, Seria Źródła Hi-
storycznych Biblioteki Gdańskiej PAN nr 6.
38. LUTZOWA HANNA: Wydział Instrukcji w okresie powstania kościuszkow-
skiego. *Prz. hist.-ośw.* nr 4, s. 498—518.
39. MATERNICKI JERZY: L'Enseignement de l'histoire en Pologne au XVIII-e
siècle. Tł. z pol. Aleksander Wołowski, *Acta Pol. hist.* t. 29, s. 161—179.
- * 40. MOKRZECKI LECH: Studium z dziejów nauczania historii. Gdańsk 1973
[zob. poz. 35 — 1973].
- Rec.: M a j o r e k Czesław, *Nowe Książki* 1975 nr 1, s. 50—59.
- * 41. OSTROWSKI WINCENTY: Wiejskie szkolnictwo parafialne na Śląsku w
drugiej połowie XVII wieku... Wrocław 1971 [zob. poz. 44 — 1971, poz. 74 — 1972,
poz. 39 — 1973].
- Rec.: P a t e r Józef *Colloquium Satutin* 1973, s. 277—279.
- * 42. PIECHNIK LUDWIK: Początki Akademii Wileńskiej (1569—1600). *Nasza
Przeszłość* t. 40: 1973 [zob. poz. 41 — 1973].
- Rec.: K o s m a n Marcell, *Rocz. hist.* t. 41: 1975, s. 190—193.

43. PULSAKOWSKI JERZY: Z dziejów Kolegium Jezuickiego w Wałczu w XVII i XVIII wieku. *Koszal. Stud. Mater.* nr 2, s. 220—228.
44. RUTA ZYGMUNT: Nadanie dziesięcin przez hetmana Jana Tarnowskiego w szkole w Tarnowie z 1559 roku. *Rocz. nauk.-dydak. WSP Krak.* Pr. hist. z. 7, s. 107—111.
45. RUTA ZYGMUNT: Szkolnictwo w powiecie dąbrowskim w okresie przed-rozbiorowym. W: DĄBROWA TARNOWSKA. Zarys dziejów miasta i powiatu. Red. Feliks Kiryk, Zygmunt Ruta. Kraków Państw. Wydaw. Nauk. s. 157—181.
46. SOLTAN ANDRZEJ: Warszawianie na Uniwersytecie Krakowskim w latach 1400—1642. W: WARSZAWA XVI—XVIII WIEKU z. 1. Warszawa Państw. Wydaw. Nauk. s. 9—83. — *Studia Warszawskie* t. 20.
47. SRUTWA JAN: Wychowanie religijno-moralne w Collegium Nobilium 1740—1773. *Rocz. teol.-kanon.* z. 6, s. 5—18.
- * 48. TWOREK STANISŁAW: Działalność oświatowo-kulturalna kalwinizmu małopolskiego. Lublin 1970 [zob. poz. 37 — 1970, poz. 45 — 1973].
Rec.: Sipayllo Maria, *Odrodz. Reform.* t. 10: 1974, s. 229—235.
49. WOLTANOWSKI ANDRZEJ: Spadkobierca tradycji Komisji Edukacji Narodowej w dobie Insurkcji Kościuszkowskiej. *Rocz. warsz.* t. 12, s. 147—169 [zob. też poz. 280].

2a. KOMISJA EDUKACJI NARODOWEJ

- * 50. BARTNICKA KALINA: Wychowanie patriotyczne w szkołach Komisji Edukacji Narodowej. Warszawa 1973 [zob. poz. 50 — 1973].
Rec.: Adamski Janusz, *Głos Nauczycielski* 1974 nr 32, s. 10; Majorek Czesław, *Prz. hist.-ośw.* 1975 nr 1, s. 105—108.
- * 51. BORRELLY JEAN ALEXIS: Plan reformy nauczania elementarnego. Warszawa 1973 [zob. poz. 54 — 1973].
Rec.: Nowaczyk Stanisław, *Ruch pedagog.* 1974 nr 6, s. 860—862; Szybiak Irena, *Prz. hist.-ośw.* 1975 nr 2, s. 315—316.
52. CYTOWSKI JERZY: Wychowanie wojskowe w okresie Komisji Edukacji Narodowej. Warszawa 1973, ss. 139, tabl. 14, il., portr., bibliogr. — *Wojskowa Akademia Polityczna im. F. Dzierżyńskiego*.
- * 53. CZERWIŃSKA ALINA: Droga do Komisji Edukacji Narodowej. Warszawa 1973 [zob. poz. 57 — 1973].
Rec. Ruszczyk Marek, *Nowe Książki* 1974 nr 18, s. 61—62.
54. ECHA KOMISJI EDUKACJI NARODOWEJ NA ŚLĄSKU. Materiały sesji naukowej zorganizowanej 9 X 1972 r. w Opolu z okazji dwusetnej rocznicy powstania KEN. Red. Teodor Musioł. Opole Inst. Śl., ss. 198, nrb. 2, il., portr. tab.
55. GŁOWACKI HERMAN: Jan Ignacy Felbiger. (W dwusetną rocznicę powstania Komisji Edukacji Narodowej). *Stud. Śl.* t. 25, s. 273—285.
56. HANECKI MICHAŁ: Zasługi Komisji Edukacji Narodowej. *Arch. Hist. Med.* z. 1, s. 31—43.
57. HUBICKI WŁODZIMIERZ: Uniwersytecki wykład historii chemii w czasach działalności Komisji Edukacji Narodowej. W: O NAUCZANIU HISTORII NAUKI. Praca zbiorowa pod red. Wandy Osieńskiej. Gdańsk Zakł. Nar. im. Ossolińskich. Wydaw. PAN, s. 251—261. — *Monografie z Dziejów Nauki i Techniki* t. 96.
58. ILNICKA-MIDUCHOWA ROMA: Nauczyciele historii w szkołach średnich w dobie Komisji Edukacji Narodowej. *Rocz. nauk.-dydak. WSP Krak.* Pr. hist. z. 7, s. 24—28.
59. JANUSZEK FRANCISZEK: Komisja Edukacji Narodowej w walce o sekularyzację szkoły parafialnej. *Zesz. nauk.-dydak. UW Białyst.* Pedagog. Psychol. t. 3, s. 46—62.

60. JURKO HELENA: Grzegorz Piramowicz — sekretarz Komisji Edukacji Narodowej — proboszcz międzyrzecki. *Rocz. międzyrz.* t. 5: 1973, s. 11—16.
61. KLIMAS JERZY: Wieczornica matematyczna jako atrakcyjna forma rozwijania zainteresowań matematycznych (na przykładzie wieczornicy „Matematyka w okresie Komisji Edukacji Narodowej”). *Kwart. Naucz. opol.* nr 3, s. 84—88.
62. KOWALSKI MARIAN, ZIELIŃSKI KAZIMIERZ: Przystosowanie obronne i wychowanie wojskowe w działalności Komisji Edukacji Narodowej 1773—1794 oraz udział w niej Grzegorza Piramowicza. *Rocz. międzyrz.* t. 5: 1973, s. 17—56, il.
63. KOWALSKI TADEUSZ: Szkolnictwo pułtuskie w czasach Komisji Edukacji Narodowej. *Not. ploc.* 1973 nr 5, s. 25—30, tabl.
- * 64. KURDYBACHA LUKASZ, MITERA-DOBROWOLSKA MIECZYŚLAWA: Komisja Edukacji Narodowej. Warszawa 1973 [zob. poz. 75 — 1973].
Rec.: Szybiak Irena, *Kwart. pedag.* 1974 nr 4, s. 259—261.
- * 65. LECH MARIAN: Hugo Kolląta. Warszawa 1973 [zob. poz. 77 — 1973].
Rec.: Chojeccki Ryszard, *Kwart. hist.* 1974 nr 3, s. 665—667.
66. MAJOREK CZESŁAW: Nauczyciele szkół Komisji Edukacji Narodowej wobec podręczników do nauczania matematyki. *Rocz. nauk.-dydak. WSP Krak.* Pr. hist. z. 7, s. 49—62.
67. MAŁECKI JOZEF: Komisja Edukacji Narodowej w dwusetną rocznicę jej powstania (1773—1973). *Zesz. nauk. PSl. Nauki społ.* z. 18, s. 3—25.
68. MICHALIK BOŻENA: Wkład Ignacego Potockiego w nauczanie i rozwój języka polskiego. *Rozpr. Dziej. Ośw.* t. 17, s. 27—49.
- * 69. MROZOWSKA KAMILLA: Pisma i projekty pedagogiczne doby Komisji Edukacji Narodowej. Wrocław 1973 [zob. poz. 92 — 1973].
Rec.: Ruszczyk Marek, *Nowe Książki* 1974 nr 18, s. 61—62.
- * 70. NOWOŻYTNA MYŚL NAUKOWA W SZKOŁACH KOMISJI EDUKACJI NARODOWEJ. Gdańsk 1973 [zob. poz. 96 — 1973].
Rec.: Michalik Bożena, *Prz. hist. ośw.* 1975 nr 1, s. 108—111; Mrozowska Kamilla, *Kwart. Hist. Nauki* 1974 nr 2, s. 339—343; Ruszczyk Marek, *Nowe Książki* 1974 nr 18, s. 61—62.
71. PLESNIARSKI BOLESŁAW: Nauki filozoficzne w szkołach Komisji Edukacji Narodowej. *Acta UNC. Pedagog.* 4, s. 47—68.
72. PODGORSKA EUGENIA: Komisja Edukacji Narodowej a problemy nauczyciela. *Prz. hist.-ośw.* nr 2, s. 155—166.
Referat na Sesji Naukowej zorganizowanej przez Komisję Hist. ZNP w dn. 18 XII 1973 r. dla uczczenia rocznicy KEN.
73. POPLATEK JAN: Komisja Edukacji Narodowej. Udział byłych jezuitów w pracach Komisji Edukacji Narodowej. *Uzup. Ludwik Grzebień. Przygot. do druku Jerzy Paszenda.* Kraków Wydaw. Apostol. Modl., ss. 512, nrb. 4, tab., mapy, bibliogr.
74. RAPORT GENERALNYCH WIZYTATORÓW SZKÓŁ KOMISJI EDUKACJI NARODOWEJ W WIELKIM KSIĘSTWIE LITEWSKIM 1782—1792. Oprac. Kalina Bartnicka, Irena Szybiak. Wrocław. Zakł. Nar. im. Ossolińskich Wydaw. PAN, ss. 598, nrb. 1 — Polska Akademia Nauk, Pracownia Dziejów Oświaty. Archiwum Dziejów Oświaty t. 6.
Rec.: Krupa Marianna, *Prz. hist.-ośw.* 1975 nr 1, s. 101—105.
75. ROMANOWSKI MIECZYŚLAW: Matematyka w szkołach wydziałowych i podwydziałowych na terenie Korony w dobie Komisji Edukacji Narodowej. *Stud. Mater. Dziej. Nauki.* Ser. C, z. 19, s. 39—67.
76. SŁOWIKOWSKI TADEUSZ: Komisja Edukacji Narodowej wobec nauczania historii. *Rocz. nauk.-dydak. WSP Krak.* Pr. hist. z. 7, s. 7—23.
77. SZYMAŃSKI LEONARD: Higiena i wychowanie fizyczne w aktach normatywnych Komisji Edukacji Narodowej i magistratur oświatowych Księstwa Warszawskiego. *Zesz. nauk. AWF Wroc.* z. 16, s. 123—162.

* 78. TEOFIEWICZ DANUTA: Działalność Komisji Edukacji Narodowej w województwie podlaskim. Warszawa 1971 [zob. poz. 51 — 1971].

Rec.: Krahel Tadeusz, *Stud. theol. vars.* 1974 nr 1, s. 336—339.

79. TRESZEL MARIAN: Komisja Edukacji Narodowej a pedagogika Felbigera. *Kwart. opol.* nr 4, s. 21—39.

* 80. WOLTANOWSKI ANDRZEJ, WOŁOSZYŃSKI RYSZARD: Komisja Edukacji Narodowej 1773—1794. Warszawa 1973 [zob. poz. 128 — 1973].

Rec.: Maciejewski Bogdan, *Nowe Książki* 1974 nr 13, s. 47, 50—51.

81. ZAMELSKA BRONISŁAWA: Nauczanie rolnictwa w programach działalności Komisji Edukacji Narodowej i publikacjach ówczesnego okresu. *Rocz. Muz. Rol. Szreniawa* t. 7, s. 33—64 [zob. też poz. 1, 21, 23, 381].

3. Z DZIEJÓW OŚWIATY, SZKOLNICTWA, WYCHOWANIA I MYŚLI PEDAGOGICZNEJ W OKRESIE ZABORÓW

82. APOZNAŃSKI JÓZEF: Szkolnictwo początkowe w guberni suwalskiej w latach 1864—1897. *Rocz. białost.* t. 12, s. 267—300, tab.

* 83. BORODZIEJ LUCJA: Pruska polityka oświatowa na ziemiach polskich w okresie Kulturkampfu. Warszawa 1972 [zob. poz. 92 — 1972, poz. 131 — 1973].

Rec.: Dąbrowski Roman, *Zap. hist.* 1974 z. 2, s. 140—143; Trzebiatowski Klemens, *Rocz. pdań.* t. 33: 1974 z. 1, s. 210—213.

84. DIANNI JADWIGA: Franciszek Sapalski profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego w dobie Rzeczypospolitej Krakowskiej. *Stud. Mater. Dziej. Nauki.* Ser. C z. 19, s. 69—90.

85. DUNIN-WĄSOWICZ KRZYSZTOF: Warszawa w czasie pierwszej wojny światowej. Warszawa Państw. Inst. Wydaw., ss. 255 — Towarzystwo Miłośników Historii w Warszawie. Biblioteka Wiedzy o Warszawie.

Rozdz.: Oświata i kultura w Warszawie, s. 192—235.

86. FIEREK HENRYK: Sytuacja żeglugi i szkolnictwa morskiego na Pomorzu pod koniec XIX i w początku XX wieku. *Koszal. Stud. Mater.* nr 2, s. 228—240.

87. FRYCKOWSKI EDMUND: Jan Sniadecki o zawodzie nauczycielskim. *Pr. Komis. Pedag. Bydgosz.* TN t. 5, s. 147—162.

88. GAWARECKA MARIA: Lubelskie Towarzystwo Szerzenia Oświaty pod nazwą „Światło” (1906—1917). *Rocz. lub.* t. 16: 1973, s. 183—210, il.

89. GORECKI LEON: Walka o polskość szkoły ludowej na Górnym Śląsku w latach 1801—1872. Katowice. Śl. Inst. Nauk., ss. 195, nlb. 1, tab., bibliogr.

90. GRYGIER TADEUSZ: Zagadnienia szkolne na Warmii i Mazurach a Kulturkampf. *Stud. warm.* t. 9, s. 161—199.

91. JASKIEWICZ BRONISŁAW: Działalność towarzystw oświatowych w Tarnowie w latach autonomii galicyjskiej. *Rozpr. Dziej. Ośw.* t. 17, s. 105—142.

92. JEMIELITY WITOLD: Parafialne szkoły elementarne w gubernii augustowskiej (1815—1848). *Rocz. białost.* t. 12, 233—265.

93. KOBIERSKA KRYSZYNA: Działalność Instytutu Guwernantek w Królestwie Polskim w II połowie XIX w. *Zesz. nauk. UW Białyst.* Pedag. Psychol. t. 1: 1972, s. 82—87.

94. KUBIK KAZIMIERZ: Problem konsolidacji narodowej społeczności polskiego na Pomorzu Gdańskim na przełomie XIX i XX wieku. *Zesz. nauk. UG.* Pedag. Psychol. nr 3, s. 159—174.

95. KUCHA RYSZARD: Nauczyciele rządowych szkół elementarnych Międzyrzeczycy w latach 1864—1915. *Rocz. międzyrz.* t. 5: 1973, s. 100—122, tab.

96. MAJOREK CZESŁAW: Dzieje szkolnictwa Ziemi Dąbrowskiej w okresie porzoborowym (1772—1918). W: DĄBROWA TARNOWSKA. Zarys dziejów miasta i powiatu. Red. Feliks Kiryk, Zygmunt Ruta. Kraków Państw. Wydaw. Nauk., s. 317—371.

97. MATERNICKI JERZY: Nauczanie historii w szkołach średnich Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego (do 1830 r.). *Rozpr. Dziej. Ośw.* t. 17, s. 51—103.
98. MEISSNER ANDRZEJ: Kształcenie nauczycieli w środkowej Galicji 1871—1918. Rzeszów, ss. 163, tab., bibliogr. — Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Rzeszowie.
99. MILCZAREK JAN: Koło Polskiej Macierzy Szkolnej w Sieradzu (1906—1909). *Prz. hist.-ośw.* nr 3, s. 414—421.
100. MOŹDŻEŃ STEFAN J.: Ustrój szkoły średniej w Galicji i próby jej modernizacji w latach 1848—1884. Wrocław Państw. Wydaw. Nauk., ss. 150, nrb. 2, tab. — *Acta Universitatis Wratislaviensis* nr 230. *Prace Pedagogiczne* 5.
101. NESPIAK DANUTA: Pierwsza polska katedra rolnictwa w Wilnie (1803—1831). *Kwart. Hist. Nauki* nr 4, s. 701—715.
102. NEULS-KORNISZEWSKA JANINA: Kaliskie szkoły średnie w latach 1793—1815. *Rocz. kal.* t. 7, s. 47—78, tab.
103. SUJCZYŃSKI TEODOR: Szkoły rzemieślniczo-niedzielne w Zgierzu w latach 1839—1914. *Prz. hist.-ośw.* nr 2 s. 177—192, il., tab.
104. TABAKA ZBIGNIEW: Stan oświaty ludowej w Galicji Zachodniej w przedniu pierwszej wojny światowej. *Rocz. nauk.-dydak. WSP Krak.* Pr. hist. z. 7, s. 159—180.
105. TYROWICZ MARIAN: W galicyjskim gimnazjum. *Pam. pol.* 1973 nr 3/4, s. 118—124.
Pamiętnik — dotyczy CK IV Gimnazjum Państwowego we Lwowie.
106. WALCZAK ZBIGNIEW: Szkolnictwo i oświata na Mazowszu Płockim w latach 1795—1867. *Not. płoc.* 1973 nr 5, s. 31—36.
107. WOJTAL JOZEF: Ossolińskie wydawnictwo książek szkolnych w działalności Antoniego Małeckiego. *Rocz. Zakł. Nar. im. Ossolińskich* t. 9, s. 107—116.
108. ZIELIŃSKI KAZIMIERZ: Dzieje Korpusu Kadetów w Kaliszu (1807—1832). *Rocz. kal.* t. 7, s. 79—112, il., tab.
Zob. też. poz.: 94, 77, 237, 298, 374.

4. Z DZIEJÓW OŚWIATY, SZKOLNICTWA, WYCHOWANIA I MYŚLI PEDAGOGICZNEJ W OKRESIE MIĘDZYWOJENNYM.

109. BEDNAREK JADWIGA: Niektóre aspekty walki o szkołę świecką w Łodzi w latach 1918—1926. *Prz. hist. ośw.* nr 2, s. 277—283.
110. GRZYWNA JOZEF: Problem klerykalizacji szkolnictwa powszechnego na kielecczyźnie 1919—1939 w opinii publicznej. Kielce, ss. 201, nrb. 1, tab., bibliogr. — Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Kielcach, Kuratorium Okręgu Szkolnego w Kielcach.
111. MROCZKO MARIAN: Z problematyki działalności kulturalno-oświatowej Związku Obrony Kresów Zachodnich (1921—1934). *Zar. śl.* nr 2, s. 327—339.
112. RUTA ZYGMUNT: Szkolnictwo, oświata i wychowanie w powiecie dąbrowskim w latach 1918—1939. W: DĄBROWA TARNOWSKA: Zarys dziejów miasta i powiatu. Red. Feliks Kiryk, Zygmunt Ruta. Kraków Państw. Wydaw. Nauk., s. 471—534.
113. SOBCZAK JĘDRZEJ: Nowatorstwo w pracy opiekuńczo-wychowawczej szkoły polskiej okresu międzywojennego (szkic historyczny). *Pr. Komis. Pedag. Bydgosz.* t. 5, s. 3—34.
114. WIECZOREK RYSZARD: Kształcenie i dokształcanie nauczycieli wychowania fizycznego szkół podstawowych Kuratorium Okręgu Szkolnego Poznańskiego w latach 1919—1939. *Rocz. nauk. AWF Pozn.* z. 23, s. 277—282.
115. WIECZOREK TADEUSZ: Kształcenie nauczycieli szkół rolniczych w Polsce w latach 1918—1939. *Zesz. nauk. AR Warsz.* Ser. hist. z. 11, s. 27—50.
Zob. też. poz. 377.

5. Z DZIEJÓW OSWIATY, SZKOLNICTWA, WYCHOWANIA I MYŚLI PEDAGOGICZNEJ W LATACH DRUGIEJ WOJNY ŚWIATOWEJ.

116. CENTKOWSKA ELŻBIETA: Na tajnych kompletach. Warszawa. *Wydaw. Szk. i Pedag.*, ss. 85, nrb. 3. — Biblioteczka Historyczna.

117. DĄBROWSKI STANISŁAW: Sprawy oświaty i wychowania oraz zagadnienie społecznej roli inteligencji w programie i publicystyce ruchu ludowego 1939—1945. *Prz. hist.-ośw.* nr 1, s. 71—88.

* 118. DROBNY WŁADYSŁAW: Karabin i książka. Warszawa 1973 [zob. poz. 188 — 1973].

Rec.: Jaworski Michał, *Nowa Szkoła* 1974 nr 7/8, s. 75; Vetulani Adam, *Tygodnik Powszechny* 1974 nr 32, s. 8, 7; tenże, *Wojskowy Przegląd Historyczny* 1974 nr 4, s. 291—296; Walczyk Paweł, *Spojrzenia* 1974 nr 8, s. 26—27.

119. DROBNY WŁADYSŁAW: Z dziejów oświaty polskiej na obczyźnie w czasie drugiej wojny światowej. Polskie liceum w Szwajcarii. *Zesz. nauk. WSP Szczec.* Pr. Wydz. Hum. nr 4, s. 275—304.

* 120. DRUCKA NADZIEJA: Szkoła w podziemiu. Warszawa 1973 [zob. poz. 189 — 1973].

Rec.: Krasuski Józef, *Prz. hist.-ośw.* 1974 nr 4, s. 604—606.

121. JANUSZEK FRANCISZEK: Szkolnictwo jawne w okresie wojny i okupacji (1939—1944) na terenie powiatu białostockiego. *Zesz. nauk.-dydak. UW Białyst.* Pedagog. Psychol. t. 2: 1973, s. 157—190, tab.

122. JANUSZEK FRANCISZEK: Tajne nauczanie jako spontaniczna forma ruchu oporu nauczycielstwa w powiecie białostockim w latach okupacji hitlerowskiej 1941—1944 r. *Zesz. nauk.-dydak. UW Białyst.* Nauki mat. przyr. t. 2, s. 173—202.

123. JAZWIEC JAN: Narodzona w konspiracji. Opowieść o niezwykłej szkole. [Wyd. 2]. Słowo wstępne: Stanisław Pigoń. Warszawa Lud. Spółdz. Wydaw., ss. 167, nrb. 4, tabl. 11, il., portr.

Wyd. 1 — 1969 r., zob. poz. 81.

124. KOLENDO MARIA: Tajne nauczanie w byłych powiatach wołkowyskim i grodzieńskim w latach okupacji hitlerowskiej (1941—1944). *Prz. hist.-ośw.* nr 3, s. 379—413, tab.

125. KOWALCZYK WALENTY: Szkolnictwo powszechne na Woli podczas okupacji hitlerowskiej 1939—1944. W: *DZIEJE WOLI*. Warszawa Państw. Wydaw. Nauk., s. 637—645.

* 126. KRASUSKI JÓZEF: Tajne szkolnictwo polskie w okresie okupacji hitlerowskiej 1939—1945. Warszawa 1971 [zob. poz. 97 — 1971, poz. 144 — 1972, poz. 193 — 1973].

Rec.: Maszalski Adam, *Stud. kiel.* 1974 nr 2, s. 107—110.

127. MACURA JÓZEF: Lista strat nauczycielstwa polskiego czechosłowackiej części Śląska Cieszyńskiego w okresie drugiej wojny światowej. *Prz. hist.-ośw.* nr 4, s. 547—573.

128. MATERIAŁY DO DZIEJÓW OSWIATY W OKRESIE OKUPACJI HITLEROWSKIEJ (1939—1945). NA TERENIE PODZIEMNEGO OKRĘGU SZKOLNEGO KRAKOWSKIEGO. Cz. 9. *Rocz. Komis. Nauk. Pedagog.* t. 17, s. 5—148, il., tab.

Cz. 8 — zob. poz. 195 — 1973.

* 129. MAZUREK STEFANIA: Z dziejów tajnej oświaty polskiej na Śląsku Opolskim w latach II wojny światowej. Opole 1973 [zob. poz. 196 — 1973].

Rec.: Bednierz Róża, *Kwart. opol.* 1974 nr 4, s. 85—88; Kwiatek Jolanta, *Kwart. Nauk. opol.* 1974 nr 3, s. 106—107.

130. MOLENDAN JANINA: Organizacja szkolnictwa na terenie rejencji katowickiej w latach okupacji hitlerowskiej. *Zar. śl.* z. 1, s. 25—44, tab.

131. PATRYKA ANDRZEJ: Szkolnictwo w powiecie Dąbrowa Tarnowska w latach 1939—1945. W: *DĄBROWA TARNOWSKA*. Zarys dziejów miasta i powiatu. Red. Feliks Kiryk, Zygmunt Ruta. Kraków Państw. Wydaw. Nauk., s. 611—625.

132. PROBLEMY OSWIATY PODZIEMNEJ W OKRESIE OKUPACJI. Red. Czesław Madajczyk. Toruń Pol. Tow. Hist., ss. nlb. 4, 22. — XI Powszechny Zjazd Historyków Polskich w Toruniu, Toruń 10 września 1974, Sympozjum 3.

133. SŁOWIKOWSKI MICHAŁ: Tajne szkolnictwo w powiecie lubartowskim. W: LUBARTÓW I ZIEMIA LUBARTOWSKA [Kom. red. Zbigniew Hirsz, Józef Lulek, Jan Smolarz]. Lublin 1972, s. 118—120. — Stowarzyszenie Młóśników Ziemi Lubartowskiej.

134. STERKOWICZ CZESŁAW: Szkolnictwo tajne w Tarnowie i powiecie tarnowskim w okresie okupacji hitlerowskiej. *Zesz. tarn.*, s. 59—67.

135. SWIECIK JÓZEF: Tajne nauczanie w rejonie plockim w latach 1939—1945. *Not. ploc.* nr 2, s. 39—45, tab.

136. WOŹNIAKOWSKI MIECZYSLAW: Szkolnictwo łódzkie w walce z terrorem hitlerowskim. *Prz. hist.-ośw.* nr 2, s. 211—227, tab.

Zob. też poz. 275.

6. ROZWÓJ OSWIATY, SZKOLNICTWA, WYCHOWANIA I MYŚLI PEDAGOGICZNEJ W POLSCE LUDOWEJ.

a) Opracowania dotyczące problematyki ogólnokrajowej

137. ANDRZEJAK SABINA, SIEKLUCKA MARIA: Absolwenci szkół wyższych w XXX-leciu Polski Ludowej. Warszawa Gł. Urząd Stat., ss. 92. — *Statystyka Polski* nr 23.

138. DOROBEK I PERSPEKTYWY REGIONÓW I OSWIATY. Praca zbiorowa pod red. Wojciecha Pomykała. Warszawa „Książka i Wiedza”, ss. 445, nlb. 3, tab. — Biblioteka Oświaty i Wychowania.

Rec.: Bendkowski Stanisław, *Problemy Oplekuńczo-Wychowawcze* 1975 nr 2, s. 26—29; Białoszewski Bohdan, *Wiadomości Historyczne* 1975 nr 2, s. 22—23; Grabski Władysław Maria, *Argumenty* 1975 nr 9, s. 4—5; Jacewicz Tadeusz, *Nowe Książki* 1975 nr 2, s. 40—41; Malinowski Ludwik, *Ruch. pedagog.* 1975 nr 3, s. 378—381; Misiewicz Bożena, *Wychowanie obywatelskie* 1975 nr 1, s. 20; Nowakowska Ewa, *Kierunki* 1975 nr 9, s. 3; Podgórski Wojciech Jerzy, *Nowa Szkoła* 1975 nr 1, s. 49—50; Rataj Marian, *Zbioreczka Szkoła Gminna* 1975 nr 2, s. 59—60; Świecki Andrzej, *Życie Warszawy* 1974 nr 308, s. 3; Wojciechowski Kazimierz, *Głos Nauczycielski* 1974 nr 50, s. 9.

139. ERAZMUS EDWARD: Prawo do nauki w Polsce Ludowej. Studium polityczno-historyczne. Poznań Wydaw. Pozn., ss. 402, nlb. 2, il., tab., wykr.

Rec.: Bednarek Jadwiga, *Prz. ośw.-wych.* 1975 nr 2, s. 74—77; Iwicki Ryszard, *Wychowanie obywatelskie* 1975 nr 3, s. 23, il.; Lopatka Adam, *Nowe Drogi* 1974 nr 10, s. 188—189; Michalski Stanisław, *Prz. hist.-ośw.* 1975 nr 2, s. 324—327.

140. FAZAN MIROSLAW: Rozwój kultury i oświaty w trzydziestolecu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Odczyt). Katowice, ss. 17. — Śląski Instytut Naukowy.

141. KASPRZYK LESZEK: Rozwój szkolnictwa wyższego w XXX-leciu PRL. *Zesz. nauk. ASW* nr 6, s. 89—99, tab.

142. KASPRZYK LESZEK: Szkolnictwo wyższe. *Rocz. polit.-gosp.*, s. 548—655, tab.

143. KUBERSKI JERZY: Trzydzieści lat oświaty w Polsce Ludowej. *Rocz. polit.-gosp.*, s. 641—647.

144. LASKIEWICZ HENRYK: Wychowanie fizyczne i sport szkolno-akademicki w 30-leciu Polski Ludowej (1944—1947). *Chowanna* z. 1, 29—44.

145. MACIASZEK MAKSYMILIAN: Tendencje rozwojowe szkoły ogólnokształcącej w okresie XXX-lecia PRL. *Naucz. i Wychow.* nr 6, s. 15—25.

146. MAUERSBERG STANISŁAW: Demokratyzacja szkolnictwa polskiego w latach 1944—1948. *Rozpr. Dziej. Ośw.* t. 17, s. 161—183.

147. MAUERSBERG STANISŁAW: Reforma szkolnictwa w Polsce w latach 1944—1948. Wrocław Zakł. Nar. im. Ossolińskich Wydaw. PAN. ss. 263, tab. — Polska

- Akademia Nauk, Pracownia Dziejów Oświaty. Monografie z Dziejów Oświaty t. 16.
148. MAUERSBERG STANISŁAW: Walka o kierunek pracy wychowawczej szkoły polskiej w latach 1944—1948. *Rozpr. Dziej. Ośw.* t. 15: 1972, s. 148—155.
Zamiast błędnie opisanej poz. 106 — 1972 r.
149. MIAŚO JÓZEF: Szkoła polska w okresie 30-lecia. Przemiany i osiągnięcia *Prz. hist. ośw.* nr 4, s. 461—473.
150. MROZOWSKA KAMILA: Z dziejów odbudowy szkolnictwa podstawowego w Polsce Ludowej 1945—1950. *Prz. hist. ośw.* nr 4, s. 474—497.
151. OKOŃ WINCENTY: Nauki pedagogiczne w okresie XXX-lecia PRL. *Kwart. pedag.* nr 4, s. 17—25.
152. OKOŃ WINCENTY: Nauki pedagogiczne w okresie XXX-lecia i ich zadania w rozwoju systemu edukacji narodowej. *Naucz. i Wychow.* nr 6, s. 3—14.
153. OZGA WŁADYSŁAW: Rozmieszczenie szkół w Polsce. Analiza, wnioski, propozycje. Warszawa Wydaw. Szk. i Pedagog., ss. 583, tab., mapy, bibliogr.
154. PALYS TADEUSZ, NOWAKOWSKI JANUSZ: Dwadzieścia lat zorganizowanego sportu szkolnego. *Chowanna* nr 1, s. 45—58.
- * 155. PECHERSKI MIECZYSLAW: Problemy i perspektywy rozwoju szkolnictwa w Polsce Ludowej. Warszawa 1973 [zob. poz. 218 — 1973].
Rec.: Paprocka Lucyna, *Życie Szkoły* 1974 nr 7/8, s. 114—115; Szmalc Konrad, *Zeszyt pedagogiczny* 1974, s. 131—133.
156. PECHERSKI MIECZYSLAW: Zadania pedagogiki porównawczej i jej dorobek w 30-leciu Polski Ludowej. *Rocz. pedag.* t. 2: 1972 [wyd. 1974], s. 43—56.
157. RATUS BRONISŁAW: Licea pedagogiczne w Polsce Ludowej (1944—1970). Działalność wychowawczo-dydaktyczna. Poznań, Państw. Wydaw. Nauk., ss. 214, nrb. 2, tab., bibliogr. — Lubuskie Towarzystwo Naukowe.
Rec.: Pleśniarski Bolesław, *Naucz. i Wychow.* 1975 nr 3, s. 119—120; Rybarczyk Maria, *Głos Nauczycielski* 1974 nr 47, s. 10.
158. ROCZNIK STATYSTYCZNY SZKOLNICTWA 1973/74. Warszawa Gł. Urząd Stat., ss. 310. — *Statystyka Polski* nr 37.
159. ROZLUŚKI JÓZEF: Rozwój oświaty na wsi w latach 1945—1973. Studium o inicjatywie społecznej. Warszawa Państw. Wydaw. Rol. i Leśn., ss. 165, nrb. 3, il., tab., bibliogr. — Biblioteka Muzeum Rolnictwa w Szreniawie t. 5.
160. SWIECKI ANDRZEJ: Education in Poland. 2 ed. rev. and enl. Transl. by Bogusław Jankowski. Warsaw „Książka i Wiedza”, ss. 188, tabl. 10, il., tab. — Ministry of Education.
Tyt. oryg. — 25 lat oświaty i szkolnictwa w Polsce Ludowej. Wyd. 1 — 1960, zob. poz. 160 — 1960.
161. SWIECKI ANDRZEJ: L'instruction et l'éducation en Pologne Populaire 2 éd. compl. Trad. Bolesław Ciemniakowski, Władysław Józwiak. Varsovie „Książka i Wiedza”, ss. 204, nrb. 3, tabl. 10, il., tab. — Ministère de l'Instruction et de l'Éducation.
Wyd. 1 — 1960, zob. poz. 161 — 1960.
162. SWIECKI ANDRZEJ: Prosveščenije i obrazovanije v narodnoj Pol'se. Izd. 2 dop. Pers. s pol'. Wiesława Wojtyga-Zagórska. Varšava „Książka i Wiedza”, ss. 194, nrb. 2, tabl. 10, il., tab., mapy. — Ministerstwo Prosveščeniija i Vospitanija PNR.
Wyd. 1 — 1960, zob. poz. 162 — 1960.
163. WALLIS ALEKSANDER: Statystyczny opis warunków rozwoju kultury w PRL w latach 1946—1970 [Wybór i wstęp...]. Warszawa Wydaw. Centr. Ośr. Met. Upowsz. Kult., ss. 398, nrb. 2, tabl. 15, il., tab., wykry., mapy.
164. WIECZOREK-WOJEŃSKA WANDA: Przygotowawcze kursy uniwersyteckie w latach 1946—1949. *Pokolenia* nr 2, s. 119—131.
165. WOJCIECHOWSKI KAZIMIERZ: 30 lat szkolnictwa w Polsce Ludowej. W: *Kalendarz Nauczycielski* 1974/75. Warszawa „Nasza Księgarnia”, s. 71—86.

b) Opracowania regionalne

166. BALICKI MICHAŁ: Zakłady kształcenia nauczycieli w Elku w okresie 1945—1971. *Zesz. nauk.-dydak. UW Białyst. Pedagog. Psychol.* t. 2; 1973, s. 145—156.

167. BORZĘCKI KAZIMIERZ: Rok 1945 w olsztyńskim szkolnictwie podstawowym. W: *ZESZYT PEDAGOGICZNY. Z badań oświatowych na Warmii i Mazurach*. Olsztyn, s. 7—23. — Instytut Kształcenia Nauczycieli i Badań Oświatowych w Olsztynie.

168. BRZOZOWSKI JERZY: Zarys genezy szkolnictwa wyższego w Szczecinie 1945—1947. *Prz. zach.-pom.* z. 2, s. 143—155.

169. DĄBROWSKI JÓZEF: Oświata. W: *WIELKOPOLSKA W TRZYDZIESTOLECIU POLSKI LUDOWEJ*. Praca zbiorowa pod red. Henryka Ladorskiego. Poznań Wydaw. Pozn., s. 220—240.

170. DEMBY RYSZARD: Oświata. W: *OLECKO. Z dziejów miasta i powiatu*. Olsztyn „Pojezierze”, s. 309—339.

171. ENGLEL TEOFIL: Poziom kwalifikacji nauczycieli średnich szkół ekonomicznych w województwie zielonogórskim w latach 1945—1968. *Zesz. nauk. WSI Ziel. Góra. Nauki społ.-polit.* z. 4, s. 153—164.

172. FILIPEK JANINA: Kształcenie nauczycieli w okresie Polski Ludowej w okręgu krakowskim. *Prz. ośw.-wychow.* nr 3, s. 3—14.

173. FILIPKOWSKI TADEUSZ: Działalność repolonizacyjna szkoły na Warmii i Mazurach. *Dzieje najnow.* nr 2, s. 117—133.

174. FILIPKOWSKI TADEUSZ: Początki szkolnictwa polskiego na Warmii i Mazurach (1945—1949). *Kwart. hist.* nr 4, s. 841—856.

175. GASZTOLD TADEUSZ, MUSZYŃSKI ADAM, RYBICKI HIERONIM: Koszalin. Zarys dziejów. Poznań. Wydaw. Pozn., ss. 222. Rozdz. X: Oświata i nauka, s. 198—206.

* 176. GAWLIK STANISŁAW: Brzeskie szkolnictwo podstawowe w latach 1945—1970. Opole 1972 [zob. poz. 171 — 1972].

Rec. Pa c u t Ryszard, *Kwart. Naucz. opol.* 1974 nr 1, s. 153—155.

177. GAŚSIOROWSKI WŁADYSŁAW: Rozwój oświaty w powiecie sierpeckim. *Not. ploc.* nr 3, s. 21—26, il., tab.

178. GŁOWACKI JÓZEF: Problemy oświaty i wychowania na Woli. W: *DZIEJE WOLI*. Warszawa Państw. Wydaw. Nauk., s. 646—650.

179. GRUSZKA JÓZEF: Oświata i nauka w 30-leciu PRL na Śląsku Opolskim. *Kwart. opol.* nr 3, s. 5—15.

180. JANUSZEK FRANCISZEK: Kształcenie i doskonalenie nauczycieli w XXX-leciu PRL na Białostocczyźnie. *Zesz. nauk.-dydak. UW Białyst.* z. 8, s. 179—209.

181. KARCZEWSKI JULIAN: Z historii szkolnictwa ogólnokształcącego młodzieżowego w Opolu w trzydziestolecu PRL. *Kwart. Naucz. opol.* nr 3, s. 17—25, tab.

182. KICOWSKA ALICJA: Z dziejów organizacji niższego szkolnictwa rolniczego w województwie olsztyńskim w latach 1945—1949. *Kom. mazur.-warm.* nr 4, s. 511—519.

183. KMIEĆ STEFAN, MIKULSKI JERZY: Rozwój szkolnictwa i działalności oświatowo-kulturalnej w powiecie Dąbrowa Tarnowska w latach 1945—1970. W: *DĄBROWA TARNOWSKA. Zarys dziejów miasta i powiatu*. Red. Feliks Kiryk, Zygmunt R u t a. Kraków Państw. Wydaw. Nauk., s. 699—732.

184. KOENIG PAWEŁ: Ten dwunasty pozostał. *Kwart. Naucz. opol.* nr 3, s. 93—103.

Fragment wspomnień z pierwszych lat powojennych o organizowaniu szkolnictwa w powiecie raciborskim.

185. KRZYŻEWSKI HENRYK: Szkolnictwo Centralnego Urzędu Szkolnictwa Zawodowego w województwie koszalińskim w latach 1951—1956. Koszalin, ss. 120, nrb. 3, tab., bibliogr. — Koszaliński Ośrodek Naukowo-Badawczy.
186. KWAŚNIEWSKA KRYSZYNA: Polityka kształtowania szkolnictwa zawodowego w województwie bydgoskim. Warszawa Państw. Wydaw. Nauk., ss. 91. — Bydgoskie Towarzystwo Naukowe. Prace Wydziału Nauk Humanistycznych. Ser. F nr 6.
187. KWAŚNIEWSKA KRYSZYNA: Szkolnictwo wyższe w województwie bydgoskim. *Bydgosztiana* 1969/1973 [Wyd. 1974] nr 6, s. 7—14, tab.
188. LASEK STANISŁAW: Rys historyczno-socjologiczny szczecińskich szkół wyższych w latach 1946—1970. *Prz. zach.-pom.* nr 2, s. 157—175, tab.
189. LIPIEC JANUSZ, STEPIEŃ BOLESŁAW: Szkolnictwo powiatu częstochowskiego w latach 1945—1970. *Ziemia częst.* t. 10, s. 439—452.
190. LITWINIUK RYSZARD: Rozwój szkolnictwa w powiecie sępoleńskim w latach 1945—1970. W: *DZIEJE SĘPOLNA I POWIATU*. Praca zbiorowa pod red. Włodzimierza Jastrzębskiego. Bydgoszcz, s. 285—308. — Kujawsko-Pomorskie Towarzystwo Kulturalne.
191. ŁUKOWSKI STANISŁAW: Oświata na Śląsku Opolskim w trzydziestolecu PRL. *Kwart. Naucz. opol.* nr 3, s. 5—16.
192. MAŁECKI ZYGMUNT, ZIELIŃSKI JAN: Szkolnictwo wyższe w Kielecczyźnie w XXX-leciu PRL. *Stud. kiel.* nr 2, s. 34—45, tab.
193. MICHAŁSKI STANISŁAW: Ewolucja edukacji rolniczej na poziomie niższym i średnim w województwie poznańskim w XXX-leciu Polski Ludowej. *Kron. Wielkop.* nr 3, s. 312—325, il., tab.
194. MORAWCZYŃSKI MARIAN: Rozwój szkolnictwa i oświaty w powiecie dębickim w latach 1944—1968. *Rocz. dęb.* t. 3, s. 110—135, il., tab.
- * 195. MROZ EUGENIUSZ: Szkolnictwo ogólnokształcące miasta Paczkowa 1945—1965. Nysa 1969 [zob. poz. 118 — 1969].
Rec.: Strzałkowski Kazimierz, *Szk. nyskie* t. 1: 1974, s. 263—264.
196. NOWACKI HENRYK: Szkolnictwo rolnicze Wielkopolski w Polsce Ludowej. *Kron. Wielkop.* nr 2, s. 159—171, il., tab.
197. NOWAK JOZEF: Kształcenie dzieci głuchych w województwie warszawskim w XXX-leciu Polski Ludowej. *Sz. spec.* nr 4, s. 346—351, tab.
198. OBREŃBSKA-KACZOR MARIA: Zakłady kształcenia nauczycieli w województwie olsztyńskim w latach 1945—1970. W: *ZESZYT PEDAGOGICZNY. Z badań oświatowych na Warmii i Mazurach*. Olsztyn, s. 59—71. — Instytut Kształcenia Nauczycieli i Badań Oświatowych w Olsztynie.
199. ODYNEC WACŁAW, PODOSKI KAZIMIERZ, SOBOCIŃSKI ANDRZEJ: Ziemia Starogardzka. Gdańsk Wydaw. Morskie, ss. 273.
Rozdz. VIII: Oświata, s. 227—238.
200. OŚKO STANISŁAW: Szkolnictwo radomskie w 30-leciu PRL. *Biul. kwart. RTN* z. 1/2, s. 91—149.
- * 201. PIETRUSIEWICZ MIECZYŚLAW: Szkolnictwo podstawowe w województwie szczecińskim w latach 1945—1961. Poznań 1972 [zob. poz. 219 — 1973].
Rec.: Bednarek Jadwiga, *Nowa Szkoła* 1974 nr 7/8, s. 74—75.
202. RABICKI ZDZISŁAW: Szkolnictwo województwa katowickiego w rok XXX-lecia PRL. *Chowanna* z. 3, s. 411—423.
203. RABICKI ZDZISŁAW: Szkoły średnie ogólnokształcące w województwie katowickim w latach 1945—1970. Katowice Śl. Inst. Nauk., ss. 243, nrb. 1, il., tab., wykr., mapa, bibliogr.
Rec.: S. P., *Chowanna* 1975 z. 1, s. 137—138.
204. RADOSIŃSKI T., GOLIŃSKI Z.: Oświata i kultura. W: *STRZELIN. Monografia geograficzno-historyczna miasta i powiatu*. Pod red. E. Małeczyńskiej

i S. Michalkiewicz a. Wrocław, s. 232—261. — Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego im. Bolesława Bieruta. Monografia Miast i Powiatów Dolnego Śląska.

205. RADZIKOWSKI JAN: Z problemów szkolnictwa ziemi wschowskiej. W: WSCHOWA. Miasto i powiat. Zielona Góra 1973, s. 139—147. — Zeszyty lubuskie LKT 13.

206. RATUS BRONISŁAW: Problematyka laicyzacji na tle rozwoju oświaty i kultury na Ziemi Lubuskiej w latach 1945—1970. W: PRZEMIANY W ŚWIADOMOSCI SPOŁECZNEJ MIESZKAŃCÓW WOJEWÓDZTW ZACHODNICH I PÓŁNOCNYCH W LATACH 1945—1970. Wrocław Zakł. Nar. im. Ossolińskich, s. 99—113. — Towarzystwo Krzewienia Kultury Świeckiej.

207. ROZLUSKI JÓZEF: Działalność Społecznego Funduszu Budowy Szkół i Internatów w woj. poznańskim w latach 1966—1972. *Kron. Wielkop.* nr 2, s. 245—253.

208. RYBARIKI MARIAN: Rozwój oświaty w Zabrzu w latach 1945—1974. *Kron. M. Zabrze* nr 7, s. 39—50, il., tab.

209. SEGIT ROMAN: Rozwój gdańskiej kadry naukowej pedagogów w latach 1945—1973. *Zesz. nauk. UG Pedag. Psychol.* nr 3, s. 133—143.

210. SIEKOWSKI EDWARD, WACHNIK JERZY: Rozwój kultury i oświaty. W: WOJEWÓDZTWO ŁÓDZKIE W XXX-LECIU PRL. Łódź, s. 81—91. — Urząd Wojewódzki w Łodzi. Wojewódzki Urząd Statystyczny w Łodzi.

211. SMOLARZ JAN: 25 lat lubartowskiego szkolnictwa. W: LUBARTÓW I ZIEMIA LUBARTOWSKA (Kom. red. Zbigniew Hirszt, Józef Lulek, Jan Smolarz). Lublin 1972, s. 25—46. — Stowarzyszenie Miłośników Ziemi Lubartowskiej.

212. SMOLAŃSKI ANTONI: Społeczno-polityczne postawy nauczycieli (na przykładzie Dolnego Śląska). *Zesz. nauk. AR Wrocł. Pr. Inst. Nauk. Społ.-Polit.* z. 106, s. 25—51.

213. SNOCH BOGDAN: Początki odbudowy szkolnictwa w dawnym powiecie lublinieckim w 1945 roku. *Zar. śl.* z. 1, s. 45—63, tab.

214. SOKOŁOWSKI RYSZARD: Oświata regionu krakowskiego w latach 1945—1974. *Prz. ośw.-wychow.* nr 2, s. 3—6, tab.

215. WESOŁOWSKI ALEKSANDER: Szkolnictwo zawodowe Poznania w latach 1945—1970. *Kron. M. Pozn.* nr 4, s. 33—51, il., tab.

216. WIERZBICKI MIROSLAW: Rozwój szkolnictwa w województwie katowickim w latach 1945—1974. *Zar. śl.* z. 4, s. 731—758, tab.

217. WIERZBICKI MIROSLAW: Studia nauczycielskie w wojew. katowickim w latach 1954—1971. Katowice Śl. Inst. Nauk., ss. 228, tab., bibliogr.

218. ZUK ANTONI: Ogólne przemiany społeczno-ekonomiczne w regionie. W: WOJEWÓDZTWO OLSZTYŃSKIE. Monografia ekonomiczno-społeczna 1945—1969. Red. Jerzy Lisikiewicz. Wrocław Zakł. Nar. im. Ossolińskich, ss. 640. — Ośrodek Badań Naukowych im. W. Kętrzyńskiego w Olsztynie. Monografia Dziejów Społecznych i Politycznych Warmii i Mazur t. 2.

Zwłaszcza rozdz.: Rozwój szkolnictwa, s. 550—564.

III. DZIEJE SZKÓŁ RÓŻNYCH STOPNI

1. SZKOŁY PODSTAWOWE.

219. DOMAŃSKI FRANCISZEK: O wolskiej szkole podstawowej nr 7 garść wspomnień. W: DZIEJE WOLI. Warszawa Państw. Wydaw. Nauk., s. 650—652.

Głos w dyskusji.

220. DYNER IRENA: 40-lecie Podstawowej Szkoły Specjalnej nr 44 w Krakowie. *Sz. spec.* nr 1, s. 70—72.

221. NOWAKOWSKA ZOFIA: Szkoła dla dzieci niedowidzących w Łodzi. *Sz. spec.* nr 4, s. 358—359.
222. REMPLEWICZ JAN: 100 lat istnienia Państwowego Zakładu Wychowawczego dla Dzieci Niewidomych w Bydgoszczy. *Sz. spec.* nr 4, s. 352—355, il.
223. WOJTUN ZBIGNIEW: 25-lecie działalności Specjalnego Ośrodka Szkolno-Wychowawczego w Leśnicy Opolskiej. *Sz. spec.* nr 1, s. 72—75.

2. SZKOŁY ŚREDNIE OGÓLNOKSZTAŁCĄCE.

224. BARTCZAK ZENON: Z dziejów I Liceum Ogólnokształcącego im. Bolesława Chrobrego w Piotrkowie Trybunalskim. *Prz. hist.-ośw.* nr 4, s. 584—594, il.
225. BĄK JÓZEF: I Liceum Ogólnokształcące im. B. Nowodworskiego w Krakowie. *Prz. ośw.-wychow.* nr 4, s. 11—20, il.
226. DOROBEK FRANCISZEK: Sesja popularnonaukowa „Komisja Edukacji Narodowej i jej szkoła w Płocku (1773—1973)”. *Not. płoc.* 1973 nr 5, s. 10—24, il.
227. [DWADZIESCIA PIĘĆ] 25 LAT LICEUM OGÓLNOKSZTAŁCĄCEGO IM. WŁADYSŁAWA LOKIETKA W SKALE. Red. Stanisław Gawor. Skala, ss. 63, nrb. 1, il., portr.
228. [DWADZIESCIA PIĘĆ] XXV LAT LICEUM OGÓLNOKSZTAŁCĄCEGO IM. STEFANA CZARNIECKIEGO W SZCZECINIE (Oprac. red. Elżbieta Drelich i in.). Szczecin, ss. 91.
- * 229. GIMNAZJUM I LICEUM W KOŚCIANIE W LATACH 1920—1973. Kościan 1973 [zob. poz. 244 — 1973].
Rec. Rzeźler Marek. *Prz. hist.-ośw.* 1975 nr 2, s. 323—324.
- * 230. KSIĘGA PAMIĄTKOWA 400-LECIA TORUŃSKIEGO GIMNAZJUM AKADEMICKIEGO. T. 1. Toruń 1972 [zob. poz. 246 — 1973].
Rec.: Kosman Marcell, *Zap. hist.* 1975 nr 1, s. 152—154; Kubik Kazimierz, *Gdańskie Zeszyty Humanistyczne* 1973/74 nr 21, s. 104—109; Z. N., *Rocznik Kulturalny Kujaw i Pomorza* t. 8: 1973/1974, s. 233—235.
231. KSIĘGA PAMIĄTKOWA 400-LECIA TORUŃSKIEGO GIMNAZJUM AKADEMICKIEGO. Red. Zbigniew Zdrójkowski. Toruń PZWS.
T. 3: XIX—XX w. (Oprac. Henryk Darycz i in.), ss. 420, il., portr., tab.
232. KSIĘGA PAMIĄTKOWA I LICEUM OGÓLNOKSZTAŁCĄCEGO IM. POWSTAŃCÓW ŚLĄSKICH W RYBNIKU. 1922—1972. Rybnik 1973, ss. 328.
Rec.: MF, *Zar. śl.* 1974 z. 3, s. 607—608; Porwoł Paweł, *Popłdny* 1974 nr 24, s. 11.
- * 233. PAWŁAK MARIAN: Dzieje Gimnazjum Elbląskiego w latach 1535—1772. Olsztyn 1972 [zob. poz. 243 — 1972, poz. 248 — 1973].
Rec.: Mokrzejcki Lech, *Zap. hist.* 1974 z. 4, s. 122—123; Nadolski Droniław, *Rocz. gdań.* t. 32: 1974 z. 2, s. 220—225.
234. VI OGÓLNOPOLSKI ZJAZD LICEÓW IM. MARII KONOPNICKIEJ 20—22 maja 1974 (Oprac. Bożena Wierzbicka). Lublin, ss. nrb. 2, 37, il., mapy.
235. PIĘCDZIESIĘCIOLECIE VIII LICEUM OGÓLNOKSZTAŁCĄCEGO IM. ADAMA MICKIEWICZA W POZNANIU. Jednodniówka z okazji zjazdu wychowanków szkoły w dniu 16 listopada 1974 r. (Red. Jerzy Machowski, Jerzy Pertek). Poznań, ss. 142, nrb. 1, il., portr., bibliogr.
236. PIWOŃSKA MARIA: Z dziejów Liceum dla Pracujących w Opolu w latach 1958—1967. *Kwart. Naucz. opol.* nr 4, s. 81—85.
237. SŁOMSKI MIECZYSLAW: 50-lecie istnienia Liceum im. Marii Konopnickiej we Włocławku. *Ziemia kuj.* t. 4, s. 279—283.
238. SZKOŁA NA WIEJSKIEJ. Kraków „Znak”, ss. 275, nrb. 5, tabl. 2, il., portr. O szkole J. Kowalczykówny i J. Jawurkówny.
239. WYDAWNICTWO OKOLICZNOŚCIOWE Z OKAZJI JUBILEUSZU 25-LECIA IV LICEUM OGÓLNOKSZTAŁCĄCEGO im. Stefana Żeromskiego we Wrocławiu (Red. Zofia Dyrz i in.). Wrocław 1973, ss. 90, nrb. 6, il., portr.

3. SZKOŁY ZAWODOWE (Z WYJĄTKIEM SZKOŁ WYŻSZYCH)

240. BARANOWSKA JADWIGA, DOROBK FRANCISZEK: Szkoła Medyczna w Płocku, Płock, ss. 92, nrb. 3., portr., tab.

241. BARCZAK EDWARD: Stulecie Szkoły Kolejowej w Warszawie. *Prz. hist.-ośw.* nr 3, s. 423—430, il.

242. DOMANOWSKA-SŁOMCZEWSKA WANDA: Obchody 50-lecia szkół technicznych we Włocławku. *Ziemia kuj.* t. 4, s. 273—275, tab.

* 243. KSIĘGA PAMIĄTKOWA JUBILEUSZU 150-lecia ZAŁOŻENIA SZKOŁY AKADEMICZNO-GÓRNICZEJ W KIELCACH. Kielce 1972 [zob. poz. 268 — 1973]. *Rec. Małeckki Zygmunt, Stud. kiel.* 1974 nr 1, s. 124—126.

244. KULAS JOZEF: 100 lat Technikum Kolejowego w Warszawie. *Kron. Warsz.* nr 2, s. 101—109, il.

245. MŁODKOWSKI STEFAN: Państwowa Szkoła Włókiennicza w Łodzi. *Prz. hist.-ośw.* nr 2, s. 260—276, il., tab.

246. [PIĘĆDZIESIĄT] 50 lat Zasadniczej Szkoły Zawodowej i Technikum Mechanicznego im. Janka Krasickiego w Limanowej 1924—1974. Praca zbiorowa (Red. Helena Bednarczyk i in.). Limanowa, ss. 87, tabl. 2, il.

247. SŁOMSKI MIECZYSLAW: 50-lecie istnienia Szkoły Handlowej (Liceum Ekonomicznego) we Włocławku. *Ziemia kuj.* t. 4, s. 275—279.

248. TO JUŻ DWADZIEŚCIA LAT... Jednodniówka Technikum Poligraficznego w Warszawie (Kom. red. Konstanty Boratyński i in.). Warszawa, ss. 50, nrb. 2, tabl., il., portr.

249. W CZORAJ, DZIS I JUTRO. Wydawnictwo wydane z okazji piętnastolecia Technikum i Zasadniczej Szkoły Włókienniczej w Zaganianu. II Zjazd absolwentów (Red. Stanisław Gawlik i in.). Zagań, ss. 101, nrb. 2, il., tab.

250. ZESPÓŁ SZKOŁ ROLNICZYCH WE WROCŁAWIU—PRACZACH. (Kom. red. Jadwiga Harasimowicz, Ludwik Cetera, Jerzy Białkiewicz). Wrocław—Prace, ss. 78, tabl. 1, il.

4. ZAKŁADY KSZTAŁCENIA NAUCZYCIELI
(z wyjątkiem szkół wyższych)

251. BOGUCKA DOROTA: Instytut Kształcenia Nauczycieli i Badań Oświatowych w Koszalinie. *Koszal. Stud. Mater.* nr 3, s. 173—180.

252. CADER STANISŁAW: Działalność Liceum Pedagogicznego w Żywcu. *Karta Groni.* s. 176—182.

253. JANOWSKI WŁADYSŁAW, WOJTISZEK JANINA: Państwowe Liceum Pedagogiczne w Gliwicach, w latach 1945—62. Ze wspomnień nauczycieli i wychowanków. *Zesz. pływ.* nr 11, s. 25—47.

254. KOZMIAN DANUTA: Powstanie i działalność Liceum Pedagogicznego w Kamieniu Pomorskim w latach 1949—1960. *Zesz. nauk. WSP Szczec.* Pr. Wydz. Pedagog. cz. 2, s. 201—322.

255. SOKÓŁ ARKADIUSZ: Z dziejów Seminarium Nauczycielskiego w Jędrzejowie w latach 1872—1936. *Prz. Hist.-ośw.* nr 4, s. 531—546, tab.

5. SZKOŁY WYŻSZE
(układ według nazw uczelni)

AKADEMIA GÓRNICZO-HUTNICZA W KRAKOWIE

256. SPRAWOZDANIE Z DZIAŁALNOŚCI NAUKOWO-BADAWCZEJ AKADEMII GÓRNICZO-HUTNICZEJ IM. S. STASZICA W KRAKOWIE za rok sprawozdawczy 1973. Kraków, s. 135.

AKADEMIA MEDYCZNA W BIAŁYMSTOKU

257. [DWADZIESCIA PIĘĆ] 25 LAT AKADEMII MEDYCZNEJ IM. JULIANA MARCHLEWSKIEGO W BIAŁYMSTOKU. W 30-lecie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Red. Piotr Boroń). Białystok Państw. Zakł. Wydaw. Lek., ss. 202, tab. — *Roczniki Akademii Medycznej im. Juliana Marchlewskiego w Białymstoku*. Supl. 26.

AKADEMIA MEDYCZNA W GDANSKU

258. SIENKOWSKI EUGENIUSZ: Akademia Medyczna w Gdańsku w XXX-leciu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. *Arch. Hist. Med.* z. 3, s. 315—321, il.

259. DZIEJE AKADEMII MEDYCZNEJ W LUBLINIE 1944—1974 (Red. Leon Jabłoński). Lublin, 362, nlb. 1, il., portr., tab.

Tyt. okł.: Akademia Medyczna w Lublinie 1944—1974.

Rec.: Jasińska Zofia, *Życie Szkoły Wyższej* 1975 nr 1, s. 148—150.

260. SPRAWOZDANIE REKTORA AKADEMII MEDYCZNEJ W LUBLINIE 1.09.72—30.10.74 r. Lublin, ss. 20.

Do użytku wewnętrznego.

AKADEMIA MEDYCZNA W ŁODZI

261. AKADEMIA MEDYCZNA W ŁODZI w roku akademickim 1974/1975. Łódź, ss. 215. — *Annales Academiae Medicinae Lodzensis*. T. 15. supl. 12.

AKADEMIA MEDYCZNA W POZNANIU

262. [DWADZIESCIA PIĘĆ] 25 LAT AKADEMII MEDYCZNEJ W POZNANIU (1950—1975). Przewodn. kol. red. Roman Góral. Poznań, ss. 310, nlb. 1, il., portr., tab.

AKADEMIA ROLNICZA W POZNANIU

263. AKADEMIA ROLNICZA W POZNANIU W XXX-LECIE POLSKIEJ LUDOWEJ. (Praca zbiorowa pod red. Juliana Jaranowskiego i Eugeniusza Matusiewicza). Poznań, ss. nlb. 2, 182, nlb. 1, il., portr., tab. — *Roczniki Akademii Rolniczej w Poznaniu*. T. spec. 75.

264. ZWOLIŃSKI JERZY, POTOK ANNA: Akademia Rolnicza w służbie regionu i kraju. *Kron. Wielkop.* nr 3, s. 326—337.

AKADEMIA WYCHOWANIA FIZYCZNEGO W POZNANIU

265. NATANEK ADAM: Akademia Wychowania Fizycznego w Poznaniu — Filia w Gorzowie Wlkp. w roku nauki polskiej. *Prz. lubus.* nr 1, s. 21—27.

POLITECHNIKA CZĘSTOCHOWSKA

266. POLITECHNIKA CZĘSTOCHOWSKA 1949—1974 (Red. Alfred Czarnota). Częstochowa, ss. nlb. 4, 207, il., portr., tab.

POLITECHNIKA POZNAŃSKA

267. WOJCIECHOWICZ BOLESŁAW: Działalność Politechniki Poznańskiej na rzecz rolnictwa. *Kron. Wielkop.* nr 3, s. 338—351.

POLITECHNIKA SZCZECIŃSKA

268. POLITECHNIKA SZCZECIŃSKA W LATACH 1946—1971 (Jacek Błędowski i in. Red. Stanisław Prowan). Poznań Państw. Wydaw. Nauk., ss. 310, nlb. 2, il., portr.

Rec. Lasek Stanisław, *Prz. zach.-pom.* 1974 z. 3/4, s. 257—260.

POLITECHNIKA WARSZAWSKA

269. [DWADZIESCIA] XX LAT MECHANIKI PRECYZYJNEJ W POLITECHNICIE WARSZAWSKIEJ (Oprac. Jan Bek i in.). Warszawa, ss. 53, il., tab., bibliogr. — Politechnika Warszawska. Wydział Mechaniki Precyzyjnej.

Do użytku wewnętrznego.

270. PANEK ADOLF: Powstanie i początki rozwoju Filii Politechniki Warszawskiej w Płocku. *Not. płoc.* nr 1, s. 36—37.

271. PIŁATOWICZ JÓZEF, ZALESKI JAN: Krótki zarys historii uczelni. Warszawa, ss. 16. — Politechnika Warszawska.

272. SPRAWOZDANIE za rok 1974. Warszawa, ss. 30. — Instytut Automatyki. Politechnika Warszawska.

Do użytku wewnętrznego.

Zob. też. poz.: 402, 409.

POMORSKA AKADEMIA MEDYCZNA

273. DRESCHER EDWARD: Pomorska Akademia Medyczna w XXX-leciu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Szczecin, ss. 40, il., tab.

274. [DWUDZIESTOPIĘCIOLECIE] XXV-LECIE POMORSKIEJ AKADEMII MEDYCZNEJ. Materiały jubileuszowej inauguracji 28 roku akademickiego. Szczecin 5—8 X 1973 roku. Red. Eugeniusz Miętkiewicz. Warszawa Państw. Zakł. Wydaw. Lek., ss. 124, tabl. 1, il., portr., wykr., mapa. — Roczniki Pomorskiej Akademii Medycznej im. gen. Karola Świerczewskiego w Szczecinie. Supl. 12.

SZKOŁA GŁÓWNA GOSPODARSTWA WIEJSKIEGO W WARSZAWIE

275. ROMAN JAN: Tajne nauczanie w Szkole Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w okresie II wojny światowej. *Zesz. nauk. AR Warsz. Ser. hist.* z 11, s. 169—179.

ŚLĄSKA AKADEMIA MEDYCZNA

276. ŚLĄSKA AKADEMIA MEDYCZNA IM. LUDWIKA WARYŃSKIEGO 1948—1973. Katowice 1973 [zob. poz. 288 — 1973].

Rec.: Porębski Janusz, *Poglądy* 1974 nr 23, s. 11.

UNIwersYTET IM. ADAMA MICKIEWICZA W POZNANIU

277. CHAŁASIŃSKI JÓZEF: Nauki humanistyczne i nurty ideologiczne w Uniwersytecie Poznańskim w latach 1919—1939. *Kult. i Społ.* nr 2, s. 39—54.

278. MIŚKIEWICZ BENON: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w XXX-lecie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Poznań Wydaw. Nauk. Uniw. A. Mickiewicza, ss. 125, nrb. 4, il., portr., tab., wykr.

279. [PIĘDZIESIĘCIOLECIE] 50-lecie powołania Katedry Muzykologii przy Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Materiały z sesji naukowej Sekcji Muzykologów PTM im. H. Wieniawskiego (Red. nauk. Krystyna Winowicz). Poznań, ss. nrb. 2, 134, tabl. 2. — Zeszyt Naukowy Poznańskiego Towarzystwa Muzycznego im. Henryka Wieniawskiego.

UNIwersYTET JAGIELLOŃSKI

280. INDEKS STUDENTÓW UNIwersYTETU KRAKOWSKIEGO W LATACH 1400—1500. Oprac. Jerzy Zathy, Jerzy Reichan. Wrocław Zakł. Nar. im. Ossolińskich. Wydaw. PAN, ss. XVI, 364, nrb. 1. — Polska Akademia Nauk. Instytut Filozofii i Socjologii.

281. KRONIKA UNIwersYTETU JAGIELLOŃSKIEGO za lata akademickie 1968/1969 — 1969/1970. Do druku przygotował Andrzej Kazimierz Banach. Kraków, ss. 360.

282. NOWAK MIECZYŚLAW: Studium i Wydział Rolniczy Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1921—1925 w moich wspomnieniach. *Zesz. nauk. AR Krak. Hist. rol. z. 2, s. 55—74.*

283. OSIĄGNIĘCIA UNIwersYTETU JAGIELLOŃSKIEGO W POLSCE LUDOWEJ 1945—1970. Kraków Państw. Wydaw. Nauk., ss. 423, tabl. 2, tab., wykr.

mapy, bibliogr. — Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego 345. Prace historyczne z. 47.

284. WYCZAWSKI HIERONIM: Ostatni profesorowie historii Kościoła na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego. *Stud. Theol. Vars.* nr 1, s. 119—156. Zob. też. poz.: 46, 84.

UNIwersytet Łódzki

285. KUCZYŃSKI KRZYSZTOF: Dzieje germanistyki na Uniwersytecie Łódzkim w latach 1945—1973. *Zesz. nauk. UŁ. Ser. I* z. 112, s. 61—65.

286. PĄCZKA STANISŁAW: 25-lecie geografii ekonomicznej w Instytucie Geografii Uniwersytetu Łódzkiego (1945—1970). *Zesz. nauk. UŁ. Ser. 2* z. 55, s. 157—171, il.

UNIwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

287. SPRAWOZDANIE Z DZIAŁALNOŚCI UNIwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w roku akademickim 1970/71. Lublin 1973, ss. 152.

UNIwersytet Śląski

288. CHODAKOWSKA JANINA: Geneza Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. *Rozpr. Dziej. Ośw.* t. 17, s. 143—160.

UNIwersytet Warszawski

289. ANUSIAK KAZIMIERZ, GUTOWSKI WACŁAW, PACIORKIEWICZ MIŁON: Dzieje Wydziału Lekarskiego Uniwersytetu Warszawskiego w latach 1944—1945. „Akademia Boremlowska”. *Arch. Hist. Med.* z. 3, s. 323—330, il.

290. BRAUN JERZY: Pięć lat działalności Instytutu Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego. *Zesz. nauk. Inst. Nauk. Polít. UW* 1973 nr 1, s. 107—112.

291. GIEYSZTOR ALEKSANDER: L'histoire á l'Université de Varsovie. *Tł. z pol. Roman Kornecki. Acta Pol. hist.* t. 30, s. 229—233.

292. KOLENDO HANNA: Odrodzenie Uniwersytetu Warszawskiego w roku 1945. Pierwszy skład wykładowych. *Rocz. UW* t. 13: 1973 (wyd. 1974), s. 65—78.

293. KULCZYCKA-SALONI JANINA: Studium języka i kultury polskiej dla cudzoziemców w latach 1964—1973. *Rocz. UW* t. 13: 1973, s. 123—131.

294. RZADKOWSKA EWA: Instytut Romanistyki Wydziału Filologii Obcych UW. *Rocz. UW* t. 13: 1973, s. 97—105.

295. SADURSKA ANNA: Katedra Archeologii Śródziemnomorskiej UW w latach 1945—1972. *Rocz. UW* t. 13: 1973, s. 81—96, il.

296. SLISZ ANDRZEJ: Studia dziennikarskie na Uniwersytecie Warszawskim. *Rocz. UW* t. 13: 1973, s. 115—122.

297. ŚWIDERKOWNA ANNA: Katedra Papirologii Uniwersytetu Warszawskiego 1946—1973. *Rocz. UW* t. 13: 1973, s. 107—114.

UNIwersytet Wrocławski

298. BRZOZOWSKI STANISŁAW: Polskie studia lekarskie na Uniwersytecie Wrocławskim (1811—1863). *Kwart. Hist. Nauki* nr 3, s. 539—545.

299. DROZD JÓZEF: Dzieje archiwum uniwersyteckiego na tle historii Uniwersytetu Wrocławskiego. *Acta Univ. Wratisl. Hist.* z. 26, s. 31—43.

* 300. ZAWISZA ALICJA: Studenci Polscy na Uniwersytecie Wrocławskim w latach 1918—1939. Wrocław 1972 [zob. poz. 321 — 1972].

Rec.: Albin Janusz, *Rocznik Wrocławski* t. 17/74: 1973/74, s. 230—244.

WYŻSZA SZKOŁA EKONOMICZNA W KATOWICACH

301. MELICH ALOJZY: Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Katowicach. *Probl. ekon.* nr 3, s. 70—79.

WYŻSZA SZKOŁA EKONOMICZNA W KRAKOWIE

302. FAJFEREK ANTONI: Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Krakowie. *Probl. ekon.* nr 3, s. 80—90.

WYŻSZA SZKOŁA EKONOMICZNA WE WROCŁAWIU

303. POPKIEWICZ JOZEF: Wyższa Szkoła Ekonomiczna we Wrocławiu. *Probl. ekon.* nr 3, s. 60—69.

WYŻSZA SZKOŁA INŻYNIERSKA W LUBLINIE

304. WYŻSZA SZKOŁA INŻYNIERSKA W LUBLINIE 1953—1973. Oprac. Zbigniew J. Hirs z. Lublin, ss. 285, nrb. 2, tabl. 1, il., portr., tab.

WYŻSZA SZKOŁA INŻYNIERSKA W ZIELONEJ GÓRZE

305. ECKERT MARIAN: Wyższa Szkoła Inżynierska im. J. Cagarina w roku nauki polskiej. *Prz. lubus.* nr 1, s. 15—19.

WYŻSZA SZKOŁA MORSKA W SZCZECINIE

* 306. MAKA HENRYK: Wyższa Szkoła Morska w Szczecinie. Szczecin 1972 [zob. poz. 326 — 1972].

Rec.: Kubik Kazimierz, *Gdańskie Zeszyty Humanistyczne* 1973/74, z. 21, s. 190—191.

WYŻSZA SZKOŁA NAUCZYCIELSKA W BYDGOSZCZY

307. RULKA JANUSZ: Wyższa Szkoła Nauczycielska w Bydgoszczy w latach 1969—1972. *Kron. bydg.* t. 4: 1968/70 (wyd. 1974), s. 54—64, il., tab.

IV. TEORETYCY WYCHOWANIA I DZIAŁACZE OSWIATOWI

(układ według nazwisk)

AUGUSTYNIAK JAN

308. DĘBOWSKI EUGENIUSZ: Jan Augustyniak (1893—1971). *Prz. hist. ośw.* nr 2, s. 193—201, il.

FALSKI MARIAN

309. FALSKI MARIAN (1881—1974) [Nekr.]. *Prz. hist.-ośw.* nr 4, s. 457—459, il.

310. HULEWICZ JAN: Głosy prasy po śmierci Mariana Falskiego. *Prz. hist.-ośw.* nr 4, s. 575—581.

FURMAN WŁODZIMIERZ

311. KOWALSKI MARIAN: Wspomnienie o nauczycielu — Włodzimierzu Furmanie 17 V 1896—12 XII 1964. *Rocz. międzyrz.* t. 5: 1973, s. 168—179.

GĄSIOROWSKA-GRABOWSKA NATALIA

312. KULCZYKOWSKA ANNA: Niektóre aspekty twórczości i działalności dydaktycznej Natalii Gąsiorowskiej-Grabowskiej w okresie dwudziestolecia międzywojennego. *Rocz. nauk.-dydak. WSP Krak.* Pr. hist. z. 7, s. 251—272.

HEILPERN MAKSYMILIAN

313. SZULKIN MICHAŁ: Maksymilian Heilpern — działacz socjalistyczny i pedagog (w 50-lecie śmierci). *Biul. Żyd. Inst. Hist.* nr 4, s. 3—13.

JEZIORSKI STANISŁAW

314. JEZIORSKA STANISŁAWA: Wspomnienie o Stanisławie Jeziorskim. *Karta Groni.* s. 97—99, il.

Nauczyciel, działacz oświatowy now. twórczego.

KOMENSKY JAN AMOS

315. JAN AMOS KOMENSKI A PROBLEMY WSPÓŁCZESNEJ PEDAGOGIKI. Praca zbiorowa. Red. Leon Leja. Poznań, ss. 150, nłb. 2, mapa. — Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Wydział Filozoficzno-Historyczny (Prace Wydziału Filozoficzno-Historycznego). Psychologia. Pedagogika nr 32.

316. MROZOWSKA KAMILLA, DYBIEC JULIAN: Jan Amos Komensky w Polsce. Działalność — recepcja — przegląd badań. *Rocz. Komis. Nauk Pedag.* t. 18, s. 71—108.

* 317. OSIŃSKA WANDA: Jan Amos Komensky w Polsce. Wrocław 1972 [zob. poz. 345 — 1972].

Rec.: Dyllina Stanisław, *Pamiętnik Stowiański* t. 24: 1974, s. 216—217.

KORCZAK JANUSZ

318. GROSMAŃ ZOFIA: Janusz Korczak w świetle wspomnień i dorobku. *Pam. pol.* 1973 nr 1/2, s. 151—155.

319. IGIELSKI JAN ANDRZEJ: Stan dokumentacji archiwalnej spuścizny Janusza Korczaka. *Prz. pedag.* nr 1, s. 167—171.

* 320. JAWORSKI MAREK: Janusz Korczak. Warszawa 1973 [zob. poz. 328 — 1973].

Rec.: Miedziński Ziemowit, *Studia Zdrowia* 1974 nr 23, s. II.

321. MERŻAN IDA: Janusz Korczak a Towarzystwo „Pomoc dla Sierot”. *Biul. Żyd. Inst. Hist.* nr 2, s. 91—93.

KOSMOWSKA IRENA

322. MAZUROWA ZOFIA: Wspomnienia o Irenie Kosmowskiej. Oprac... Wstęp Witold Stankiewicz. Warszawa Lud. Spół. Wydaw., ss. 227, nłb. 4, tabl. 21, il. portr.

Rec.: Dusza Wawrzyniec, *Głos Nauczycielki* 1975 nr 2 s. 10.

KOWALSKI STANISŁAW

323. SZAJEK STANISŁAW: Profesor Stanisław Kowalski. *Kwart. pedag.* nr 4, s. 301—304.

Prof. Uniw. im. A. Mickiewicza w Poznaniu.

LELEWEL JOACHIM

324. SŁOWIKOWSKI TADEUSZ: Joachim Lelewel, krytyk i autor podręczników historii. Warszawa Państw. Wydaw. Nauk., ss. 196, nłb. 4, il., bibliogr.

LIBELT KAROL

* 325. LIBELT KAROL: Pisma o oświacie i wychowaniu. Wrocław 1971 [zob. poz. 287 — 1971].

Rec.: Nowacki Tadeusz, *Prz. hist.-ośw.* nr 4, s. 601—603.

LIPSKA-LIBRACHOWA MARIA

326. MICHAŁSKI STANISŁAW: Działalność pedagogiczna Marii Lipskiej-Librachowej. Poznań, ss. 123, tabl. 6, il., portr., bibliogr. — Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Wydział Filozoficzno-Historyczny (Prace Wydziału Filozoficzno-Historycznego). Psychologia. Pedagogika nr 30.

MARCINIAK ZBIGNIEW

327. SCHOENBRENNER JANINA: Zbigniew Marciniak (1922—1972). *Prz. hist.-ośw.* nr 3, s. 355—367.

Bibliografia prac autorskich i redaktorskich, s. 369—377.

MICHEJDA JERZY

328. WASZEK ALOJZY: Jerzy Michejda (1860—1928). *Prz. hist.-ośw.* nr 4, s. 525—529, il.

Nauczyciel, śląski działacz oświatowy.

MOSZCZEŃSKA WANDA

329. BORECKA EMILIA: Życie i działalność Wandy Moszczeńskiej (1896—1974). *Kron. Warsz.* nr 4, s. 131—137.

NAROŻYŃSKI WŁADYSŁAW

330. OLEKSIŃSKI JERZY: Władysław Narożyński (1904—1970). *Prz. hist.-ośw.* nr 4, s. 525—529.

Działacz oświatowy Zw. Polaków w Niemczech i na Pomorzu Zach.

NAWROCZYŃSKI BOGDAN

331. KRASUSKI JÓZEF: Bogdan Nawroczyński (1882—1974). *Stud. kiel.* nr 1, s. 103—108.

332. OSIŃSKA WANDA: Bogdan Nawroczyński 1882—1974. [Nekr. oraz:] Wykaz prac... z zakresu historii i oświaty. *Kwart. Hist. Nauki* nr 3, s. 561—566, il.

333. PECHERSKI MIECZYSLAW, WOŁOZYN STEFAN, MONKA-STANIKO-WA ANNA: Prof. dr Bogdan Nawroczyński [Przemówienia na uroczystości pogrzebowej]. *Kwart. pedagog.* nr 3, s. 197—200, il.

334. SOSNOWSKI JÓZEF: Bohdan Nawroczyński nie żyje. *Ruch pedagog.* nr 3, s. 451—452.

PASIERBIŃSKI TADEUSZ

335. LISOWSKI WITOLD: Profesor doktor Tadeusz Pasierbiński człowiek wielkiego serca i umysłu. *Zesz. nauk. WAP* nr 79, s. 137—143.

* 336. TADEUSZ PASIERBIŃSKI — NAUCZYCIEL, DZIAŁACZ OŚWIATOWY, UCZONY. Warszawa 1973 [zob. poz. 342 — 1973].

Rec.: Gosztołd Tadeusz, *Koszal. Stud. Mater.* 1974 nr 1, s. 191—192; Klukowska Bogdan, *Nowe Książki* 1974 nr 15, s. 60—62, il.

PIETER JÓZEF

337. A. P.: Działalność naukowa, nauczycielska i organizacyjna profesora Józefa Pietera. *Chowanna* z. 4, s. 519—554.

338. MOLAK ADOLF: Profesor Józef Pieter. *Kwart. pedagog.* nr 4, s. 297—300.

RADLIŃSKA HELENA

339. GOŁASZEWSKI TADEUSZ: Badania Heleny Radlińskiej dotyczące literatury popularnonaukowej. *Rocz. bibl.* z. 1/2, s. 217—234.

340. JAWORSKA ANNA: Działalność Heleny Radlińskiej w Uniwersytecie Ludowym im. Adama Mickiewicza w Krakowie w latach 1906—1918. *Rocz. bibl.* z. 1/2, s. 165—190.

341. KALICKI TADEUSZ: Profesor Helena Radlińska we wspomnieniach. *Rocz. bibl.* z. 1/2, s. 249—263.

342. KAMIŃSKI ALEKSANDER: Pięćdziesięcioletnie publicystyczne i popularyzatorskie Heleny Radlińskiej w latach okupacji (1940—1944). *Rocz. bibl.* z. 1/2, s. 191—216.

343. LEPALCZYK IRENA: Pedagogika biblioteczna Heleny Radlińskiej. *Łódź Zakł. Nar. im. Ossolińskich*, ss. 109, nrb. 3, tab., il., portr. — *Łódzkie Towarzystwo Naukowe. Prace Wydziału I Językoznawstwa, Nauki o Literaturze i Filozofii* nr 76.

344. LEPALCZYK IRENA, SKIBIŃSKA WŁADYSŁAWA: Helena Radlińska. *Kalendarium życia i pracy. Rocz. bibl.* z. 1/2, s. 3—103.

345. SUŁKOWSKI BOGUSŁAW: Heleny Radlińskiej koncepcja „języka wewnętrznego”. *Rocz. bibl.* z. 1/2, s. 235—248.

346. WOJTCZAK LUCYNA: Bibliografia Heleny Radlińskiej. *Rocz. bibl.* z. 1/2, s. 105—164.

ROLIŃSKI IGNACY

347. JANIKOWSKI JÓZEF: Ignacy Roliński (1885—1957). *Prz. hist.-ośw.* nr 2, s. 202—209.

Nauczyciel gimnazjum, wykładowca matematyki w Inst. Naucz., następnie Pedagogium i WSP w Łodzi.

SEMPOLOWSKA STEFANIA

* 348. MICHAŁSKI STANISŁAW: Społeczna i pedagogiczna działalność Stefani Sempolowskiej na tle epoki. Warszawa 1973 [zob. poz. 347 — 1973].

Rec.: Engel Teofil, *Zesz. nauk. WSi Ziel. Góra. Nauki społ. polit.* 1974 nr 23, s. 177—179; Nieuważny Stanisław, *Pokolenia* 1974 nr 3, s. 115—119.

SOŚNICKI KAZIMIERZ

349. LIPOWSKA MARIA: Profesor dr Kazimierz Sośnicki jako nauczyciel akademicki (Ze wspomnień ucznia). *Acta UNC. Pedag.* z. 4, s. 29—32.

350. MOROZ KAZIMIERZ: Spotkanie z profesorem Sośnickim. *Acta UNC. Pedag.* z. 4, s. 25—28.

351. WOŁOZYN STEFAN: O stylu uprawiania pedagogiki przez Kazimierza Sośnickiego. *Acta UNC. Pedag.* z. 4, s. 19—24.

Przemówienie wygłoszone na uroczystości 90-lecia urodzin i 70-lecia pracy naukowo-dydaktycznej.

STĘPCZAK JÓZEF

352. WĄDOŁOWSKA HELENA: Józef Stępczak 1907—1971. *Prz. lubus.* nr 1, s. 108—112.

Nauczyciel, działacz związkowy.

SUCHODOLSKI BOGDAN

353. WOJNAR IRENA: Profesor Bogdan Suchodolski. *Kwart. pedag.* nr 4, s. 291—296.

SUKERTOWA-BIEDRAWINA EMILIA

354. ORACKI TADEUSZ: Emilia Sukertowa-Biedrawina (1887—1970). *Prz. hist.-ośw.* nr 1, s. 89—100, bibliogr.

Nauczycielka, pisarka, działaczka oświatowa na terenie Mazur i Warmii.

TRENTOWSKI BRONISŁAW FERDYNAND

* 355. TRENTOWSKI BRONISŁAW FERDYNAND: Chowanna czyli System pedagogiki narodowej... Wrocław 1970 [zob. poz. 337 — 1970, poz. 298 — 1971].

Rec.: Wroczyński Ryszard, *Prz. hist.-ośw.* 1974 nr 4, s. 599—601.

ZARZECKI LUCJAN

356. FILIPOWICZ FRANCISZEK: Myśl pedagogiczna Lucjana Zarzeckiego 1873—1925. Wrocław Zakł. Nar. im. Ossolińskich Wydaw. PAN, ss. 203, nrb. 1, bibliogr. — Polska Akademia Nauk. Pracownia Dziejów Oświaty. Monografie z Dziejów Oświaty t. 17.

Rec.: Podgórska Eugenia, *Nowa Szkoła* 1975 nr 7/8, s. 46.

V. DZIEJE OŚWIATY POZASZKOLNEJ**1. OŚWIATA DOROSŁYCH**

357. CZECH STEFAN: Uniwersytet Ludowy w Sulistawiu. *Kwart. Naucz. opol.* nr 3, s. 26—32.

358. DĄBROWSKI EUGENIUSZ: Działalność Instytutu Przemysłowo-Rze-

mieślniczego Województwa Łódzkiego w latach 1929—1953. *Prz. hist.-ośw.* nr 2, s. 228—259.

359. FILIPKOWSKI TADEUSZ: Walka z analfabetyzmem w województwie olsztyńskim w latach 1949—1951. *Kom. mazur.-warm.* nr 3, s. 271—283.

360. GAWLIK STANISŁAW: Początki oświaty dorosłych w powiecie namysłowskim. *Kwart. Naucz. opól.* nr 1, s. 87—95.

361. JAKOBCZYK WITOLD: Wielkopolskie tradycje wychowania pozaszkolnego. *Kron. Wielkop.* nr 2, s. 84—93.

362. KULPA JAN: Powszechny Uniwersytet Regionalny w Sandomierzu a „Uciekła mi przepióreczka” (W 50-lecie powstania). *Rocz. Komis. Nauk Pedag.* t. 18, s. 109—120.

363. NICIEJA STANISŁAW SŁAWOMIR: Pierwszy Uniwersytet Ludowy na Opolszczyźnie. *Kwart. Naucz. opól.* nr 2, s. 138—146, il.

364. PIEPRZYK JÓZEF: Działalność kulturalna związków zawodowych w Wielkopolsce 1945—1970. Poznań, ss. 111, nlb. 28, tab. — Wielkopolskie Towarzystwo Kulturalne. Uniwersytet im. Adama Mickiewicza. Materiały i Studia do Dziejów Kultury w Wielkopolsce z. 6.

365. WABIŃSKA TERESA: Udział kobiety polskiej w podnoszeniu wiedzy i oświaty rolniczej. *Rocz. Muz. Rol. Szreniawa* t. 7, s. 92—126.

366. WIEJSKI UNIWERSYTET ORKANOWY W SZYCACH w 50 rocznicę założenia (Materiały). Oprac. Stanisław Kowalczyk, Stanisława Lato. *Rocz. Dziej. Ruchu lud.* nr 16, s. 289—309.

2. BIBLIOTEKARSTWO

367. BLAMOWSKA KRYSZYNA, MADRNAS HALINA: Biblioteki pedagogiczne okręgu krakowskiego w latach 1945—1974. *Prz. ośw.-wychow.* nr 4, s. 3—10, il.

368. CHECHŁOWSKA WANDA: Biblioteki pedagogiczne w województwie olsztyńskim w latach 1945—1972. *Kom. mazur.-warm.* nr 2, s. 117—162, tab.

369. DEMBSKI JANUSZ: Miejska Biblioteka Publiczna im. Edwarda Raczyńskiego w latach 1960—1973. *Kron. M. Pozn.* nr 3, s. 77—90, il., tab.

370. DZIAŁALNOŚĆ PAŃSTWOWEGO OŚRODKA KSZTAŁCENIA BIBLIOTEKARZY W JAROCINIE. Poznań, ss. 44, nlb. 3, il., bibliogr. — Biblioteka „Kroniki Wielkopolski”.

371. HEROMIŃSKI IGNACY: Działalność kulturalna w powiecie. *Ziemia częst.* t. 10, s. 453—467.

372. KAMIŃSKA KAZIMIERA: Rozwój Powiatowej Biblioteki Publicznej we Włocławku w latach 1947—1972. *Ziemia kuj.* t. 4, s. 284—294, il., tab.

373. KRASUSKA KRYSZYNA: Biblioteka Publiczna m. st. Warszawy na Woli. W: *DZIEJE WOLI* (Kom. red. Józef Kazimierski i in.). Warszawa Państw. Wydaw. Nauk., s. 653—663.

374. LECH MARIAN J.: Drukarnie, księgarnie, biblioteki i czytelnice w guberniach siedleckiej, łomżyńskiej i suwalskiej Królestwa Polskiego w latach 1867—1905. *Rocz. białost.* t. 12, s. 301—321.

375. ŁOZOWSKI FRANCISZEK: O roli bibliotek publicznych w upowszechnianiu wiedzy rolniczej w województwie poznańskim. *Kron. Wielkop.* nr 3, s. 352—357.

376. MUSIAŁ JULIA: Społeczny zasięg Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej w Kielcach. *Stud. kiel.* nr 1, s. 79—91.

377. PODRAZA BOLESŁAWA: Biblioteka Miejska w Bydgoszczy w służbie społeczeństwa. *Kron. bydgosz.* t. 4, s. 86—103.

378. SANDECKI WŁODZIMIERZ: Biblioteki (w 1973 r.). *Rocz. polit.-gosp.*, s. 740—745.
379. TUJAKOWSKI ALOJZY: Książnica Miejska im. Kopernika w XXX-leciu PRL 1944—1974. *Rocz. tor. t. 9*, s. 75—104, il., tab.
380. WAWRZYŃIAK CZESŁAW: Publiczne biblioteki powszechnie na Śląsku Opolskim 1945—1965. Wrocław, s. 253, nrb. 3, tab., wyk., mapy, bibliogr. — Instytut Śląski w Opolu. Wydawnictwa Instytutu Śląskiego w Opolu.
Rec.: Szymłeczek Franciszek, *Kwart. opol.* 1975 nr 1, s. 103—105, *Poglądy* 1974 nr 17, s. 12; Wróblewski Jan, *Opole* 1974 nr 7, s. 28—29, il.
381. WIĘCKOWSKA HELENA: Dziedzictwo Komisji Edukacji Narodowej w bibliotekarstwie polskim XIX wieku. *Prz. bibl.* nr 3, s. 237—249.
382. WITEK WŁADYSŁAW: Z książką przez ćwierć wieku (Powiatowa i Miejska Biblioteka Publiczna w Mielcu). *Rocz. Ziemi Miel.*, s. 119—129, il.
38. WRÓBLEWSKI ADAM: Biblioteki szkół wyższych w liczbach. Rok 1971. *Rocz. bibl.* 1973 z. 3/4, s. 855—844, tab.

VI. DZIEJE RUCHU NAUCZYCIELSKIEGO

1. OPRACOWANIA OGÓLNE

384. ALEKSANDRZAK STANISŁAW: Działalność wydawnicza Związku Nauczycielstwa Polskiego. *Prz. hist.-ośw.* nr 1, s. 13—40.
Główny referat na Sejmie naukowej, zorganizowanej przez red. „Prz. hist.-ośw. oraz Biuro Historii ZNP w dn. 31 V 1973. Głosy w dyskusji oraz zamknięcie, s. 41—69.
385. CENTKOWSKA ELŻBIETA: Ważniejsze towarzystwa, stowarzyszenia i związkowe organizacje nauczycielskie w latach 1848—1939. W: *KALENDARZ NAUCZYCIELSKI 1974/1975*. Warszawa „Nasza Księgarnia”, s. 48—61.
* 386. HELLWIG JAN: Wkład Związku Nauczycielstwa Polskiego w kształcenie i dokształcanie nauczycieli w Polsce 1919—1968. Poznań 1973 [zob. poz. 370 — 1973].
Rec.: Denek Kazimierz, *Nauucz. i Wychow.* 1974 nr 4, s. 79—80; Theiss Wiesław, *Prz. hist.-ośw.* 1974 nr 4, s. 606—608.
387. KORNIŁUK MARIA, DZIĘCIOŁOWSKI STANISŁAW: Stan i potrzeby badań nad dziejami ruchu zawodowego okresu Polski Ludowej. *Kwart. Hist. Ruchu zawod.* nr 4, s. 3—32.
Dotyczy także prac nad historią ZNP.
- * 388. PODGORSKA EUGENIA: Krajowy Związek Nauczycielstwa Ludowego w Galicji 1905—1918. Warszawa 1973 [zob. poz. 373 — 1973].
Rec.: Klukowski Bogdan, *Nowe Książki* 1974 nr 15, s. 60—62; Schoenbrenner Junina, *Kwart. Hist. Ruchu zaw.* 1975 nr 1, s. 76—80.
389. WOJTYŃSKI WACŁAW: Działalność pedagogiczna ZNP w XXX-leciu PRL. *Ruch pedag.* nr 5, s. 605—627.

2. PAMIĘTNIKI

390. BARŁOG AGNIESZKA: Walkowa pani. Łódź. Wydaw. Łódź., ss. 287, nrb. 1, il.
Wspomnienia wiejskiej nauczycielki.
391. GŁĘBOWICZ BOGDAN: Najtrudniejsza lekcja. Wspomnienia nauczycieli ziemi bydgoskiej z lat 1939—1945. Wybór i wstęp... Warszawa „Nasza Księgarnia”, ss. 176, nrb. 4.
Rec.: (a r) *Głos Nauczycielski* 1975 nr 11, s. 10.

392. HALADYN AGNIESZKA: Moje wspomnienia z lat szkolnych. (Szkoła polska w Bocianowicach). *Głos Olesna*. R. 8: 1973, s. 84—88, il.
393. KOLANKO JAN: Pierwszy rok wolności (1944—1945). W: WSPOMNIENIA DZIAŁACZY ZWIĄZKOWYCH. Red. Maria Korniluk. Warszawa CRZZ, s. 82—89.
394. ROGOWSKI STANISŁAW: Wspomnienia z pracy nauczycielskiej w Międzyrzeczu Podlaskim w latach 1935—1941. *Rocz. międzyrz.* t. 5: 1973, s. 123—139, il.
- * 395. SOLARZOWA ZOFIA: Mój pamiętnik. Warszawa 1973 [zob. poz. 384 — 1973].
- Rec.: F. J. *Pamięt. pol.* 1974 nr 1/2, s. 197—198; Pilch Tadeusz, *Prz. hist.-ośw.* 1975 nr 1, s. 111—114.
396. STECH KRYSZYNA: Pamiętniki nauczycieli z Ziemi Lubuskiej (próba charakterystyki). *Prz. lubus.* nr 2, s. 67—77, tab.
397. WOŹNIAKOWSKI MIECZYŚLAW: Peregrynacje szkolne 1914—1939. Łódź Wydaw. Łódź., ss. 239, nrb. 4, tabl. 6, il., tab.
Zob. też. poz. 184.

3. OPRACOWANIA MONOGRAFICZNE I ŹRÓDŁA DO DZIEJÓW ORGANIZACJI NAUCZYCIELSKICH.

398. DUSZA WAWRZYNIEC: Związek Nauczycielstwa Polskiego Okręg Warszawski w latach 1944—1950. *Rocz. Dziej. Ruchu lud.* nr 16, s. 346—362.
399. FILIPKOWSKI TADEUSZ: Miejsce nauczycielstwa w społeczności Warmii i Mazur (1945—1980). W: ZESZYT PEDAGOGICZNY. Z badań oświatowych na Warmii i Mazurach. Olsztyn, s. 25—58. — Instytut Kształcenia Nauczycieli i Badań Oświatowych w Olsztynie.
400. GRZYB MIECZYŚLAW: Walka Związku Nauczycielstwa Polskiego w województwie śląskim o jednolity ustrój szkolnictwa w latach 1922—1939. *Zar. śl.* z. 1, s. 5—24.
401. GRZYWNA JÓZEF: Z dziejów zawodowego ruchu nauczycielskiego 1905—1918 w Kielecczyźnie. *Prz. hist.-ośw.* nr 3, s. 339—353.
402. INFORMATOR ORGANIZACYJNY Rady Zakładowej Związku Nauczycielstwa Polskiego Politechniki Warszawskiej. Warszawa, ss. 42.
403. JARKOWSKA ELŻBIETA: W 70 rocznicę strajku szkolnego. W: KALENDARZ NAUCZYCIELSKI 1974/75. Warszawa „Nasza Księgarnia”, s. 65—71.
404. JEZIORSKI STANISŁAW, WRZESZCZ ZDZISŁAW: 30 lat działalności Związku Nauczycielstwa Polskiego w okręgu warszawskim 1944—1974. Warszawa „Nasza Księgarnia”, ss. 126, nrb. 2, il., portr., bibliogr. — Związek Nauczycielstwa Polskiego. Zarząd Główny, Ośrodek Usług Pedagogicznych i Socjalnych Warszawa — Województwo.
- Rec.: (nr) *Głos Nauczycielki* 1974 nr 45, s. 10.
405. KIREJCZYK KAZIMIERZ: 50-lecie Sekcji Szkolnictwa Specjalnego. W: KALENDARZ NAUCZYCIELSKI 1974/75. Warszawa „Nasza Księgarnia”, s. 88—101.
406. KUBIK KAZIMIERZ: Wykształcenie się nauczycielskiej organizacji związkowej w Gdańsku w XIX wieku. *Zesz. nauk. UG. Pedagog. Psychol.* 1973 nr 2, s. 111—127.
407. PIĄTKOWSKI MIECZYŚLAW: 40 lat Sekcji Szkolnictwa Zawodowego ZNP. W: KALENDARZ NAUCZYCIELSKI 1974/75. Warszawa „Nasza Księgarnia”, s. 101—112.
408. RADIUKIEWICZ JAN: Z dziejów zawodowego ruchu nauczycielskiego i szkolnictwa na Białostocczyźnie w latach 1905—1919. *Zesz. nauk.-dydak. UW Białyst.* Pedagog. psychol. t. 2: 1973, s. 191—226.

409. REFERAT NA KONFERENCJĘ SPRAWOZDAWCZĄ. Wyd. Rada Zakładowa Związku Nauczycielstwa Polskiego Politechniki Warszawskiej. Warszawa, ss. 52.

410. SZULKIN MICHAŁ: W sprawie „Miesięcznika Nauczycielskiego” — organu zjednoczonej lewicy nauczycielskiej (1935—1937). *Rocz. Hist. Czas. pol.* nr 3, s. 431—438.

Ługowski Bronisław: W odpowiedzi Michałowi Szulkinowi, s. 438—440.

411. WALCZAK MARIAN: Nauczyciele wielkopolscy w latach wojny i okupacji 1939—1945. Poznań Inst. Zach., ss. 203, nrb. 1, tabl. 4, il., portr., tab., bibliogr. — *Badania nad Okupacją Niemiecką w Polsce t. 13.*

Rec.: Wojciechowski Kazimierz, *Głos Nauczycielski* 1975 nr 12, s. 10.

VII. Z ŻYCIA I DZIAŁALNOŚCI ORGANIZACJI MŁODZIEŻOWYCH

412. ADAMCZYK MIECZYŚLAW: Prasa Szarych Szeregów na Kielecczyźnie w okresie okupacji hitlerowskiej (1942—1945). *Rocz. Hist. Czas. pol.* nr 3, s. 365—381.

413. AKADEMICKA MŁODZIEŻ LUDOWA W II RZECZYPOSPOLITEJ. Relacje, materiały, dokumenty. Red. Stanisław Malawski. Warszawa. Lud. Spółdz. Wydaw., ss. 385, nrb. 3, tabl. 24, il., portr.

414. BARYŁA ANTONI, SZMAIDEL JERZY, WÓJCIK EUGENIUSZ: Z tradycji ruchu młodzieżowego w Kieleckiem. Kielce — Rada Woj. Fed. Socjalist. Zw. Młodz. Pol., ss. 118, nrb. 2.

415. BEREŚ RYSZARD: „Pokolenie”. — organ Związku Młodzieży Polskiej. *Rocz. Hist. Czas. pol.* nr 3, s. 383—400.

416. BORKOWSKI JAN: Wicjarze w latach 1931—1933 w świetle Komunikatów Informacyjnych Komisarjatu Rządu na m. st. Warszawę. *Pokolenia* nr 4, s. 91—130.

417. CIEĆWIERZ MIECZYŚLAW: Związek Młodzieży Komunistycznej w Polsce w województwie warszawskim do 1928 r. *Pokolenia* nr 1, s. 7—45.

418. CIOSEK STANISŁAW: Federacja Socjalistycznych Związków Młodzieży Polskiej. *Rocz. polit.-gosp.*, s. 228—232.

* 419. DAŁEK EUGENIUSZ, MAKOWSKI EDMUND: Demokratyczne organizacje młodzieżowe w Wielkopolsce 1945—1948. Wyd. 2 popr. Poznań 1973 [zob. poz. 411 — 1973].

Rec.: Choniawko Andrzej, *Kron. Wielkop.* 1974 nr 3, s. 426—429.

420. DASZKIEWICZ ROBERT K.: Materiały do dziejów harcerstwa polskiego we Francji. *Prz. zach.* nr 2, s. 289—308.

421. GAJEK STANISŁAW: Młodzi z garnizonu Łódź. *Promieniści*. Wyd. 4. Warszawa, ss. 272, nrb. 4, tabl. 8, il., portr.

Wyd. 1 — 1960, wyd. 2 — 1964, wyd. 3 — 1972.

* 422. GARLICKA ALEKSANDRA: Zarzewie 1909—1920. Warszawa 1973 [zob. poz. 415 — 1973].

Rec.: J. Z., *Tygodnik Powszechny* 1974 nr 33, s. 3.

423. HALADAJ TADEUSZ: Związek Socjalistycznej Młodzieży Wiejskiej. *Rocz. polit.-gosp.*, s. 242—251.

* 424. HARCERKI 1939—1945. Warszawa 1973 [zob. poz. 418 — 1973].

Rec.: Heská-Kwańiewska Krystyna, *Poglądy* 1974 nr 13, s. 11.

425. HILLEBRANDT BOGDAN: Charakter i przemiany ruchu młodzieżowego w Polsce Ludowej. *Pokolenia* nr 2, s. 7—30.

* 426. HILLEBRANDT BOGDAN: Konspiracyjne organizacje młodzieżowe w Polsce 1939—1945. Warszawa 1973 [zob. poz. 419 — 1973].

- Rec.: Kamiński Aleksander, *Prz. hist.-ośw.* 1975 nr 2, s. 316—323; T. W., *Z Pola Walki* 1975 nr 1, s. 222—223; Wiśniewska Maria, *Więź* 1974 nr 7/8, s. 164—173. Polemika: Kaczmarczyk Dariusz: *Prostuję nieścisłości*; Auleytner Wacław: *W odpowiedzi na zarzuty*. *Więź* 1975 nr 2, s. 162—166.
427. IWĄŃSKI GERON: Powstanie i działalność Komunistycznej Organizacji Młodzieży „Cukunfi” w Polsce (styczeń 1922 — kwiecień 1923). *Pokolenia* nr 3, s. 41—62.
428. JARECKA-KIMLOWSKA STANISŁAWA: Centralny Związek Młodzieży Wiejskiej „Siew” w latach 1928—1939 (Zarys). *Pokolenia* nr 4, s. 33—64.
429. KAPAŁA ZBIGNIEW: Dzieje zabrzańskiej organizacji Związku Harcerstwa Polskiego w Niemczech w latach 1922—1939. *Kron. M. Zabrze* nr 7, s. 242—245.
430. KIELBICKA ANIELA: Junacy w służbie Polski Ludowej. Wkład Powszechnej Organizacji „Służba Polsce” do gospodarki i kultury narodowej w latach 1948—1955. *Stud. hist.* nr 2, s. 167—196.
431. KIEWICZ ADAM: Organizacja harcerska Związku Młodzieży Polskiej na Dolnym Śląsku. *Pokolenia* nr 3, s. 63—94.
432. KIEWICZ ADAM: Zarys działalności harcerstwa na Dolnym Śląsku w latach 1945—1950. *Pokolenia* nr 2, s. 99—116.
433. KIMLOWSKI LESZEK: Ideowo-wychowawcza działalność Związku Niezależnej Młodzieży Socjalistycznej w latach 1946—1948. *Pokolenia* nr 2, s. 31—50.
434. KLIMA JERZY: Związek Harcerstwa Polskiego. *Rocz. polit.-gosp.*, s. 261—270.
435. KOSZUTSKI JOZEF: Działalność ZNMS „Życie” we Lwowie. *Pokolenia* nr 4, s. 65—72.
436. KUBASIK CZESŁAW: Kongres zjednoczeniowy organizacji młodzieżowych we Wrocławiu. *Sl. Kwart. hist. Sobótka* nr 1, s. 103—111.
437. KUBIK KAZIMIERZ: Harcerstwo polskie w Wolnym Mieście Gdańsku. *Rocz. pdań.* t. 32: 1972 (wyd. 1974) z. 1, s. 85—117, il.
438. ŁAKOMY HENRYK: Czerwone harcerstwo TUR w województwie krakowskim. *Pokolenia* nr 1, s. 46—63.
439. ŁOPOSZKO MARIA: Sekcja młodzieżowa PPS Lewicy na Lubelszczyźnie w latach 1928—1931. *Zesz. Nauk. ekon.-społ. WSI Lub.*, s. 201—221.
440. ŁOPOSZKO MARIA, JASIŃSKI STANISŁAW: Związek Walki Młodych na Lubelszczyźnie. *Pokolenia* nr 2, s. 57—78, tab.
441. MAŁKIEWICZ ANDRZEJ: Program i organizacja Związku Młodzieży Polskiej „Zet” 1887—1904. *Pokolenia* nr 4, s. 7—32.
442. MIELCAREK EUGENIUSZ: Socjalistyczny Związek Studentów Polskich. *Rocz. polit.-gosp.*, s. 251—261.
443. MILLER JERZY: Powszechna organizacja „Służba Polsce”. *Koszal. Stud. Mater.* nr 1, s. 175—189.
444. MILLER JERZY: Związek Walki Młodych na Ziemi Koszalińskiej w 1945 r. W: *TO JUŻ HISTORIA. Z najnowszych dziejów ziemi koszalińskiej w latach 1945—1956.* Zbiór art. i mater. pod red. Tadeusza Gasztolda. Koszalin, s. 57—83. — Koszaliński Ośrodek Naukowo-Badawczy.
- * 445. MINORSKI SERGIUSZ: *Czas przed burzą.* Warszawa 1973 [zob. poz. 443 — 1973].
Rec.: Słabek Genowefa, *Pokolenia* 1974 nr 4, s. 133—136.
- * 446. MŁODZIEŻ W 25-LECIU PRL. Warszawa 1937 [zob. poz. 445 — 1973].
Rec.: Halała Ryszard, *Z Pola Walki* 1974 nr 1, s. 384—385; Kozłowski Czesław, *Pokolenia* 1974 nr 1, s. 121—123.
447. MÓRAWSKI KAROL: Katowiccy harcerze. Z dziejów harcerstwa śląskiego

w latach 1918—1945. Warszawa Wydaw. Szk. i Pedagog., ss. 99, il., portr., mapy. — Biblioteczka Historyczna.

448. MURAWSKI BRONISŁAW: Wspomnienia i refleksje w 25 rocznicę ZMP. *Koszal. Stud. Mater.* 1973 nr 4, s. 171—185.

449. NOWOSIELSKA KRYSZYNA: Śladami trudnej drogi. *Pokolenia* nr 1, s. 64—105, tab.

Działalność Związku Walki Młodych i Związku Młodzieży Wiejskiej „Wiel” w woj. olsztyńskim w latach 1945—1948.

450. NOWOSIELSKA KRYSZYNA: Udział organizacji młodzieżowych w życiu politycznym Warmii i Mazur (1945—1948). *Kom. mazur.-warm.* nr 4, s. 427—466.

* 451. PILCH ANDRZEJ: Studenci ruchu polityczny w Polsce w latach 1932—1939. Kraków 1972 [zob. poz. 474 — 1972, 450 — 1973].

Rec.: Cieślak Tadeusz, *Rocz. hist.* t. 41: 1975, s. 209—211.

452. PRZEWŁOCKI JAN: Związek Młodzieży Polskiej na terenie Zabrze w latach 1948—1956. *Kron. M. Zabrze* nr 7, s. 249—250.

* 453. ROZBICKI ZDZISŁAW, WICIK KAZIMIERZ: Zrodzeni z czynu. Związek Walki Młodych na Dolnym Śląsku w latach 1945—1948. Wrocław 1973 [zob. poz. 455 — 1973].

Rec.: Pasierb Bronisław, *Rocznik wrocławski* t. 17/18: 1973/74, s. 231—236; Sierocki Tadeusz, *Pokolenia* 1974 nr 3, s. 129—131.

454. RYS HISTORYCZNY POLSKICH ZWIĄZKÓW MŁODZIEŻOWYCH OD 1918 ROKU DO CHWILI OBECNEJ. Nowa Huta, ss. 15, nrb. 1. — Dzielnicowa Komisja Historii Ruchu Młodzieżowego w Nowej Hucie. Dzielnicowy Ośrodek Propagandy Partyjnej w Krakowie — Nowej Hucie.

Materiały do użyt. wewn.

455. SAPIŃSKI WŁODZIMIERZ: Kartki z historii ruchu młodzieżowego w Tarnowie (ZWM 1945—1948). *Zesz. tarn.*, s. 35—43, il.

456. SIERPOWSKI STANISŁAW: Działalność Związku Walki Młodych w Poznaniu. *Stud. Mater. Dziej. Wielkop.* t. 11 z. 1, s. 175—206, tab.

457. STANISŁAWSKA ANGELIKA, STANISŁAWSKI TEOFIL: Działalność kulturalna i oświatowa ZMS. W: Z ZAGADNIEŃ KSZTAŁTOWANIA KULTURY W WOJEWÓDZTWIE KOSZALIŃSKIM. Praca zbiorowa pod red. Elżbiety Piotrowskiej. Koszalin, s. 76—80. — Koszalińskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne.

458. SZAFRAŃSKI EUGENIUSZ: Młodzieżowy wyścig pracy na Ziemiach Odzyskanych (1945—1948). *Prz. lubus.* nr 1, s. 49—54.

459. SZAFRAŃSKI EUGENIUSZ: Zarys problematyki świeckiej kultury socjalistycznej w polskich postępowych organizacjach młodzieżowych 1936—1948. *Stud. Mater. WSP Ziel. Góra* z. 1, s. 131—141.

460. TABIS JAN: Polacy na Uniwersytecie kijowskim 1834—1863. Kraków Wydaw. Liter., ss. 178, nrb. 2, tabl. 6, il., portr., tab.

Rec.: Ergasowski Ryszard, *Kwart. Hist. Nauki* 1974 nr 4, s. 752—754.

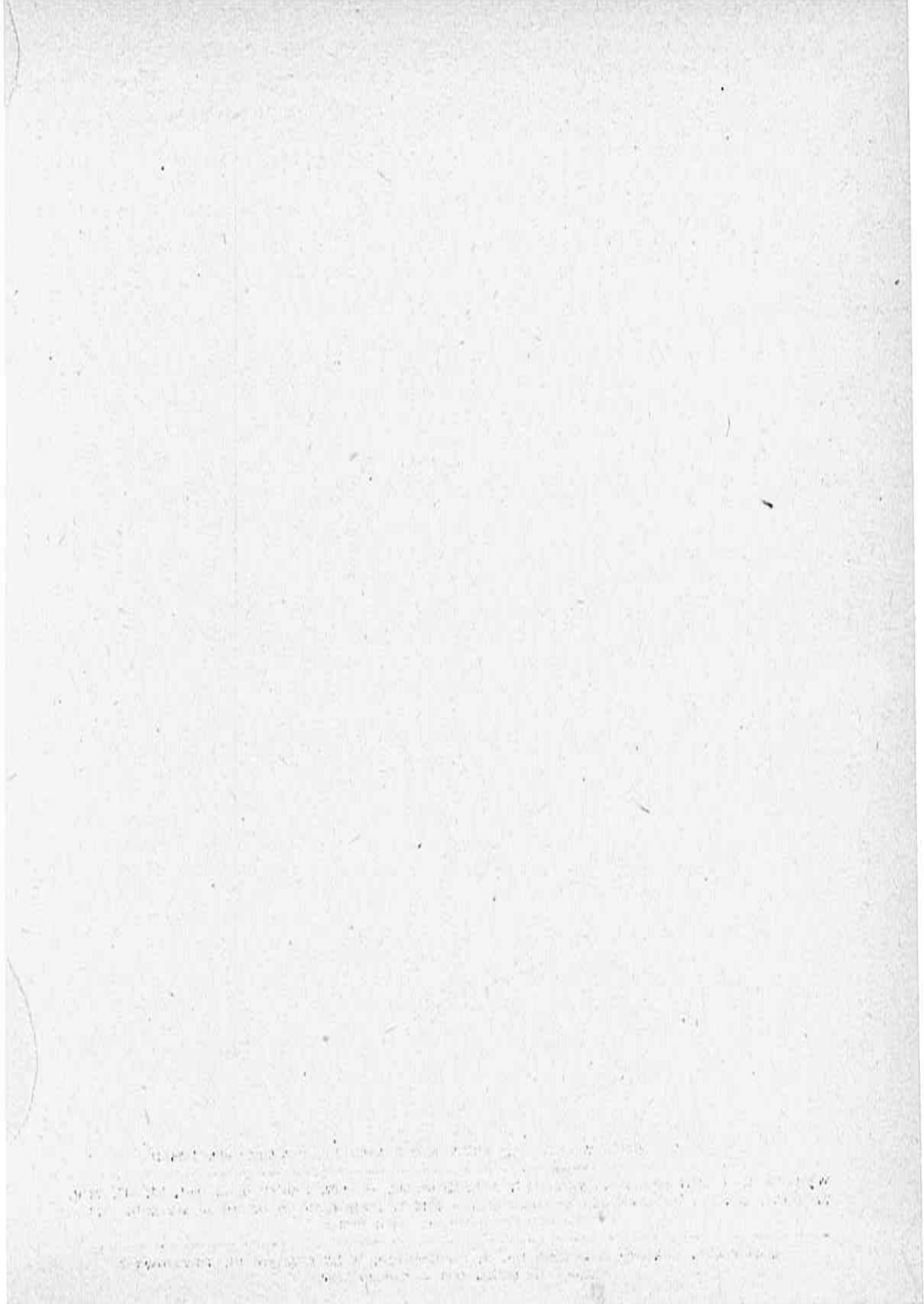
461. WALCZAK JAN: Ruch młodzieżowy na Śląsku w latach 1922—1972. *Streszcz. ref. Kron. M. Zabrze* nr 7, s. 237—242.

462. WALCZAK JAN: Udział młodzieży w budowie Polski Ludowej (Odczyt). Katowice, s. 22. — Śląski Instytut Naukowy.

463. WALIGÓRSKI BOGDAN: Związek Młodzieży Socjalistycznej. *Rocz. polit.-gosp.*, s. 232—242.

464. WASIAK ANDRZEJ: OMTUR i ZWM w latach 1926—1948 (na Górnym Śląsku). *Streszcz. ref. Kron. M. Zabrze* nr 7, s. 245—248.

465. WOJCIK EUGENIUSZ: Z dziejów ZMP na Kielecczyźnie. Warszawa „Iskry”, ss. 146, nrb. 2, tab., bibliogr.
466. ZAJĄCZKOWSKA-MITZNEROWA LARYSA: Kilka wspomnień o „Młodzi idą” z roku 1947. *Pokolenia* nr 4, s. 73—88.
- * 467. ZRODZIŁ NAS CZYN. Materiały konferencji popularnonaukowej... Opole 1973 [zob. poz. 469 — 1973].
- Rec.: A. M., *St. Kwart. hist. Sobótka* 1974 nr 3, s. 416—419; Halaaba Ryszard, *Z Pola Walki* 1974 nr 1, s. 384—386.

INSTYTUT WYDAWNICZY „NASZA KSIĘGARNIA”, WARSZAWA 1976 R.

Wydanie I. Nakład 1083. Ark. wyd. 11,7. Ark. druk. A1 — 12,62. Papier druk. sat. kl. III, 70 g, 70×100/16. Oddano do składania w październiku 1975 r. Podpisano do druku w styczniu 1976 r.
Druk ukończono w lutym 1976 r.

Olsztyńskie Zakłady Graficzne im. S. Piłsudskiego, 10-417 Olsztyn, ul. Towarowa 2.
Zam. nr 2071/II O-5 — Indeks 37093.